

Med ena ögat – ett slags memoarer

Göran Lambertz

Innehållsförteckning

Förord		5
1	Kisaåren (1950–67)	6
	Familjen	6
	Skolan	7
	Lekkamrater och lek, kärlek och fester	8
	Alkohol	11
	Sport	12
	Blåsorkestern	14
	Scouterna och konfirmationen	15
	TV och bil	15
	Tipsvinsten och Stockholms-Tidningen	16
	Elevrådet och SACO-strejken	16
	Sommarjobb	17
	Resor och semestrar	17
	Romerna på Värgårdsudde	18
	Sysslor	19
2	Linköpingsåren (1967–68 och 1969–71)	21
	Första året i gymnasiet och Linköping (1967 – 68)	21
	Andra året i gymnasiet (1969 – 70)	23
	Tredje året i gymnasiet (1970 – 71)	25
3	USA-året (1968–69)	28
4	Tolkskolan (1971–72)	31
5	Familj och studier	36
	De första åren (70-talet)	36
	1980-talet	39
	1990-talet	40
	Petter	41
	Karin	42
	Hanna	42
6	Jobb före Justitiedepartementet (1976–89)	43
	Tingsnotarie vid Uppsala tingsrätt	43
	Aspirant och fiskal i Svea hovrätt	44
	Universitetslektor i Uppsala	46
	Sekreterare i Näringsförbudskommittén	46
	Sekreterare i Kommissionslagskommittén	47
	Tingsfiskal vid Uppsala tingsrätt	49
	Adjunkt och assessor i Svea hovrätt, kursledare för aspirantkursen	49
7	Justitiedepartementet (1989 – 2001)	51
	L2, Enheten för allmän förmögenhetsrätt och familjerätt	51
	Enhetschef	53
	Rättschef för civilrätt	54
8	Justitiekanslern (2001 – 2009)	58
	Hur fick jag jobbet?	58
	Hur det var som JK	58
	Statens advokat	59
	Tillsyn över myndigheterna	60
	Statens skadereglering	68
	Åklagare vid brott mot yttrandefriheten	69
	Regeringens juridiske rådgivare	72

	Inspektioner och resor	75
	Nordiskt samarbete	76
	Medierna	76
	Vad som fick mig att tröttna	77
9	Resor och listor	78
	Vi och resor	78
	Tidiga resor	79
	Listor	81
10	Högsta domstolen (2009 – 2017)	82
	Arbetet i HD	82
	Några intressanta mål	83
	Quickkårendet i HD	84
	Lagrådet	87
	Tre lugna år	87
11	Yttrandefrihetskommittén	88
	Bakgrund och genomförande	88
	Medverkande	89
	Min reservation	89
	Yttrandefrihetsrätten efter kommitténs förslag	97
12	Tvångs- och barnåktenskap	99
	Uppdraget, arbetet och resultaten	99
	Medverkande i utredningen	101
13	Pensionär	102
	Livets andra katastrof	102
	Att leva utan sin livskamrat	104
	Att leva som pensionär	105
14	Emmahändelsen, efterdyningar och lärdomar	107
	Händelsen	107
	Frihetsberövandet	108
	Fri – tre saker att göra	108
	Polisanmälan för falsk angivelse	109
	Mitt mål mot staten p.g.a. fel av åklagaren	110
	Slutord	111
15	DER Juridik och Orimlig Hyra	112
	DER Juridik och min anställning	112
	Orimlig hyra	113
16	Quickkårendets fortsättning	114
	Bakgrund	114
	Morden och utredningarna	115
	Rättegångarna och domarna	116
	Bevisningen och ursprungssannolikheten	119
	De återtagna erkännandena och resningsprocessen	123
	Hannes Råstams bok	123
	Dan Josefssons bok och psykoterapins roll	124
	Hur en villfarelse kan uppstå	124
	Slutord	126
17	Palmemordet	127
	Mitt engagemang	127
	Varför skriva om Palmemordet här?	128
	Värdet av bevisningen	128

18	da Costa-ärendet	131
	SVT-dokumentären	131
	Kammarrättens dom	131
	Det samlade bevisvärdet	135
	Var det ett justitiemord?	135
	Slutord	136
19	Kevinärendet	137
	Bakgrund	137
	Min anmälan	137
	Slutord	139
20	Dödshjälp	140
21	Söndagsbetraktelser och annat skrivande	143
22	Medierna och den allmänna opinionen	145
23	Jag och Gud	147
24	Livets mening	149
	Kronologi	151
	Efterord	155

Förord

Jag sa i många år att jag aldrig skulle skriva några memoarer. Det kändes alldeles för självcentrerat, lite skrytsamt. Men så småningom ändrade jag mig. För man behöver ju inte skriva för publicering, man kan skriva för dokumentation, för sig själv och för de efterkommande. Det kan vara kul eller intressant att läsa vad förfäderna (i detta fall jag) gjorde och tänkte. Själv hade jag gett en rejäl slant för att far- och morföräldrarna skulle ha skrivit ner några sidor om sina liv.

Så det blev memoarer till sist. Med syftet att dokumentera, att tillfredsställa mitt eget behov av ordning och minne, och att berätta för dom som kan tänkas vara intresserade. Förhoppningsvis kan texten ibland erbjuda intressant läsning för andra än de närmaste, någon gång kanske rentav betydelsefull.

Texten är i stort sett en kronologisk genomgång av mitt liv: barndom, ungdom, studier, familj, arbeten och ålderdom. Men därutöver innehåller den en redovisning av ett antal rättsärenden som jag har varit inblandad i och har en del att säga om. Och så lite reflektioner om annat som jag tycker är viktigt.

Jag vill varna för att en del av det jag skriver är intressant enbart för mig själv, som t.ex. uppräknningar av namn på personer jag har mött.

Jag låter trycka upp en första version av dessa memoarer till min 75-årsdag, den 17 februari 2025. Sedan har jag tänkt fylla ut dem med några sidor per år tills jag fyller 80, kanske längre.

Uppsala den 10 februari 2025

Göran Lambertz

1 *Kisaåren (1950–67)*

Familjen

Jag föddes på Kisa lasarett den 17 februari 1950. Min mamma hette Elsvig Lamberthz, född Axén, och pappa Lasse Lamberthz. I familjen fanns också syster Kerstin, född 1941. Och så småningom tillkom syster Ewa-Lotta, född 1957.

Vi bodde på fyra olika platser i Kisa. Först i ett litet hus som hette Solhäll på Enebygatan, där familjen hade nedervåningen, ett rum och kök. Efter att jag hade fötts flyttade vi ganska snart till ett nybyggt flerfamiljshus på Storgatan som hette Hemgården. Där hade vi en modern lägenhet på två rum och kök på tredje våningen = överst. Familjen köpte sedan en liten villa 1958, Solgärde på Linnégatan, för 50 000 kr. Där fanns det tre rum och kök + källare och vind. Och trädgård. Och sist, från 1972, bodde familjen i ett hus utan namn på Gammelgårdsgatan. Där var det fyra rum och kök plus inredd källare. Och trädgård.

Pappa Lasse arbetade på Statens Järnvägar som kontorist, så småningom med titeln järnvägsexpeditör. Det var 4–5 personer som hade det arbetet under chefen, stationsmästaren eller ”stinsen” som han kallades. Dessutom var det ett antal personer som jobbade ute på banan eller i magasinet eller lokstallet, så sammanlagt var det drygt tio personer på järnvägen i Kisa på den tiden. Alla var män, eller ”karlar” som de flesta sa.

Vi hade ingen bil de första sexton åren av mitt liv, så då var det bra att åka gratis på tåget som vi järnvägsfamiljer fick göra. Det utnyttjade vi för semestrar och helgresor till mormor och morfar i Hogstad, nära Mjölby, och farmor och farfar i Opphem, två mil från Kisa.

Mamma var hemma med oss barn de första åren, så som kvinnorna mestadels var på 50-talet. Så småningom började hon arbeta lite som ändringssömmerska åt konfektionsbutiken Schills, men det var när vi hade flyttat till Solgärde och jag var 8 år. Ännu senare började hon i Kembaren, Kisas första kemtvätt, som låg i Åkerdala invid Hemgården på Storgatan. Kanske var det där som fröet såddes till den fruktansvärda tumör hon fick på sin hjärna ca 15 år senare, den som tog hennes liv i den första av mitt livs två stora katastrofer.

Mamma Elsvig var med i Husmodersföreningen och blev också en av ledarna i den husmorsgymnastik som föreningen ordnade. Hon var väl egentligen inte så gymnastiskt lagd, men hon var ansvarsfull, ordningsam och omtyckt.

Bridge spelade en ganska stor roll i familjens liv. Pappa spelade i Kisa Bridgesällskap och deltog någon gång i SM, flera gånger i SJ-mästerskapen. Det var klubbävlingar varje tisdagskväll, ibland tävlingar utanför Kisa på helgerna. Även mamma började spela så småningom, jag tror det var i mitten av 50-talet. Snart var även hon borta på tisdagskvällarna. Inte roligt för en liten pojke som var van att bli nattad av sin mamma. Storasyster kunde inte alls ge samma trygghet. Hela familjen sov i samma rum tills Ewa-Lotta föddes 1957. Då fick Kerstin flytta in i ”finrummet”, som tidigare nästan bara hade använts när vi hade gäster. Där var det parkettgolv.

När vi så småningom flyttade upp till Solgärde fick Kerstin ett eget rum, medan jag och lillasyster låg i sovrummet hos mamma och pappa. Efter något år flyttade Kerstin in till

Linköping för studier och jag fick ta över hennes rum. Lotta blev kvar inne hos mamma och pappa tills även jag flyttade till gymnasiet i Linköping och bodde där under veckorna. Då började Lotta sova inne i ”mitt rum”, men hon tog aldrig över det helt och hållet, inte ens när jag flyttade till USA ett år, 1968–69. I varje fall stod det till mitt förfogande när jag kom hem, och ända till dess att jag flyttade till Uppsala och lämnade Kisa på riktigt år 1971. Även i Solgärde hade vi annars ett ”finrum” dit dörren nästan alltid var stängd. Det var nog så i många hem på den tiden, även om det nu efteråt kan kännas lite lyxigt att ha ett helt rum nästan obebott fastän man är ganska trångbodd. I finrummet i Solgärde var det rätt så kallt, det handlade om att spara uppvärmningskostnader. Familjen var inte fattig men förvisso inte heller rik.

Ewa-Lotta och jag skrev en bok om våra föräldrar och deras (= våra) släkter till mammas 100-årsdag den 4 november 2020. Då hade hon redan varit död i 42 år, den ovannämnda hjärntumören tog hennes liv den 24 november 1978. För lite mer kött på benen om mamma och pappa hänvisar jag till ”Boken om Elsvig och Lasse Lamberthz”.

Skolan

Jag gick i skolan från sju års ålder. Visserligen testade vi när jag var sex om jag var ”skolmogen”, som man sa. Och jag klarade provet fast jag missade en fråga som gick ut på att rita in rök som blåste ur en skorsten. Jag tänkte inte på att den måste ryka åt det håll som det blåste mot. Och vart det blåste kunde man se på en flagga på bilden. När det skulle beslutas om jag skulle börja som sexåring eller inte lät mina snälla och kloka föräldrar mig själv bestämma hur jag skulle göra. Och jag valde att stanna hemma hos familjen och kamraterna i Hemgården ett år till.

Under tiden fick det bli bl.a. simskola. På 50-talet hölls simskolan ute i Karlsbergsdammen, en kvarts cykeltur söderut från Kisa. Jag minns somrarna med simskola som kalla och själva simskolan som lite jobbig, eller ”trälig” som vi sa. Det var en cykeltur tidig morgon, torrsim på land en stund, simträning i det kalla vattnet, huttrande omklädning och så cykel hem igen. Varje förmiddag under någon månad. Märkestagning och avslutning med föräldrar som kom och tittade den sista dagen. Men vi lärde oss i alla fall att simma. Gratis var det förstås, kommunen stod för anläggningen och lönen till simlärarna. Men några behagliga minnen blev det inte, i varje fall inte hos mig.

När jag sedan väl började skolan trivdes jag mycket bra. Jag hade lärt mig att läsa och skriva som femåring, så jag fick särbehandling av fröken Inga Lundin. Det var jag lite mallig för, och självförtroendet växte. Vi fick betyg redan i första klass på den tiden, och jag hade skäl att vara nöjd även om jag fick B i välskrivning och dåligt betyg även i teckning. Kamraterna var många och stämningen i skolan bra. Inga disciplinproblem förstås, den som inte höll tyst förpassades till korridoren, dvs. utrymmet utanför klassrummet. Vi hade ett par killar i klassen som kördes ut ibland, men annars var det stilla och koncentrerat på lektionerna. Skolan hette Stjärneboskolan och låg vid den norra utfarten från samhället.

”Småskolan” omfattade klass 1 och 2, ”folkskolan” klasserna 3–6. Man bytte lärare i tredje klass, och under alla dessa sex år hade man i princip samma lärare i alla ämnen. Min lärare i folkskolan hette Jana Holmberger, och även hon gav mig viss positiv särbehandling på grund av min ”duktighet”.

Efter sjätte klass väntade fyraårig realskola för drygt hälften av oss. De andra fortsatte ett år till i folkskolan och slutade sedan skolan efter sjuan. Vi som gick i realskolan fick nu särskilda lärare för de olika ämnena. Det betydde att vi i vår klass hade ungefär tio olika lärare varje läsår. I tredje realskoleklassen flyttade vi dessutom till en helt nybyggd skola i Kisa, Värgårdsskolan. Det kändes lyxigt att allt var nytt och fräscht. Och gymnastiksalen var en stor idrottshall där man kunde spela bl.a. handboll och tennis.

Matte och engelska var mina bästa ämnen. I realskolan blev det sedan även kemi, medan jag fick kämpa mer (och trivdes mindre bra) med fysiken och biologin. Jag hörde till de bättre i klassen, men jag hade min överman i historia i Håkan Björk i folkskolan och Jerker Carlsson i realskolan. De var genuint intresserade av ämnet på ett annat sätt än jag. I geografi däremot hade jag själv ett levande och starkt intresse, så det var lättare att lära in. Detsamma gällde tyska. Franska var jag sämre i, även om jag fick a (litet a) av vår lärare Bengt Neidenström. Engelska läste vi från femman, tyska från ettan eller tvåan i realskolan (jag minns inte säkert) och franska bara i tredje och fjärde realskoleklassen. Teckning och välskrivning var jag dålig på, liksom träslöjd, medan jag var hygglig på syslöjd och hushållsgöromål (=skolkök) liksom modersmål (= svenska) och kristendom (som religionskunskapen då hette). När jag gick ut realskolan fick jag A (stort A) i fem ämnen: Matematik, kemi, svenska, engelska och kristendom. I resten av ämnena hade jag litet a, förutom AB i musik och Ba i teckning.

Bland lärarna fanns många personligheter och många skickliga pedagoger. Jag minns särskilt Mona Saint Cyr, som kom till Kisa som ung och ganska oerfaren men som tog både skolan och samhället med storm. Så småningom blev hon riksdagsledamot och senare kommunchef i Kinda. Hon var min lärare i tyska och historia, även svenska under en period. Lite sträng och krävande men skicklig och bra. Från en av hennes lektioner har jag en av mina pinsammaste stunder från skolan. Mona bad mig berätta det jag visste om Gustav Vasas äldste son Erik och jag kunde bara komma på att han som kung hette Erik XIV. När Mona frågade om jag inte kunde komma ihåg något mer fick jag vika mig och erkänna att det stod stilla i huvudet. Hon tittade på mig med outgrundlig blick och gick vidare med lektionen.

Till Monas 90-årsdag den 15 februari 2024 skrev hon och jag en liten bok om hennes liv och gärning. Det är jag som står som författare, men hon skrev det mesta. Boken heter *Mona Saint Cyr – ett liv i samhällets tjänst*, och jag är väldigt glad för den.

Vår klassföreståndare i realskolan hette Gustav Krantz. Han var en oerhört snäll person och en kunnig och skicklig lärare. Men han var alltför snäll, och vi elever förmådde inte tackla detta på rätt sätt. Det busades och härjades ganska mycket på hans lektioner. Även vi som annars var snälla och disciplinerade tog för oss. Det var orimligt förstås och på tok för elakt mot den snälle Krantz. Även detta skäms jag för rejält så här efteråt.

Lekamrater och lek, olyckor, kärlek och fester

De första åren lekte jag mest med tjejer, eller flickor som var det ord vi använde. Det fanns två någorlunda jämnåriga flickor i Hemgården (Margareta Lindqvist och Anna-Carin Carlén) och två i grannhusen (Bitte Samuelsson och Anna-Lena Samuelsson, kusiner). Pojkarna var också två, Roger Svensson i grannhuset Åkerdala och Stig Lindell i ett rött envåningsskjul i trä som nog inte hade något namn. En tredje, Torbjörn Lindqvist, var så liten att han inte räknades (tre år yngre än jag).

En fjärde lekkamrat, Magnus Jonasson, drunknade chockartat 1955 när han var bara tre år gammal. Det var den mest omtumlande händelsen under min barndom vid sidan av en brand i grannhuset, där kompisen Bitte bodde och Martin Gustafsson hade sin järnhandel. Den 15 februari 1955 gick Magnus genom isen i Kisaån nedanför Kisa Wårdshus. Han var ute med sin spark och plötsligt försvunnen tills kroppen hittades i ån en bit bort. Magnus var en härlig liten grabb och det rädde stor förstämning i samhället.

Sex år senare skedde en ny drunkningsolycka, nu på Kisasjön i samband med en bandymatch. Det var den 11 februari 1961. Nils-Ove Svensson var 11 år och bror till min klasskamrat Lars-Ingvar, "Jocke". Nils-Ove gick över isen mot bandyplan på ett svagt ställe, där det var s.k. ådrag, och föll igenom. Ingvar "Bajdoff" Larsson och Tore "i Korpkleven" Johansson dök i den iskalla sjön efter Nils-Ove men lyckades inte få upp honom i tid. Själv minns jag att Jocke ringde till mig samma eftermiddag och frågade om jag hade sett hans bror. Då hade jag hört att Nils-Ove hade drunknat och blev alldeles stel när Jocke frågade. Jag vågade inte vara den som berättade för min kamrat. Så jag svarade bara "nej", det har jag skämts för många gånger sedan dess. Även denna drunkningsolycka var förstas en händelse som tyngde samhället mycket.

Jag tror jag var sex år när jag upplevde en av mitt livs största triumfer. Det var när jag var ute på egen hand en kväll, på gräsmattan utanför Hemgården där vi bodde. Där stod två äppelträd. Jag var oerhört avundsjuk på kompisen Roger som kunde klättra som en apa i bägge dom där träden, ända upp i toppen. Jag kunde inte, och jag vågade inte. Den där kvällen så tänkte jag att jag skulle göra ett försök när ingen annan fanns där. Och vilken svindlande känsla det var när jag faktiskt lyckades ta mig upp. Plötsligt vågade jag, och plötsligt visste jag var jag skulle sätta fötterna. Men inte nog med det. När jag satt där uppe och njöt, tittandes upp mot våra fönster i Hemgården i förhoppningen att mamma eller pappa skulle få syn på mig, då lyckades jag med en annan väldigt viktig och prestigefylld sak: jag lärde mig att vissla. Just som jag satt där uppe så lyckades jag få fram den där tonen som jag aldrig tidigare lyckats få fram. Jag satt där i toppen av trädet, och jag visslade. Vilken triumf! Det kändes som om plötsligt ingenting var omöjligt.

Efter att vi hade flyttat till Solgärde 1958 blev det nya lekkamrater för min del. Det var framför allt två som jag lekte med, Stenove Ringborg som bodde mitt emot oss i ett radhus tillsammans med sin ensamstående mamma Britta och sin moster och morbror, Vera och Erland Gustafsson. Och så Håkan Björk, som bodde på Ulrikagatan tre kvarter bort. Håkans pappa Enar var höjddare på Långasjönäs pappersbruk, Kisas då största och viktigaste industri. Så de hade det lite bättre ställt än vi, och även ett större hus. I källarvåningen hade de ett bordtennisrum där vi tillbringade mycket tid. Och hos Håkan såg jag för första gången tv, det bör ha varit 1958. Programmet var ett barnprogram som hette Felindaskolan.

Från Egnahem, som vårt nya bostadsområde hette, blev skolvägen förstas en annan än tidigare. Vi gick backen ner från Egnahem mot Talusåna (som Lillån kallades) och sedan Kärleksstigen bort till Kisa kvarn och över ån igen vid kvarnfallet. Där frågade Stenove mig en morgon vem jag höll på, Elvis eller Tommy. Det var 1958. Jag visste inte vad han pratade om och hade aldrig hört talas om vare sig Elvis Presley eller Tommy Steele. Men jag minns att jag drog till med Tommy. Det var fel, visade det sig. Man skulle helst hålla på Elvis om man skulle vara inne med den tidens mått. Tyckte Stenove i alla fall. Liksom Håkan. Båda var bättre bevandrade än jag i den moderna tidens musik.

Annars spelade vi fotboll den mesta delen av den lediga tiden. Vi höll till på ”Plätta”, en liten hård jordslätt på ca 30 x 15 meter med tillhörande lekplats längst bort i kvarteret invid Kindagatan. Det ena målet bestod av stolpar i staketet mot grannens trädgård och det andra av motsvarande stolpar i staketet ut mot Kindagatan. Där letade sig bollen inte sällan över vägen och in i Kristofferssöns trädgård. Roland och Sture Kristoffersson var oftast med och spelade, så det var inte något problem.

Ganska mycket tid ägnade vi också åt att spela kula. Det fanns två olika spel, ”Grop” och ”Pergis”. Man hade stenkulor som man i Grop kastade mot ett litet hål som man gjorde i marken och där spelet gick ut på att få ner kulorna i gropen genom att ”peta” med pekfingret. I Pergis fick en av spelarna bygga upp en liten pyramid av sina kulor och de andra försöka träffa pyramiden (pergisen) med en kula i taget som kastades från en punkt några meter bort. Den som fick ner pergisen fick byta plats med den tidigare pyramidägaren, medan denne fick samla ihop och behålla de kulor som hade kastats mot hans eller hennes pergis.

Jag föredrog Grop framför Pergis, mest för att det var mindre chansartat och riskfyllt. Man kunde vara mycket försiktig, och det passade mig. Jag lyckades för det mesta fylla på min tygpåse med kulor så att jag gick hem rikare än jag hade kommit. Ett par killar sa att jag var en riktig ”kuljude”, och när jag berättade det lite stolt för pappa sa han att det inte var ett lämpligt uttryck. Jag tror det var då som jag första gången fick lära mig en del om vad som hade hänt knappt 20 år tidigare, under andra världskriget.

I tioårsåldern började det bli intressant att umgås med flickor just för att de var flickor. Vi hade små oskyldiga fester på IOGT, där vi blev medlemmar mest för festernas skull, och i skolan. Skoldanserna var mycket populära och missades aldrig. Sprit förekom såvitt jag minns inte på festerna i Kisa, det var först i gymnasiet i Linköping några år senare.

Men vid ett tillfälle hade kompiserna Håkan Björk fått tag i 96-procentig sprit från någons arbetsplats och tyckte vi skulle skaffa extrakt att blanda med. Sådant fanns i Konsumaffären i centrum, men pengar hade vi inte. Så vi bestämde oss för att försöka få med oss en flaska utan att betala. Håkan var den drivande och också den som tog flaskan i hyllan på Konsum och stoppade den under jackan strax innan han togs av butiksvakten. Vi övriga småtjuvar, Stenove och jag, smet ut utan att bli infångade. Åtminstone jag var fullständigt livrädd. Någon dag senare kom en av de butiksanställda hem till oss och berättade för pappa att jag hade varit med om en stöld men att han inte visste om jag hade varit medveten om vad som skedde. När han hade gått frågade pappa mig, som även nu var livrädd, om jag hade förstått vad Håkan höll på med. Jag nekade bestämt men vågade inte se pappa i ögonen. Då var jag rejält feg. Håkan för sin del berättade aldrig för någon att även Stenove och jag var inblandade. Det har jag alltid beundrat honom för.

En annan gång, flera år tidigare, blev jag oskyldigt anklagad. När jag var liten brukade jag handla ibland åt mamma i speceriaffären på andra sidan gatan där vi bodde. Vid ett sådant tillfälle, när jag var sex år, hade jag en egen tjugofemöring med mig. Kanske skulle jag köpa lite godis åt mig själv. Jag hade fått lov av mamma, så frågan var bara om jag skulle slösa bort 25-öringen eller inte. Jag stod och fingrade på femöreskolana och funderade när handlaren kom fram till mig. För det mesta var han snäll, men han kunde vara på dåligt humör ibland. Öppna handen, sa han. Det gjorde jag, och där låg en kola. Du tänkte ta den, sa han argt och anklagande. Nej, sa jag. För det hade jag

verkligen inte tänkt, det skulle jag aldrig någonsin ha vågat. Jag ser att du ljuger, sa han, ge dej av härifrån! Men jag ljuger inte, sa jag. Jag skulle kanske köpa den. Och jag ska handla åt mamma ju. Försvinn, sa han. Kom tillbaka när du inte ljuger! Jag sprang hem det fortaste jag kunde. Förtvivlad och fruktansvärt sårad.

Jag smidde alla möjliga hämndplaner mot handlaren i min sexåriga hjärna. Jag kunde bara inte komma över att han hade anklagat mig för att vilja stjäla. Så förödmjukande. Och utan att jag någonsin fick ett förlåt, eller någon annan upprättelse.

De där festerna vi hade, ibland var vi hemma hos någon av kompisarna. Men nästan alla bodde så trångt att det var svårt. Och det var inte heller tradition att ha ungdomsfest hemma. Hos Agneta Svensson kunde vi dock vara, för de hade ett uterum invid garaget, och där hade vi s.k. hippor (musik, dans, läsk och någon kram) så det stod härliga till. De populäraste låtarna var, som jag minns det, Greenback dollar med Kingston trio (1963, då vi var 13) och Blame it on the bossanova med Eydie Gormé (också 1963). Året innan hade det varit Good luck charm med Elvis Presley och Do you want to dance med Cliff Richard & The Shadows. Alla ungdomar utan undantag lyssnade på Tio i topp med Kersti Adams Ray på lördagarna kl. 15.

Agneta var jag förälskad i, men det ville jag inte säga till någon för jag kände att jag inte hade någon chans på henne. Så när Stenove och Håkan frågade vem jag var kär i sa jag Ann-Catrin i stället. Ann-Catrin Svensson gick i samma klass som jag och Håkan och var väldigt söt och rar. Men kär, det var jag ju i Agneta. Hur sedan Ann-Catrin fick veta vad jag hade sagt, ja det kan jag ju gissa. Det gick bara en dag i skolan innan hon kom fram till mig och sa, väldigt rart, att hon hade hört att jag var kär i henne. Oj vad jag måste ha rodnat. Jag nekade förstås, men hon såg nöjd ut. På den tiden frågade man ju inte ”chans”, det fanns inget som hette så. Det gör man kanske förresten inte i dag heller?

Min bästa kompis under ett par år i folkskolan hette Lasse Lundholm. Vi satt bredvid varandra i klassrummet och var oskiljaktiga under en period. Som vuxen blev han revisor i Linköping. I realskolan umgicks jag sedan mest med Peter Hahne, Owe Nilsson (senare Horned), Caroline Gustafsson, Margit Johansson, Lena Svensson, Catharina Svensson och Ulla Arnell.

Alkohol

Jag skrev att det inte förekom någon alkohol på våra fester. Men annars fanns det allt en del alkohol även bland äldre ungdomar i Kisa. Och förstås bland de vuxna. Kisa hade två ölsjappar där några karlar släckte sina sorger och umgicks. Några blev alkoholister. De var ändå lätt räknade i ett samhälle som Kisa. Men även i hemmen dracks det en del bland vuxna, jag tror det var mer än i dag. Inte vin, det drack nästan ingen på den tiden, i varje fall inte i Kisa. Men förutom öl så var det grogg (som i dag kallas drinkar), och även snaps. Det var nästan alltid s.k. Renat som var grunden, dvs. vanligt rent brännvin. Konjak till kaffet och ibland whisky. Vodka kom senare liksom gin och rom.

Även om det var en del drickande minns jag bara en gång som min pappa var full. Då sa mamma åt honom när han kom hem att ”du ska väl inte komma hem full så att barna ser dig sån!”. Han sa sludrande till mig ”är din pappa full?”. Jag var inte skrämmd men mycket generad när jag sa ”jag vet inte ...”. Då bör jag ha varit ungefär 9 år gammal och han drygt 40.

Eftersom kräftsquivorna var mycket vanliga på sensommaren måste det rimligen ha funnits fler tillfällen då de vuxna (åtminstone karlarna) var lite fulla. För nog dracks det brännvin. Men när det gäller pappa minns jag faktiskt bara det där enda tillfället. Lite glatt var det ganska ofta, men som jag minns det var det bara trevligt. Vi barn hade inget emot att de vuxna drack lite, för allt blev gladare och roligare då.

Den första gången jag själv smakade alkohol var jag i tolvårsåldern. Familjen var i Malexander på kräftkalas hos Kerstins blivande svärföräldrar Eric och Märta Fransson. De vuxna drack öl och snaps till kräftorna som brukligt var, och av någon anledning fick jag frågan om jag ville smaka. Det ville jag, men det kändes så starkt och konstigt att jag bara fick ner någon liten droppe innan jag grimaserade och hade fått nog. Alla skrattade.

Berusad blev jag för första gången när jag var sjutton år. Men det var först när jag hade börjat gymnasiet i Linköping och vi hade fest hemma hos ett par av kompisarna. Jag blev illamående och gick ut i trädgården och spydde under ett träd. Riktigt rejält full har jag nog sedan aldrig varit, men inte så sällan lite berusad på fester. Jag gillar berusningskänslan och de släppta hämningarna. Men det fordrar sällskap. Ensam dricker jag mig aldrig berusad även om jag som pensionär normalt dricker vin till både lunch och middag. Sprit dricker jag nästan aldrig, men någon gång en drink på kvällen hemma.

Sport

Mitt stora intresse var sport. Pappa lyssnade på all sport på radion, långt innan tv:n kom till Kisa, och jag hängde på. Radions Sportextra på söndagarna var den stora begivenheten, men när VM i fotboll spelades i Sverige 1958 hade det kommit några tv-apparater till samhället. Vi tittade på de viktigaste matcherna inne på Kisa Hotell eller i fönstret till Kisa Elbyrå. Det var inte lätt för en 8-åring att se vad som pågick i rutan, för det var många som trängdes och ville se. Men det var ändå något särskilt att i princip kunna se vad som hände, även om Lennart Hylands kommentarer på radio var så levande att många tyckte det var bättre att bara lyssna än att höra Putte Kocks släpiga stämma ur tv-apparaten.

När Sverige gick till VM-final mot Brasilien var det med stor besvikelse jag fick konstatera att jag inte fick följa med till Råsunda. Pappa och ett par av hans kamrater köpte biljetter till matchen och åkte upp till Stockholm. Jag fick en 5-krona av pappa som kompensation för besvikelsen. Och för mig var detta en fantastisk ersättning, så mycket som fem kronor hade jag aldrig haft tidigare. Min månadspeng var en krona, och redan det var ganska mycket. Nu var jag rik. Och då fick det väl gå an att man inte fick se finalen på plats. När sedan Sverige förlorade med 5–2 var det förresten nästan lika bra att inte ha varit där. Det var en stor besvikelse, jag hade verkligen haft förhoppningar om guld för Nacka Skoglund, Kurre Hamrin, Gunnar Gren och dom andra. På den tiden hörde Sverige till de absolut bästa landslagen i världen. 1948 hade vi tagit guld i OS i London och 1950 blev vi trea i VM i Brasilien.

Själv var jag ganska medioker som fotbollsspelare. Vi hade en stjärna i klassen som hette Jerka Denison som så småningom spelade allsvenskt i Saab en kort tid, och klassen hade ytterligare ett par killar som spelade pojklagsfotboll i Kisa BK. Jag var

något sämre än dom och spelade aldrig tävlingsfotboll om man inte räknar lite korpfboll i Uppsala på 70- och 80-talen.

I stället fastnade jag för tennis, som jag började spela när jag var 10 år på banorna uppe i Fimonskogen. Jag blev ganska snart en av de bättre unga spelarna i klubben och redan som 12-åring deltog jag i junior-SM i Västerås. Det var 1962 och kompisen Börje Samuelsson och jag tog tåget till den helt okända staden 30 mil norrut. Där åkte jag ut i första omgången mot Johan Herlitz från Göteborg med 6-0, 6-0 men var inte så ledsn som man kanske kunde ha trott. Johan var Sveriges då kanske främste i vår åldersklass, toppseedad och två år äldre än jag. Vi som var födda 1950 fick spela i samma klass som killar födda 1948 och -49.

För Börje gick det bättre. Han är född 1952, dvs. två år yngre än jag. Och eftersom vi var ungefär lika bra kunde han mäta sig mycket bättre med killarna i sin åldersklass. Han vann ett par stenhårda matcher och tog sig till kvartsfinal, där han åkte ut mot sedermera Davis Cup-spelaren Rolf Norberg. Det fanns inte någon ranking på den tiden, men Börje var Östergötlands bästa 52:a under flera år tillsammans med Lars-Gunnar Öhrn från Norrköpings TK. Jag var fyra eller femma bland grabbar födda 1950, klart sämre än Christer Lindoff, Svante Söderström och Karsten Johansson. Men jag hade en eller annan framgång och gick bl.a. till final i min klass i ett junior-DM. Där fick jag storstryk av Ulf Brodd från Motala (f. 1949).

Börje och jag åkte till Båstad flera somrar på 60-talet, tältade på en campingplats utanför samhället och promenerade i en halvtimme till och från tennisstadion på morgnarna och kvällarna. Det var härliga tider när vi som spelare fick se Båstadtennisens huvudturnering gratis från bästa läktaren på centercourten och ibland fick tillfälle att komma i närheten av Janne Lundqvist, Uffe Schmidt, Manuel Santana, Nicola Pietrangeli, Rod Laver, Fred Stolle och de andra världsspelarna. Nästan alla de bästa åkte direkt från Wimbledonturneringen till Båstad på den tiden. Försörjde oss gjorde vi grabbar lätt genom att döma matcher. För det fick man fem kronor per match, och mosbrickan i kiosken invid campingplatsen kostade bara två. Så inga problem med ekonomin. Men Börje och jag var nästan ensamma pojkspelare från Östergötland. Det berodde nog mest på att både han och jag var vana tågresenärer och åkte gratis på tåget som SJ-barn. Börjes pappa Bertil var kollega med min pappa på järnvägsstationen i Kisa.

Jag hängde uppe vid tennisbanorna nästan hela tiden några år. Så fort Kisa TK hade seriematch var jag där och tittade, och jag kunde även så småningom hjälpa till genom att bl.a. döma en del matcher. De årliga tiomannamatcherna mot Vimmerby TK var speciella begivenheter. De bästa spelarna i Kisa var Inge Larsson, Hasse Gustafsson, Stig Berg och så småningom Sven-Åke Svensson, som var född 1946 och klubbens första riktiga stjärna. Han flyttade till Norrköping med sina föräldrar och blev senare proffs och tränare i Tyskland. När han hade lämnat Kisa tog den nya generationen över. Det var främst Lasse Österberg (son till veterinären Åke och hans fru Inga), Håkan Jonsson (son till kamrer Kjell Johnson på Östgötabanken och hans fru Berta), jag och Börje.

Förutom tennis spelade jag bordtennis. Vi i Realskolans idrottsförening spelade i division 3 i Östergötland. Det var jag, Stenove Ringborg och Peter Hahne i vårt lag. Vi hade bl.a. Kisa BK i vår serie, så där fick jag Börje Samuelsson som motståndare. Han var något bättre än jag. Vi var dessutom ett gäng killar från Kisa som spelade Skol-DM ett par gånger, men utan större framgångar. Första gången vi åkte till Linköping på

Skol-DM bör ha varit 1962. Jag trodde att det skulle gå bra för mig, för i Kisa kunde jag mäta med mig med alla på den tiden. Men jag åkte på stryk så det sjöng om det. Jag fick möta en kille som skruvade sina servar! Det hade vi inte hört talas om i Kisa, och jag hade inget som helst motvapen. Jag var ganska moloken när vi åkte hem den gången.

Jag ägnade mig en kort tid även åt friidrott och terränglöpning i Kisa SK. Där var Evald Edquist tränare. Han bodde granne med oss i Hemgården och hade ofta de grabbar som tränade för honom hemma hos sig i lägenheten. Jag var hygglig i höjdhopp och terränglöpning men dålig i de flesta friidrottsgrenar.

Kisa BK hade ett fotbollslag som spelade omväxlande i division 4 och division 5 (mest). Jag och kompisarna såg alla matcher, de första åren på Olympia, som fotbollsplanen invid Folkets Park hette, och senare på Nya Idrottsplatsen vid den östra utfarten från samhället. Idrottsplatsen stod klar 1960 och bestod av en matchplan, med kolstybbsbanor och hopp- och kastanläggningar för friidrotten, och en träningsplan strax nedanför. Festligast var det när Kisa-Pokalen spelades i juli. Där deltog på den tiden Vimmerby IF, Karle BK, Gottfridsbergs IF och Kisa BK. Uppe på Olympia var det också årliga matcher mellan "Gubblaget" och "Damlaget". Det var mest spex, att kvinnor skulle kunna spela fotboll på riktigt var det ingen som föreställde sig då på 1950-talet.

Blåsorkestern

År 1965 drog vår musiklärare Sven Bergcrantz igång Kisa kommunala blåsorkester. Den hade funnits tidigare men somnat in, och nu blev det en nystart. Vi som var rimligt musikbegåvade fick frågan om vi ville vara med i orkestern, och om vi ville det fanns det kommunala blåsinstrument att låna. Jag frågade mamma och pappa vad de tyckte, och särskilt mamma gillade idén att jag kanske skulle spela trumpet. Så blev det. Jag fick låna en fin trumpet och började ta lektioner för Bergcrantz. Vi var ganska många som var nybörjare, men det fanns också några garvade musiker, som Nisse Svensson på ventilbasun, Gustaf Kronström på trummor, Pelle Gothnier på trumpet och bröderna Lars och Staffan Bjurlid på b-kornett respektive trombone. Snart hade Bergcrantz fått ihop sin orkester, och vi spelade bland annat till Valborgsfirandet tidigt på morgonen varje sista april och till förstamajdemonstrationerna dagen efter, den 1 maj. Oftast marscherade vi när vi spelade, men någon gång hade vi konsert sittande. Och någon gång fick några av oss tillfälligt rycka in i den symfoniorkester som Bergcrantz också hade bildat. Han var en förnämlig jazzpianist, och det bästa vi visste under musiklektionerna var när han satte sig vid flygeln och spelade för oss. Han fick en son som heter Anders Bergcrantz och är en mycket skicklig jazztrumpetare.

På valborgsmässoafton måste vi komma tidigt till samlingen, för marscherandet i samhället började redan klockan 7. En morgon hördes ett väldigt tutande utanför huset på Linnégatan. Jag hade försovit mig och vaknade av att alla i orkestern spelade så starkt man kunde ute på gatan vända mot vårt hus. Pinsamt för mig, men alla skrattade och jag gjorde mig klar att inta min plats i orkestern på några minuter. Mamma var nog den som tyckte det var mest förargligt, medan pappa tog det med ro.

Efter något år fick jag frågan om jag ville gå över till bastuba. Det var gott om trumpetare, men på bas fanns bara Gunnar Lundgren. Tubans viktigaste uppgift är att hålla takten och fördjupa ljudbilden, och Bergcrantz gjorde klart för mig att jag skulle bli väldigt viktig för orkestern om jag bytte. Så det gjorde jag, till mammas sorg. Hon

gillade att jag spelade melodistämman som förstetrumpetist, och hon gillade soundet från trumpeteten. Men hon accepterade bytet, och själv ångrade jag det aldrig. Tuban var roligare än trumpeteten och stämmorna var oftast ganska enkla. Dessutom var det, till skillnad från när jag spelade trumpet, nästan ingen som hörde om jag spelade fel eller missade någon takt.

Scouterna och konfirmationen

Jag var med i scouterna under ett par år när en scoutkår kom igång i Kisa i början av 60-talet. Det var ganska trevligt med träffar där man lärde sig allt möjligt om naturen och diverse praktiska ting. Och lägren var ofta härliga. Men jag fann mig ändå aldrig riktigt till rätta med den lite hurtiga halvt militära stilen där man ”alltid skulle vara redo” och lösa alla praktiska frågor utan problem. Så efter ett par år tog jag mod till mig och sa till kårchefen, Lennart Nilsson, att jag funderade på att sluta. Han sa att han inte var förvånad och att det inte var något problem att sluta om jag ville. Det var skönt.

Något liknande kände jag inför konfirmationsundervisningen och min präst, kyrkoherden Gustaf Skiöld. Han var en trevlig och säkert skicklig man, men han värderade disciplin högre än ödmjukhet. Hade man inte varit i kyrkan en söndag blev det strängt förhör vid konfirmationsundervisningen veckan efter. Jag hade en gång missat gudstjänsten kl. 11 på grund av att blåsorkestern övade inför en spelning vi skulle ha. Skiöld frågade mig när övningen började och när den slutade. Jag svarade att jag inte kunde minnas precis.

- Sådant kan man väl inte glömma! sa Skiöld strängt.
- Det kan man väl visst! svarade jag, 14 år gammal och plötsligt rätt arg.
- Ta ner ton! Ta ner ton fort! nästan skrek Skiöld och tittade ilsket på mig.

Jag citerar eftersom jag aldrig kunde glömma det där. Jag hade aldrig någonsin disciplinproblem och det var aldrig någon som var arg på mig. Så jag var helt ovan vid att bli åthutad. Dessutom hade han ju fel, tyckte jag. Man kunde väl glömma exakta tider, och det hade jag faktiskt gjort. Jag bestämde mig för att aldrig förlåta prosten om han inte bad om ursäkt. Så långsint var jag då.

TV och bil

TV skaffade vi 1960, inför Olympiska spelen i Rom. Det var en tjock-tv förstås, fastän det begreppet inte fanns än. En Radiola med dörrar som kunde stängas framför rutan med en nyckel. Om jag minns rätt kostade den nästan prick 2 000 kr, vilket naturligtvis var väldigt mycket mer pengar då än det är i dag. Så det kostade på för en familj där den enda inkomsten var pappas lön, som dock på 60-talet började krypa över 1 000 kr i månaden efter att länge ha legat någon eller några hundralappar därunder. Men familjen hade sparat, att låna till en tv var inte aktuellt. Det var högtidsstunder framför apparaten när Wilma Rudolph och Herb Elliot sprang och när Gert Fredriksson paddlade hem guld för Sverige i kanot.

Bil köpte familjen några år senare, 1966. Den första bilen var en vit Saab 94, den var alldeles nyköpt (fast begagnad) när vi svängde upp framför Sunds kyrka till min systerdotter Annas dop i april. Då hade Annas föräldrar, Kerstin och Sten-Olof, haft bil sedan länge. Sten-Olof var proffs på bilar och arbetade en tid på Nylanders bilverkstad i

Kisa fast han på den tiden var bosatt hos föräldrarna i Malexander. När han och syster Kerstin träffades 1957 hade han en s.k. Standard 8, som han stolt förevisade för oss i familjen. Jag begrep mig inte på bilar då, och har aldrig gjort det. Men imponerad var jag över att Kerstins nyvunne fästman hade egen bil. Han var 22 år då, Kerstin 16. De gifte sig 1964 och Anna föddes 1966, lillebror Anders 1971. Kerstin blev så småningom folkskollärare, Sten-Olof slöjdlärare. De arbetade först i Hällestad i norra Östergötland men kom ganska snart ”hem” till södra Östergötland, där båda fick tjänst på Ydreskolan i Österbymo.

Tipsvinsten och Stockholms-Tidningen

Efter att aldrig ha haft några egna pengar att tala om blev jag plötsligt rik när jag lyckades pricka in 12 rätt på tipset. Då var det bara 12 matcher som tippades (mot 13 i dag), så jag fick full pott. Det var oerhört! Kinda-Posten skrev om bedriften i en tvåspaltare med bild på mig: ”12-åring i Kisa får 12 rätt på tipset”. Jag vann 5 276 kr, men på det skulle det dras vinstskatt. Kvar blev 3 693 kr 60 öre, även det en enorm summa för en 12-åring som aldrig hade ägt mer än 10 kronor vid sidan om de kanske 100 som fanns på sparkontot på Kinda Härads Sparbank.

Vad skulle jag göra med denna förmögenhet? Pappa frågade lite försiktigt om han kunde låna 2 000 kr till oljeeldning i huset, det var så mycket det skulle kosta att ersätta vedpannan i pannrummet och få toppmodern uppvärmning. Självklart, det löste ett problem för mig, och även för mamma som nu kunde få ha sin syateljé i det varma sköna pannrummet där det inte längre behövde staplas någon ved. Pappa betalade sedan tillbaka skulden till mig med en liten slant varje månad. Och själv använde jag en del av pengarna till att köpa mig en riktigt tjugig cykel för 425 kr, en guldbrun Monark med hastighetsmätare. Inte växlar, det hade man nog inte börjat med än på normala cyklar.

Under några år när jag var 13–16 år gammal sålde jag Stockholms-Tidningen på söndagsmorgnarna. Tidningarna levererades till busstationen mitt i Kisa, och där fick man hämta. Sedan cyklade man runt i samhället och ringde på hos människor. Så småningom lärde man sig förstås vilka som var intresserade av tidningen och vilka som inte var det. Den kostade 45 öre och av de flesta köpare fick man 50 öre, dvs. lite dricks också. Av det ordinarie priset fick man behålla 10 öre per tidning, så om man sålde 50 tidningar under en söndag blev förtjänsten 5 kr + dricks. En av mina köpare, Lennart Larsson (kallad ”Hilma”, bridgepartner till pappa), gav mig alltid en hel krona, dvs. mer i dricks än tidningen kostade. Och en och annan gav 60 eller 75 öre. Jag brukade sälja drygt 50 tidningar på en söndag, så min förtjänst blev ungefär tio kronor. På den tiden, när en kola kostade 5 öre, en tablettask 25 öre och en varm korv med bröd 1 krona var det en ganska bra förtjänst.

I Kisa hade jag en konkurrent som hette Svante Cedigh och sålde Dagens Nyheter på söndagarna. Den tidningen, som även då var oberoende liberal, var lite populärare i Kisa än Stockholms-Tidningen, som var socialdemokratisk, ägdes av LO och kämpade för sin överlevnad. Men Svante, som var två år äldre än jag, och lite fruktad för sitt humör och sin kroppsstyrka, såg mig som en besvärlig konkurrent som han ibland hade anledning att ställa till det lite för. En gång när vi råkade sälja vid samma gata tog han min mössa och kastade upp på ett av villataken i närheten. Jag fick ägna ganska lång tid åt att få ner mössan, och under tiden hann Svante beta av den gatan.

Stockholms-Tidningen lades ner 1966 och kom ut med sitt sista nummer den 27 februari. Vi som hade sålt den in i det sista fick varsin ganska fin tavla med en bild på tidningens redaktion i Klarakvarteren i Stockholm.

Elevrådet och SACO-strejken

1960-talet var det årtionde då elevrörelsen i Sveriges skolor växte sig stark. I Kisa bildade vi ett elevråd på realskolan läsåret 1964/65, medan vi ännu var kvar i Stjärneboskolan. Det var bl.a. Willy Svahn, Anna-Karin "Kisa" Magnusson och Weine Eriksson som var initiativtagare. Jag var också med på ett hörn och ingick i den första elevrådsstyrelsen, där Willy var ordförande. Elevdemokrati var ledordet, och rektorerna Maja-Lisa Almqvist och senare Ingmar Ekdal var med på noterna. Inget motstånd fanns från skolan, elevinflytande var bra.

Ett par år senare fick vi som då styrde i elevrådet ett ovanligt ansvar under den s.k. SACO-konflikten. De SACO-anslutna lärarna lockoutades efter en inledande strejkaktion, och sex av lärarna på realskolan berördes, bland annat vår rektor Ingmar Ekdal. Han lämnade sin rektorsexpedition och gick hem. Jag var då ordförande i elevrådet och på ett stormöte bestämde vi elever att vi skulle hålla igång undervisningen i de ämnen som berördes. Elever fick gå in som lärare. Jag och min kompis Owe Nilsson, vice ordförande i elevrådet, flyttade in på rektorsexpeditionen och styrde och ställde via skolans högtalarsystem. Det var i oktober 1966, jag var 16 år och Owe 15. Efteråt fick vi beröm, även av rektor Ekdal, fastän det vi gjort väl egentligen var ett slags strejkbryteri.

Sommarjobb

Jag hade två sommarjobb under åren i Kisa, först som brevbärare i en tredjedel av samhället under överinseende av de båda andra postiljonerna Jan-Inge Johansson och "Pytt", vad det nu var han hette. Vi samlades tidigt på morgonen och sorterade posten, varefter utbärningen skedde under förmiddagen. Arbetsdagen var slut vid 12-tiden. Det var ett roligt arbete, man var alltid välkommen när man kom med posten på sin gula tjänstecykel. Jag lärde känna fler människor i Kisa från min brevbärarykel än någon annan gång.

Sommaren därpå var jag vikarierande vaktmästare på Kisa lasarett. Där handlade arbetet mestadels om att sköta lasarettets trädgård och övriga ägor, ha hand om godstransporter, se till att värmepannan fungerade, skjutsa sjuka på bår och någon gång köra ner döda från det sjukrum där de avlidit till frysrummet i kapellet intill. Jag trivdes mycket bra även med detta arbete, men jag var egentligen inte särskilt lämplig för det. Min kamrat Lennart Englund, jämnårig med mig, var mycket bättre och lärde mig en massa saker som jag behövde veta. Han var praktiskt lagd och skicklig på att ordna och fixa, jag tvärtemot.

Resor och semestrar

De resor jag gjorde under min barndom var ganska lätt räknade. Men vi åkte ofta till mormor och morfar i Hogstad, lite mindre ofta till farmor och farfar i Opphem. Nästan varje sommar besökte vi mammas syster Hjördis (Hjööjjan) och hennes man Kurt i

Västervik. Där tillbringade vi också flera semestrar på 60-talet, i deras fina sommarhus Dackebo vid Gamlebyviken tillsammans med kusinerna Jan och Mats. Några gånger tog vi tåget till Bergfors och Kiruna i norr. Där bodde mammas syster Birgit (Bibban) och hennes man Sven Sellin, så småningom även barnen Christer och Jörgen. Vid någon av dessa resor åkte vi över riksgränsen till Narvik i Norge, det var min första utlandsresa. Linköping ligger bara fem och en halv mil från Kisa, och dit åkte vi ganska ofta. Ibland var det för att hälsa på moster Gunborg och hennes man Karl-Erik på Snickaregatan. Där fanns då också kusin Agneta och så småningom även Claes-Ove och Pierre. Hemma hos dom drabbades jag en gång av panik när jag hade låst in mig på toaletten och av någon anledning inte kunde låsa upp.

Vi var mer med mammas släkt än med pappas. Det var en stark sammanhållning mellan de fyra systrarna, och de och deras familjer var ofta hemma hos morfar och mormor på gården i Hogstad och hjälpte till. Min syster Kerstin var ibland där hela somrarna och fungerade lite grand som morfars högra hand, duktig som hon var med hästen Pälle och de andra djuren. Till Hogstad tog man sig med tåg (gula rälsbussar) till Mjölby och sedan taxi de ca 5 kilometerna därifrån.

Även pappas släkt hängde ihop ganska bra och det var aldrig några konflikter e.d., bara att sammanhållningen var lite mindre stark. Pappa hade två systrar, Greta och Allith, båda några år äldre än han. Greta bodde i Opphem med sin man Martin och barnen Hans, Ulla och Gunilla, klart äldre än jag. Och Allith bodde med sin Erik i Norrby utanför Åtvidaberg där de drev lanthandel och inte fick några barn. När Erik dog år 1964 flyttade Allith hem till farfar i Opphem, han hade blivit änkling 1958. I början av 70-talet flyttade farfar och Allith till Kisa, så då blev det ganska mycket umgänge med dom.

Vi gjorde två riktiga semesterresor på 50-talet, till Halmstad 1955 och Falkenberg 1956. Det var det finaste av allt om man skulle semestra i Sverige, att åka ”till västkusten” som man sa. Där hyrde vi en semesterstuga tillsammans med pappas och mammas vänner Märta och Kalle Samuelsson med dottern Bitte. Alla åkte tåg, inte heller Märta och Kalle hade bil.

I övrigt handlade mina resor mest om tennis. Vi som spelade reste runt en hel del, inte bara till Båstad utan också till en del andra orter, någon gång till Stockholm och Malmö. Vi deltog i seriespel, så runt Östergötland reste vi mycket.

Min första riktigt stora resa gjorde jag till England tillsammans med kompisen Peter Hahne. Det var efter realexamen 1967, när vi var 17 år. Peter och jag åkte tåg till Holland och båt därifrån till England (från Hoek van Holland till Harwich). Sedan liftade vi runt, något som var vanligt bland ungdomar på den tiden. Vi tog oss lätt till bl.a. Bournemouth, Brighton och Torquay. Och så London förstås. Vi övernattade på enklaste sätt, i tält, på stränder eller hemma hos människor som vi träffade. Hotell var det inte tal om, några sådana pengar hade vi inte. Men på hemvägen träffade vi en amerikansk man, Larry från Glendale i Kalifornien, på Tivoli i Köpenhamn. Han frågade om vi ville göra sällskap med honom till Oslo på hans bekostnad. Det ville vi, och där bodde vi på hotell uppe på Holmenkollen. Och åt en middag som var det godaste jag hade ätit. Biffstek med härlig sås.

Resan till England var en riktigt fin upplevelse och gav mig blodad tand. Det var nog lite grand den som fick mig att söka AFS-stipendium till USA påföljande år.

Romerna på Värgårdsudde

På tal om resor så hade vi i Europa på 1950-talet en grupp som ständigt fick vara på resande fot. Romerna var på den tiden inte bofasta utan bodde några dagar här och några dagar där i sina bussar och bilar. För oss som var små i Kisa på den tiden representerade de dock det allra mest spännande som kunde hända, och det farligaste (trodde jag då i alla fall). I varje fall det mest exotiska. På den tiden kallades de för "zigenare", ordet rom var knappt uppfunnet. Men nu är "zigenare" ett ord som påminner om hur illa behandlad folkgruppen alltid har varit, och det bör undvikas i dag.

De slog i alla fall läger ute på Värgårdsudde vid Kisasjön, och det blev en särskild stämning i samhället. Man kände att man måste akta sig, för det låg i luften att det var något farligt med dessa människor. Det var eld och musik och spåntanter och vida kjolar och gamla smutsiga bilar och bussar. Jag har ingen aning om hur det gick till när de kom, om de behövde tillstånd eller inte. Om de bara fick stanna ett visst antal dagar. Om de var bara ovälkomna eller även välkomna. Min egen känsla var skräckblandad förtjusning. Vi smög i buskarna ute på udden med bultande hjärta. Och jag blir fortfarande stel när jag tänker på den gången då en av männen fick syn på oss och såg riktigt riktigt farlig ut. Tyckte jag i alla fall. Då var jag nära att dö av skräck. Men han skrek åt oss att ge oss iväg. Och vi sprang, oändligt tacksamma för att vi kom undan.

Sedan hade jag under många år ganska mycket med romerna att göra. Det började med att jag som JK tog ett beslut som de inte gillade. Och de bad att få träffa mig för att förklara hur illa de tyckte om det. Och sedan blev jag ganska god vän med flera av deras ledare. Jag var bl.a. med på deras nationaldagsfirande några gånger (den 8 april). Då fick jag höra en del om hur de själva hade upplevt det på den tiden de var kringresande och inte bofasta, som de är i dag. Det var lärorikt. En sak är klar: De kände sig inte särskilt välkomna på de platser dit de kom. Och ändå var Sverige säkert ett av de bästa länderna i Europa för romerna att bo och resa och ibland arbeta i.

Sysslor

Vad sysselsatte man sig egentligen med som barn och ung i Kisa när man inte

- gick i skolan, läste läxor
- åt, sov, lyssnade på radion, såg på tv
- lekte, festade
- sportade, tittade på sport "live"
- reste, semestrade eller
- sommarjobbade?

För min del ägnade jag mycket tid åt att läsa böcker och tidningar. Och när jag kände mig lite uttråkad gick jag gärna till kommunens bibliotek. Där var Curt von Wachenfeldt bibliotekarie, och han hade alltid lugn skön stämning och goda lästips om man ville. Så där kunde man tillbringa ett par timmar om man inte hade något annat att göra.

Tid kunde man också tillbringa, om man hade råd, på något av Kisas konditorier. Det fanns fem på den tiden: Nyan på Kalmarvägen, Ruckmans i korsningen Kalmarvägen/Enebygatan, Columbia mitt på Storgatan, Richts i korsningen Torggatan/Tvärgatan och Centralkonditoriet i korsningen Storgatan/Grönedegatan. Vi

grabbar föredrog Ruckmans, framför allt för att det fanns ett flipperspel där som var ganska billigt och lätt att få frispel på, men också för att man fick vara där gratis, alltså utan att äta eller dricka något.

På somrarna var det förstås en hel del bad. Kisa hade många fina badplatser som låg på cykelavstånd. Det var Föllingen, Glimmingen, Åsunden (även om det var lite långt att cykla till Råsöbro), Hargsjön, Karlsbergsdammen och så småningom (när den hade renats och gjorts badbar) Kisasjön vid främst Värgårdsudde samt ännu senare Pinnarpsbaden (också i sjön Föllingen).

Även naturen i övrigt hade mycket att erbjuda. Pappa plockade en massa blåbär sommar och höst, och ibland även lingon och svamp. Det var inget som vi barn var särskilt intresserade av, men skogarna och bergen var sköna att göra utflykter till ibland, särskilt om man hade med sig en kaffekorg. Starberget, Borgarberget och Singelberget var fina utflyktsmål, liksom Värgårdsudde och Fimonskogen.

Inte så sällan på 50- och 60-talen var det kafferep. Tanterna turades om att ordna, och då var det alltid kaffe, saft åt barnen och flera sorters hembakat kaffebröd. Mamma gjorde klart för mig att jag måste lära mig dricka kaffe för att inte hamna utanför sällskapslivet. Jag fick börja, i 7-årsåldern, med socker och grädde i kaffet, för att det skulle smaka lite godis, och så småningom släppa först det ena och sedan det andra. På den tiden hade nästan alla socker i kaffet.

2 *Linköpingsåren (1967–68 och 1969–71)*

Första året i gymnasiet och Linköping (1967 – 68)

Något gymnasium fanns inte i Kisa, så när realskolan var avklarad och jag var 17 år blev det flytt till Linköping och Katedralskolan. Det är en ärorik gammal skola som grundades redan 1627 och med en stor vacker skolbyggnad från 1915. Skolväsendet i Sverige hade nyligen genomgått stora reformer, som bl.a. innebar att vi som hade gått 4-årig realskola var ett år äldre än de flesta andra elever. De hade gått antingen 3-årig realskola eller 3-årig grundskola med klasserna 7–9. Så man kände sig lite gammal, även om de flesta i den klass där jag började på hösten 1968 var i samma ålder som jag. Det berodde helt enkelt på att de flesta elever i klassen kom från orter där man fortfarande hade 4-årig realskola, Åtvidaberg eller Kisa. Vi var födda 1950. De elever som kom från Linköping var däremot födda 1951.

Jag hade sökt mig till Naturvetenskaplig linje, det som fram till nu (alltså 1968) hade hetat Reallinjen. I det gamla gymnasiet fanns dessutom Allmän linje (som nu hade blivit Samhällsvetenskaplig och Ekonomisk linje), Latinlinjen (som hade blivit Humanistisk linje) och Teknisk linje (som behöll sitt namn). I Katedralskolan fanns Natur, Samhäll och Hum, som de kallades, medan Teknisk linje fanns på skolan ett par kvarter bort, Berzeliuskolan (gamla Vasaskolan).

Att jag valde Natur var nästan självklart, dels för att jag kände mig mest hemmastadd med dessa ämnen, dels för att den linjen var svårast och därmed mest prestigefylld. Jag hörde till de bättre eleverna och ville hålla mig på den linje där det var svårast. Jag kan inte minnas att jag över huvud taget tänkte på vad jag vill bli, dvs. vilket yrke jag så småningom skulle välja, utan det handlade bara om intresse och status. Om jag hade tänkt efter redan då, som jag gjorde när jag kom hem från USA ett par år senare, hade jag säkert valt Samhällsvetenskaplig linje. För egentligen intresserade jag mig redan 1967/68 mycket mer för frågor som handlade om politik och samhälle än sådant som medicin, biologi och fysik.

Från och med detta år dominerade skolan livet betydligt mer än tidigare. Det kan bero på att den var svårare och mer krävande än den hade varit tidigare, men mera handlade det nog om att skolan för oss som bodde inackorderade, borta från mamma och pappa, kom att representera nästan hela tillvaron. Man hade åtminstone i början väldigt liten kännedom om staden och livet runt omkring. Skolan var navet i allt.

Det var också så att vi som kom från Kisa och orterna däromkring fortsatte att umgås med varandra. Linköpingsungdomarna kändes lite främmande, inte förnäma på något sätt men ändå främmande. Linköping var en storstad på nästan 100 000 invånare (nu nästan 170 000) och hade en helt annan puls än Kisa.

På helgerna åkte vi som kom från andra orter hem. Vi från Värgårdsskolan åkte hem till Kisa, Rimforsa eller Horn, de som kom från Åtvidaberg åkte dit osv. Någon enstaka gång stannade man i ”stan” som Linköping kallades, men det var i så fall för att det var någon viktig begivenhet som inte gick att missa. Kanske spelade Saab en särskilt viktig handbollsmatch, kanske hade någon av klasskompisarna födelsedagskalas, kanske var det någon tennisturnering. Men att inte åka hem på helgen, det var sällan, kanske tre helger av terminernas 35.

Vår klassföreståndare i ”klass Na 1 a” hette Rune Kvist. Han var en timid och snäll man som undervisade i kemi och matte och som aldrig höjde rösten. Riktigt inspirerande var han väl inte, men det behövdes inte heller. Nu var det allvar, i gymnasiet måste man skärpa sig och skaffa goda betyg, det visste vi. Disciplinproblem hörde man aldrig talas om.

Av de lärare jag minns var studierektorn Viktor Röntilä i fysik, Olle Norman (som kallades Köttbullen på grund av sin kroppsform) i tyska, Sverker Bengtsson i franska, Erik Lönnerholm i religionskunskap, Britta Storck Flood i svenska, Christer Johansson i samhällskunskap, Gunbritt Holgersson i musik (henne hade vi även som ledare för skolkören, där jag var med) och Gösta Risberg i gymnastik.

Detta första år på gymnasiet var mina flesta klasskamrater från realskolorna i Kisa och Åtvidaberg. Det var bl.a. Sören Pettersson, Magnus Lundberg, Rodjer Andersson, Roger Svensson, Anders Karlsson, Bernd Geske, Marita Jönsson och Inga-Lill Larsson från Kisa och Lennart Ulvsbo, Sören Sandström, Bengt Lonér, Jonny Larsson och Rolf Ståhl från Åtvidaberg med omgivningar. Alla de nämnda umgicks jag med en del.

Jag blev ganska snart invald i ”Natve”, som Naturvetenskapliga sällskapet kallades. Där samlades de elever som var mest begåvade i de naturvetenskapliga ämnena. Vi hade en egen liten fin lokal i skolan där vi hade sammanträde en kväll i veckan och kunde träffas i övrigt också. Alla medlemmar var killar, men jag kan faktiskt inte nu säga om det var något som stod i stadgarna eller om det bara blev så. Förvisso fanns det flickor som var tillräckligt begåvade för att kvalificera för inval, så förmodligen var det något som hängde med från den tid då Högre Allmänna Läroverket var en skola för enbart gossar. Motsvarande föreningar för annat än naturvetenskap var Eranos för flickor och Witterhet och Hävd för pojkar. Vi tre föreningar hade någon gång gemensamma fester som var väldigt trevliga. Det var där jag lärde känna Ann-Mari Thorsén och Cecilia Tamm, som blev AFS-kamrater från Katedralskolan det kommande året. Ann-Mari umgicks jag med ganska mycket och var även hemma hos henne några gånger. Hon bodde med sina föräldrar i ett hus i korsningen mellan Vasavägen och Platensgatan.

Jag var inte särskilt bevandrad i politik men ett intresse började ändå spira. Hemma hade vi lutat åt det borgerliga hållet. Mamma var centerpartist som dotter till en lantbrukare, medan pappa aldrig sa vem han röstade på. Någon gång slank det ur honom att det kanske var socialdemokraterna som låg närmast, men farfar var tydlig högerpartist och pappa hade nog aldrig velat säga till sin far att han röstade S, om han nu gjorde det. Pappa sa för övrigt någon gång att farfar ”nog hade hållit på Tyskland under kriget”. Det kändes lite kusligt. Min härlige snälle farfar, kunde han ha varit på samma sida som Hitler?

På Katedralskolan var Konservativ skolungdom, KS, den klart dominerande ungdomsorganisationen. De anordnade fester och debatter och hade över huvud taget en livfull verksamhet. Någon SSU-förening fanns inte på skolan och det dröjde innan jag och mina kamrater tyckte att det var en brist. Jag gjorde i stället som ”alla andra” och gick med i KS för att få vara med på allt de ordnade inkl. middagar och annat trevligt. Men det dröjde bara ett par månader innan jag insåg att det inte var där jag hörde hemma. De personer som dominerade KS var lite förnäma och elitistiska, absolut inte så som jag hade lärt mig hemma i Kisa att man skulle vara.

Så jag lämnade KS och gick med i LS, Liberal Skolungdom. Där var det betydligt bättre, ungdomarna var vanliga och hyggliga utan några uppnäsor eller maner. Så där

kände jag mig hemma och bevistade några möten och debatter, bl.a. ett tillfälle där Per Gahrton talade och lät sig utfrågas. Om jag minns rätt var han ordförande i Liberal Ungdom då, en systerförening till LS. Och i huvudsak borgerlig kände jag mig i hela första ring.

Elevrådet var väletablerat på Katedralskolan och i min egenskap av f.d. elevrådsordförande i Kisa blev jag klassens ombud. Elevrådet leddes av Kisagrabben Weine Eriksson, som hade börjat på Katedral året före mig och som var en kamrat och förebild för mig sedan flera år. Vi Kisaelever var omåttligt stolta att en av oss hade blivit ordförande i skolans elevråd, och redan i andra ring.

Under mitt första år i Linköping bodde jag i ett rum hos fru Simonsson på Hospitalsgränd vid Drottninggatan mitt i stan. Hos fru Simonsson hade även syster Kerstin bott medan hon pluggade i Linköping, det var nog så jag hamnade där. Fru Simonsson var vänlig och i huvudsak tillåtande, men jag såg aldrig så mycket av henne. Mitt rum låg invid köket som hade egen ingång från Hospitalsgränd och där smög jag ofta in sent på natten när det var tyst i lägenheten. Fru Simonsson tillät besök på rummet, även av flickor, till skillnad från min hyresvärd i andra ring, Svea Johansson.

Vi åt middag de flesta eftermiddagar eller kvällar på någon av restaurangerna Braskens vid Stora torget, Göran Dyk vid Storgatan eller Tavernan vid korsningen Platensgatan/Ågatan. Det kostade ca 4,50 kr för dagens rätt. Mamma och pappa skickade med mig pengar så att jag kunde äta middag ute, jag fick 50 kr i veckan. Själv lagade jag aldrig mat hos fru Simonsson.

En särskilt trevlig händelse i första ring var ett sparbanksstipendium som bestod av en resa till Stockholm tillsammans med ett antal andra elever på skolan. Vi fick bl.a. besöka Tage Erlander, då statsminister, i ett konferensrum i det dåvarande kanslihuset invid Strömmen, granne till dåvarande Riksbanken som låg på andra sidan Riksgatan från Riksdagshuset. Erlander var mycket vänlig, berättade om arbetet som statsminister och svarade på frågor. Det var verkligen roligt att få träffa honom, han avgick senare samma år till förmån för Olof Palme. Och det året fick S över 50 % i riksdagsvalet.

Andra året i gymnasiet (1969 – 70)

När jag kom hem från USA (se nästa kapitel) var jag 19 år gammal, två år äldre än de flesta andra i min nya gymnasieklass. Men först hade jag en härlig augustimånad hemma i Kisa. I Solgärde fick jag åter flytta in i mitt pojkrum.

Körkort hade jag inget ännu, det var nästan lite pinsamt i USA där alla hade körkort från 16 år och de flesta av mina kamrater även hade bil. Men nu tog jag några lektioner på körskolan och körde i övrigt med pappa. Uppkörningen var ganska tidigt på hösten. Jag minns teoriprovet som i går. Själva körningen gick bra och teoriprovet var direkt efter. Jag tyckte jag kunde teorin, så jag kände mig rätt lugn. Men det visade sig att inspektören, en man vid namn Schmidt, hade egna idéer om saker. Jag fick frågan hur stor del av felet som var mitt om jag krockade med en annan bil i en korsning. Jag svarade att det berodde på, t.ex. om det var någon av oss som hade förkörsrätt. Men det svaret var inspektören inte nöjd med, utan han gav mig en ny chans. Jag blev lite nervös och sa att jag inte kunde komma på något annat svar. Då sa han: Det är alltid 100 % ditt fel om du krockar! Jag protesterade förstås och sa att det ju inte kunde stämma, för något fel måste väl den andre ha, åtminstone om jag hade förkörsrätt. Nej, sa Schmidt.

Du måste lära dig att det alltid är 100 % ditt fel om du krockar. Jag ville inte ge mig utan vände mig till körläraren Karl-Axel Karlsson, som satt längst ner i salen: "Karl-Axel, så kan det väl inte vara?" Men Karl-Axel var bara röd i ansiktet och sa inget. Schmidt gick vidare och jag undrade förstås om jag skulle bli kuggad för detta. Vi var flera som förhöordes samtidigt, och när allt var klart vände sig Schmidt till mig: "Om du säger att du förstår att det är 100 % ditt fel varje gång du krockar så har du klarat dig. Annars är du underkänd." Fegt svarade jag då att "ja, jag förstår det". Och så fick jag mitt körkort. Hade det varit lite mer ruter i mig hade jag ju vänt mig till länsstyrelsen, eller vem som nu var ansvarig för körkortet på den tiden, och begärt utredning om Schmidts lämplighet. Jag har ångrat mig många gånger för att jag bara lät saken bero. Olämpliga personers maktfullkomlighet är bland det värsta jag vet.

Mitt andra år i gymnasiet började alltså 1969, efter hemkomsten från USA. Då var jag en annan person än jag hade varit i första ring. Jag hade börjat förstå vad jag ville ägna mig åt i livet, och jag hade fått en annan politisk mognad och uppfattning. Att jag nu lutade åt socialdemokraterna berodde i hög grad på att jag i USA vid åtskilliga tillfällen hade fått förklara vårt ganska socialdemokratiska samhällssystem och därmed också börjat gilla det. Jämlikhet och jämställdhet var honnörsord i Sverige i slutet av 60-talet, absolut inte i USA där synen var att alla borde vara sin egen lyckas smed.

Eftersom mina kamrater Weine Eriksson, Owe Horned och Willy Swahn sedan tidigare hade lutat åt S var det naturligt för mig att gå med när de föreslog att vi skulle bilda en SSU-förening på Katedralskolan. Owe blev ordförande och jag blev vice ordförande. Jag tror det var Weines engagemang i elevrådet som gjorde att inte han tog ledningen i SSU Katedral, vilket annars hade varit naturligt. Han var den som visste mest och som hade störst politisk mognad av oss.

För min del betydde också den nya inriktningen på intressena att det blev naturligt att byta linje på gymnasiet. Jag gick över från Naturvetenskaplig till Samhällsvetenskaplig linje och hamnade i en klass där de flesta andra elever var från Linköping och två år yngre än jag. "S 2 C" hette den, S som i samhällsvetenskap. Att de flesta var två år yngre berodde förstås på att jag var ett år äldre redan när jag började i gymnasiet (på grund av den fyraåriga realskolan i Kisa) och att jag dessutom hade varit i USA ett år, ett år som man inte fick tillgodoräkna sig i det svenska gymnasiet.

Jag trivdes som fisken i vattnet i den nya klassen och fick kamrater för livet, bl.a. Lars Edlund, Per-Olof Hörnquist, Gudrun Svensson (senare gift Hörnquist), Britta Larsson, Cecilia Tengå, Rolf Johansson och Greger Eriksson (som dock kom till klassen först i trean). Andra goda vänner i klassen var Gunilla Gustafsson, Christina Ahlin, Lena Eklund, Ilze Vagals, Margareta Linder, Jan Ivarsson, Mats Nilsson, Börje Petersson, Lars-Ole Hansen, Tomas Svensson, Håkan Blid, Bosse21 Andersson, Claes Öhrström och Petter Wahlström.

Även det här året bodde jag inackorderad, dvs. i ett rum i någon annans lägenhet. Min hyresvärdinna hette Svea Johansson och jag hade ett rum utåt Östgötagatan alldeles invid skolan. Jag hade inte så mycket med Svea att göra, jag slank bara ut ur rummet på morgnarna och in igen på eftermiddagarna. Hon förbjöd mig att ha besök på rummet, och det bröt jag mot bara en enda gång när en flicka följde med hem på kvällen och sedan lämnade igen ganska snart. Men Svea upptäckte vad som hade skett och skällde på mig. Jag bestämde mig för att inte bo kvar hos henne efter denna årskurs.

Linköping var en trevlig stad att bo och vara i, bl.a. för att det fanns många lag i bollsporterna som var värda att följa. Saab var under ett par säsonger Sveriges bästa handbollslag tillsammans med Hellas, och det var enormt spännande matcher i Sporthallen invid Tinnerbäcken. Den stora stjärnan i Saab var Björn ”Lurch” Andersson, som även i landslaget stänkte in det ena målet efter det andra. Han hoppade aldrig när han skulle skjuta, som distansskyttar annars normalt gör, utan bara sköt stenhårt, lång och stark som han var. Även i fotboll hade Linköping lag i högsta divisionen, under någon säsong både Saab och Derby. De gick senare ihop till Linköpings FF, en inte särskilt framgångsrik sammanslagning. Damfotbollen hade inte kommit igång än, annars var det ju där som LFF så småningom kom att briljera. På herrsidan lyckades klubben inte frambringa något elitlag.

Efter att jag hade fyllt 20 år den 17 februari 1970 anlätades jag flitigt av kamraterna för att köpa ut vin på Systembolaget. Det måste väl ha varit tillåtet då att köpa ut åt andra, för jag kan inte minnas att jag tänkte tanken att jag måste vara försiktig så att ”langningen” inte upptäcktes. En flaska Parador kostade då 4,50 kr, medan Villafranca (som Jan Ivarsson i regel ville ha) kostade 3,75 kr.

Tredje året i gymnasiet (1970 – 71)

Sommaren 1970 var jag ute och reste i en månad i Europa tillsammans med tre kompisar. Det var Magnus Svensson, som jag sedan delade lägenhet med på Repslagargatan, Per-Olof Hörnquist, som var min klasskamrat, och Christer ”Custos” Andersson, som jag lärde känna genom SSU Katedral. Vi köpte oss en gammal bil (jag tror priset var 500 kr), en svart Opel som vi döpte till Ernst och som Magnus tog väl hand om. Han kunde bilar, och när något hände med den under vår resa visste Magnus råd. Resan gick genom Danmark, Tyskland, Nederländerna, Belgien, Frankrike och norra Italien och sedan tillbaka genom Schweiz, Tyskland och Danmark. Vi bodde i ett tält som vi hade lånat av min syster Kerstin och hennes man Sten-Olof. Och vi upplevde en väldig massa trevliga saker. Vi besökte bl.a. Claude Journé (se kapitlet om USA-året) och hans föräldrar norr om Paris, i en stad som heter Beauvais, vi träffade honom på nytt nere på franska Rivieran och vi besökte Donatella och hennes familj i Legnano utanför Milano. I Tyskland träffade vi kamrater till PO och jag blev lite förälskad i en flera år yngre tjej som hette Charlotte Würstl. Vi skrev många brev till varandra, men förhållandet ebade ut.

När skolan sedan började i slutet av augusti var det mesta som året innan. De flesta lärare var desamma, liksom ämnena, kamraterna och fritidssysselsättningarna. Två nya elever kom till klassen, dels Greger Eriksson, dels Ann-Christine Gabrielsson (sedermera gift Cederborg). Klassen ägnade ganska mycket tid och kraft åt funderingar kring den minst omtyckta läraren, adjunkten Britta Storck Flood, som vi hade i svenska och som var fel på de flesta sätt förutom att hon nog var rätt kunnig.

En viktig sak var dock annorlunda: boendet. Tidigare hade jag ju bott inackorderad hos äldre damer, men nu delade jag och Magnus Svensson (se ovan om Ernst-resan) en lägenhet. Han hade skaffat den genom sin mamma och erbjöd mig att bo med honom. Magnus var två år yngre än jag och gick på Elsa Brändströms skola. Han var en fantastisk kamrat och vi blev mycket goda vänner. Lägenheten hade ett rum och kök + klädkammare, men både rummet och köket var stora så det var ganska gott om utrymme. Toaletten låg ute i trapphuset. Vi hade ofta små tillställningar i vår lägenhet, som blev ett populärt tillhåll för många kamrater. Under en period spelade vi en väldig

massa bridge vid vårt köksbord till sena nätter, och åtminstone en gång gick jag till skolan efter nattbridgens slut utan att lägga mig emellan. Magnus och jag spelade, och därtill var det oftast två av kamraterna PO Hörnquist, Lars Edlund och Rolf Johansson.

Kring nyår hade jag besök av min kamrat från USA, Jim Douglas, och gjorde två bilresor med honom. Den ena gick till Neapel och tillbaka. Han hade en kvinnlig god vän där nere, Gemma Zucci, och hon var huvudmålet för vår resa. På hemvägen passerade vi Schweiz på nyårsafton. Jag hade blivit rejält magsjuk, förmodligen av en pizza, och när det blev nytt år 1971 satt jag på en toalett där jag kräktes både före och efter tolvslaget.

Den andra resan med Jim gick till Bergen i Norge. Då var även Magnus med. Jim hade god ekonomi, han både hyrde bil och betalade hotellrum för oss. Det var en ganska äventyrlig bilresa med kurviga och delvis hala vägar. Men Bergen var fantastiskt vackert och resan som helhet var en fin upplevelse. – Jim bodde i klädkammaren i vår lägenhet medan han besökte oss i Linköping. Det var trångt men gick an, och han klagade inte fastän han annars var lite bortskämd.

På våren 1971 mönstrade jag i Kristianstad, jag berättar lite om det i kapitlet om Tolkskolan.

I SSU Katedral hade vi en studiecirkel om Moçambique, och vi var med på ganska många evenemang som SSU Östergötland ordnade. I valsporten 1970 var Olof Palme och talade i Sporthallen, och vi SSU:are hade lite ansvar för delar av evenemanget och fick även träffa Palme en stund. Valet det året gick inte lika bra för S som två år tidigare. Man hamnade på 45,3 % och fick bilda minoritetsregering med stöd av Vänsterpartiet.

Under vårterminen var det spurt inför Studentexamen. Vi hade bl.a. traditionell abiturientbal i Vasahallen, vår gymnastiksal. Jag gick på balen med en tjej som hette Inga-Lill Barklin, som jag knappt kände men som var väldigt rar och trevlig. Vi var ett stort gäng som både för- och efterfestade i Magnus och min lägenhet på Repslagargatan.

Studentexamen var den 11 juni och vi var flera som fick ledigt från vår nyligen påbörjade värnplikt för att kunna delta. Mamma, pappa och Lotta kom till utspringningen på Katedralskolans gård, och mamma tyckte nog att jag kunde ha haft studentmössa som alla de andra i klassen. Jag var radikal på den tiden, och i det konceptet ingick att inte ha den vita mössan för att visa sig förmer. Senare köpte jag en vit studentmössa för att kunna sätta på mig när vi firade Sista April på Universitetshusets balkong i Uppsala de år som Susanne och jag var med där.

På studentaftonens kväll var det fest på Trädgårdsföreningen. Konstigt nog minns jag inte så mycket av den.

Den sommaren (1971) var min första utan sommarlov. Jag hade som sagt ryckt in i lumpen och bodde på "luckan", logementet på Arméns underofficersskola i Uppsala. Så det var också min första sommar i Uppsala. Men de flesta helgerna åkte jag hem till Kisa, ibland med tåg (vi hade en fri hemresa per månad) men för det mesta "på tummen", dvs. jag liftade. Det gick lätt när man hade uniform, så då fick den sitta på.

Gymnasiet som helhet var en mycket positiv upplevelse, liksom skolan för övrigt hade varit även dessförinnan övrigt. Jag fick fina betyg även i studentexamen, bara femmor utom i det ena svenskaämnet av två. Lärarna var mestadels mycket bra och stämningen var god. Kamraterna var många och tiden räckte till mycket. Jag var tillsammans en kort period med en tjej som hette Elisabeth Irholm och även en kort period med Cecilia Tengå i klassen. Att bo i Linköping var trevligt, särskilt i trean, och att åka hem över helgerna var också trevligt och bra. Jag kan inte minnas att jag någon gång hellre hade stannat kvar i Linköping över helgen. Det blev visserligen så ändå någon gång, men annars kändes det väldigt fint att komma hem och välkomnas av familjen.

3 *USA-året (1968–69)*

Jag hade fått klart för mig att ett AFS-stipendium till USA var det finaste man kunde få, och jag bestämde mig för att söka. Det gjorde även min mycket goda vän, som jag stundtals också var lite kär i, Ulla Arnell från Opphem. Och flera andra. Vi gick igenom intervjuer i både Linköping och Norrköping, och när resultaten presenterades tidigt på våren 1968 hade jag blivit utsedd att åka. Vi var tre elever från Katedralskolan som hade fått det prestigefyllda stipendiet. Tyvärr var inte Ulla en av oss, jag har aldrig lyckats begripa varför. I stället var det Ann-Mari Thorsén och Cecilia Tamm som blev mina stipendiekamrater och som reste från Arlanda till Rotterdam med flyg sommaren 1968. Det var första gången jag flög och hela familjen vinkade av mig på Arlanda. Mamma och pappa var stolta över mig, men också lite oroliga. Ett helt år borta i främmande USA, det var ingen liten sak.

Vi åkte båt från Rotterdam till New York, en resa som tog tio dagar och var en väldigt fin upplevelse. Vi var drygt 100 gymnasieelever från Sverige, och på båten fanns dessutom stipendiater från flera andra europeiska länder. Båten hette s/s Waterman och blev ett härligt hem i en dryg vecka. Härligt, utom ett par dagar mitt på resan då det gick höga vågor och många av oss kräktes ordentligt. Till dom hörde jag, det var fruktansvärt att vara så illamående. Bland kamraterna på resan fanns bl.a. Mats Hjelm, som jag senare skulle komma att återse på Tolkskolan, Bengt Åkerström, Stefan Hult, Eva Olsson, Karin Lindqvist och Karin Sälj.

I New York möttes jag av mina värdföräldrar, Richard och Betty Gesser från Hagerstown, Maryland. De hade gjort ett stort engagemang för det kommande året genom att ta emot en AFS-stipendiat i sitt hem, och nu var de i New York och hämtade mig. Min ”bror” Denny var inte med där, honom träffade jag först hemma i Hagerstown. Det fanns ytterligare en bror i familjen, Alan, men han hade börjat på college och var borta från hemmet. Honom träffade jag därför inte så mycket.

Och tyvärr gick det inte så bra med familjen Gesser. Jag kom mycket bra överens med ”Dad”, som jag sa till mannen i familjen, Richard. Men med ”Mom”, Betty, var det sämre. Hon började domdera med mig ända från början, bestämma över mina sovtider, min klädsel, min fritid och mitt läsläsande. Hon var över huvud taget den som bestämde i familjen, och hon gjorde det med järnhand. Hade jag inte släckt klockan 10 på kvällen skrek hon åt mig, och det var över huvud taget sällan det kom ett vänligt ord över hennes läppar. Sådant var jag ju helt ovan vid hemifrån, varken min pappa eller min mamma hade någonsin sagt ett strängt ord till mig, än mindre härjat eller skällt. Så med tiden blev jag ganska olycklig.

Jag skrev till min ”corresponder” på AFS-kontoret i New York och berättade hur det var hos familjen Gesser, och efter ett par brev av det slaget tog man i New York beslutet att jag skulle byta familj. Jag skrev hela tiden att jag inte ville byta trots att jag vantrivdes, för det kändes som en enorm prestigeförlust att ha misslyckats på det sättet. Men samtidigt var jag lättad när det skedde. Och jag togs till en familj, Ruth och Robert Whitesell med sonen Randy, där jag kom att trivas mycket bra. Det enda lilla problemet från placeringssynpunkt var att Randy inte var ”senior”, dvs. en sådan som gick sista året på skolan. Han var inte ens ”junior”, en som gick i 11:e årskursen, den näst sista, utan bara ”sophomore”, en som gick i 10:an. Han var tre år yngre än jag och därför nästan pinsamt ung, 15 mot mina 18. I början kändes det konstigt, men ganska snart var

det inte något problem över huvud taget. Han blev min lillebror helt enkelt, det var inget konstigt med det. Och vi hade en jättebra relation och har fortsatt att träffas.

I familjen fanns även Susan, som är född 1949 och hade lämnat North Hagerstown High School ett drygt år tidigare. Hon var sophomore på Pembroke college (då systerskola med Brown University) i Providence, Rhode Island.

Om man bortser från bytet av värdfamilj så var mitt USA-år en stor succé. Så kändes det i alla fall för mig. Jag fick massor av vänner, klarade mig för det mesta bra på lektionerna, spelade i skolans tennislag med ganska stor framgång (förlorade ingen singelmatch t.ex.) och trivdes över huvud taget fint. Bland kamraterna var det två som blev särskilt goda vänner. Det var Bob Weiss och Chris Cline, som var två av de trevligaste men också duktigaste i klassen. De blev båda "valedictorians" vid årets slut, dvs. de av klassens elever (ordet "class" omfattade där hela årskursen) som hade presterat allra bäst. De delade titeln med Marvin Weiss, en kusin till Bob.

Själv fick jag hyggliga betyg, men lite sämre än jag var van vid hemma. Och det som gjorde mig lite förbryllad var att jag inte längre var bäst i matte. Jag hade svårt att hänga med i en del abstrakta resonemang och fick inte fullt på skrivningarna som jag brukade få. Måhända bidrog detta till att jag insåg att jag kanske inte skulle bli naturvetare i alla fall. Övriga ämnen som jag hade var engelska (där jag fick B i betyg), maskinskrivning (där jag också fick B), franska (där jag fick A), amerikansk historia och samhällskunskap (där jag fick A), matte (där jag fick C) och "speech" (där jag fick A). Jag hade alltså sex ämnen och varje dag var likadan. Det började med engelska och fortsatte andra lektionen med maskinskrivning osv. i den nämnda ordningen. Man kunde ha sju ämnen som mest, men man kunde också ha en håltimme vilket jag valde. Ganska mycket behövde man plugga hemma, ungefär som i gymnasiet.

Mina lärare hette miss Seaman (engelska), mrs Downey (maskinskrivning), mrs Brown (franska), mr Knepper (historia och samhällskunskap), mrs Clark (matte) och mrs Campbell (speech). Och bland mina goda vänner i skolan minns jag (utöver de redan nämnda) bl.a. Chuck Geber, Robin Witt, Curtis Molten, George "Chip" Snyder, Mary Keller, Haydee Lenkiewicz (också utbytesstudent men med Rotary, från Argentina), Karen Luipersbeck, Doug Maynard, Jim Baker, Paula Coble, Paul Holmes, Fred Ford, Fred Wiebel, Shelley Barnhardt, Dusty Springfield, Patty Barrie, Donna Middlekauff, Betsy Taylor, Susan Hohman, Burnie Clutz, Dean Cohen, Barry Chlebnikow, Debbie Hills, Bernie Clark, Rick Keller, John Smith, Brad Keller och Randy Hull.

Min familj tog med mig på några trevliga resor, bl.a. till Pittsburgh och Boston. Och jag var lägerledare en vecka för mindre barn på ett kommunalt läger i något som hette Misty Mount. (De andra studentledarna hette Chris Murray och Todd Medcalf, tyvärr har jag glömt de två tjejernas namn.) Helgerna var fyllda av sport, antingen matcher eller träning eller som publik. Skolans lag var bra i de båda stora sporterna, basketboll och amerikansk fotboll, och vi gick på alla hemmamatcher och åkte dessutom på några av bortamatcherna.

Ganska många gånger fick jag hålla föredrag i föreningar och klubbar i Hagerstown med omnejd. Jag fick massor av frågor om Sverige och lärde mig på det sättet en hel del om mitt land som jag inte hade förstått tidigare. Denna verksamhet tyckte jag gick ganska bra och jag trivdes med den. Det fick stor betydelse för min framtid, eftersom jag så småningom bestämde mig för att jag nog skulle bli diplomat för att kunna representera mitt land även i framtiden. Det var det som gjorde att jag så småningom

började plugga juridik. För jag fick veta av dom som kunde den saken att en juristexamen var det bästa sättet att ta sig in på Utrikesdepartementets aspirantprogram.

Året i USA avslutades med en alldeles underbar månad, där jag och alla andra AFS:are som var i USA det året fick resa runt i bussar och se en lite större del av landet. Vi var ca 30 ungdomar i vår buss, "Bus 56", och från många olika länder. Det var där på bussen som jag lärde mig att inte alla människor är som svenskar eller amerikaner, utan att man kan ha en annan sorts entusiasm och livsglädje. Nästan alla latinamerikaner på bussen var på det sättet, glada, entusiastiska, härliga. Jag älskade det. Och jag sa till mig själv på fullt allvar att jag borde emigrera till Sydamerika för att leva livet på det sätt som jag kände att man borde göra: med mycket mer glädje, fest och entusiasm än vi hade hemma i Sverige.

Men jag trivdes också väldigt bra i USA. Även amerikaner är lite annorlunda jämfört med oss svenskar. Om jag ska tillåta mig att generalisera så är de genomsnittligt lite mer välkomnande, entusiastiska, påhittiga och obekymrade. Vi svenskar är å andra sidan lite mer strukturerade, omtänksamma och försiktiga. Men det rör sig om ganska små skillnader, som är mycket mindre än de skillnader som jag tyckte mig upptäcka mellan oss och latinamerikanerna.

I USA blev jag kär i en italiensk tjej som hette Donatella Ruzzon och som var oerhört söt och charmig. Vi blev ett par och skrev massor av brev till varandra. Hon var också AFS-student och bodde i Cumberland, också i Maryland men ca tio mil västerut från Hagerstown. Donatella var också med på bussen den sista månaden, men då valde hon bort mig för en fransk kille som hette Claude Journé och som blev en riktigt god vän till mig trots fästmöstölden. Självt blev jag lite grand ihop med en tjej från Nya Zeeland som hette Louise Pether och kallades Lou.

Vi flög hem i slutet av juli och hann uppleva den första amerikanska månfärden innan vi gav oss av. Det var en enorm händelse när Neil Armstrong steg ner på månens yta som den första människan och sa de bevingade orden: "one small step for man, one giant leap for mankind".

4 *Tolkskolan (1971–72)*

Jag hade aldrig hört talas om Tolkskolan före mönstringen till lumpen, men någon berättade att man kunde lära sig ryska i värnplikten och på så sätt få rejäl nytta av ett år som annars kunde kännas lite bortkastat. Det var inte aktuellt för mig att vägra värnplikt, något som annars var lite inne på den tiden, i slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Jag var visserligen lite pacifistiskt lagt men insåg att situationen kan bli sådan att man definitivt måste försvara sig med vapenmakt, och ibland rentav gå till anfall. Det land där man pratade ryska, Sovjetunionen, var ju för övrigt ett bra exempel. Inte skulle man tycka det var rätt att stå och titta på om de fick för sig att invadera Sverige. Nej, tvärtom skulle man göra allt för friheten. Och även därför kändes det lite bra att söka sig till Tolkskolan, man skulle verkligen kunna känna att man gjorde något slags nytta.

Så vid mönstringen, som för övrigt skedde i Kristianstad någon gång på våren 1970 (första gången av tre som jag besökt Kristianstad, alla av lite speciella anledningar), sa jag att min önskan var att komma till Tolkskolan. Först fick jag en annan placering, någon utbildning till värnpliktigt befäl på ett regemente hemikring. Men när jag skrev och förklarade att jag verkligen skulle vilja komma till Tolkskolan, då var det inte svårt att få placeringen ändrad.

Vi tyckte in på TolKS, som vi fick lära oss att det kallades, tidigt på sommaren 1971. Det var till och med så att jag missade de sista veckorna i skolan. Det kändes lite sorgligt, men det var flera av oss killar som skulle göra lumpen som drabbades av det. Som jag har skrivit tidigare fick vi i alla fall permis, som ledigheten heter i det militära, för att vara med på vår studentexamen.

Tolkskolan låg mitt i Uppsala, på Arméns underofficersskolas (AUS) område. Ja, formellt var vi en del av AUS, men det märkte vi rekryter inte något av. Vi bodde på andra våningen i den långa som ligger ut mot Dag Hammarskjölds väg, närmast backen ner mot Studenternas idrottsplats, Sjukhusvägen. Och där hade vi också de flesta lektionerna.

Vi var 52 personer som ryckte in och som tillbringade större delen av sommaren tillsammans. Då var det inte någon ryska som lärdes ut, utan i stället militär grundutbildning. Marschera, skjuta, lyda, putsa skorna och vakna tidigt om morgnarna när befälen skulle pröva oss. Det var tre ganska tuffa månader, och några som inte ansågs klara de fysiska kraven sållades bort och fick lämna.

I Hågadalen i sydvästra Uppsala, nu naturreservat, fanns ett stort markområde som ägdes av försvaret och där vi tillbringade mycket tid såväl den första sommaren som senare. Det ligger för övrigt bara ett par hundra meter från Hörnstensvägen, där jag har bott sedan 1984. I Hågadalen fanns bl.a. en skjutbana där vi övade oss i kpist-skytte. Jag var en medelmåttig skytt. Stefan Bengtsson, paleontolog, var betydligt bättre. En gång när jag skulle markera hans skytte, dvs. kolla hur han hade skjutit och sedan sätta små klisterlappar över skotthålen, for djävulen i mig. Det var förstås på skoj, men jag tog bort en av lapparna på den tavla som han hade skjutit mot och meddelade att han hade skjutit dubbelskott och att det andra hade gått alldeles för högt. På så sätt blev hans resultat dåligt den dagen, och öknamnet fick han sedan bära i många år, Dubbel-Bengtsson.

I Hågadalen hade fick också förhørsövningar i ett rött trähus som fortfarande står kvar. Vi slog upp våra tält och övernattade i husets trädgård. På dagarna spelade vi upp det tänkta kriget. Gamla tolkar hade kallats in som ”ryska soldater” och utsattes för våra förhör om läget i brigaden, framryckningsplaner och annat viktigt. Vid ett tillfälle var arméchefen Carl-Eric Almgren med som åskådare. En general var något oerhört för oss rekryter som tyckte att redan en överste var nästan övermänsklig (chefen för Tolkskolan var kapten), och jag skröt ganska ofta (senast nu) med den omständigheten att jag vid ett tillfälle fick äran att stå bredvid Almgren vid urinoaren.

Förhørsövningar hade vi även på andra håll, bl.a. på Väddö (dit vi cykeltolkade, en utomordentligt jobbig erfarenhet) och i Umeåtrakten (där vi marscherade i sträng kyla och beckmörker). Till Umeå fick vi flyga helikopter, det har jag bara gjort någon enstaka gång därutöver. Förhørsövningarna fortsatte sedan under rep-övningarna, som dock för min del inskränkte sig till en enda. Jag lyckades alltid få uppskov med hänvisning till studier och familj. Men en rep-övning blev det som sagt, i Källviken i närheten av Strömstad. Där minns jag att jag imponerades av Horace Engdahls förmåga att uttrycka sig. Inte på ryska, där var han medelmåttig, men på svenska. Det här var ju långt innan han kom med i Svenska Akademien och innan han var ”ett namn”, men jag minns att jag tyckte att han talade ovanligt vackert.

Men nu går jag händelserna långt i förväg. I slutet av sommaren 1971 började ryskastudierna, och då var det alldeles tydligt att man ville visa oss från början att kraven var mycket höga. Jag hade aldrig varit med om något liknande undervisningstempo, inte heller någon så kritisk lärare som vår huvudlärare i ryska. Han hette Sigvard ”Sigge” Lindqvist och var en legendar redan då. Undervisningen gick i huvudsak till så att han berättade en massa saker om ryska språket från sin kateder och skrev ord och satser på svarta tavlan. Ryskan har ett annat alfabet än vårt (det kyrilliska), och bokstäverna förväntades vi lära in redan första veckan. Det var skrivning varje fredag, och den första fredagen skulle vi redovisa alfabetet inkl. hur bokstäverna skrevs och uttalades. Det gick förvånansvärt bra, och över huvud taget visade det sig att det inte var så svårt att klämma in ett nytt språk i huvudet på kort tid som man kanske kunde tro. Ryskan har inte bara ett eget alfabet utan också en mycket komplicerad grammatik med begrepp som vi aldrig hade hört talas om tidigare. Två nya kasus fick vi lära oss, instrumentalis och lokativ. Så alla ord måste man kunna böja i sex kasus (nominativ, genitiv, dativ, ackusativ, instrumentalis och lokativ). Tidigare hade man ju trott att tysk grammatik var det svåraste som fanns (med fyra kasus), men ryskan var mycket besvärligare.

Varje dag hade vi oförberedda förhör som i regel gick så till att Sigge sa en mening på svenska som skulle översättas till ryska av den som fick frågan. Och man visste när man skulle bli tillfrågad, för Sigge började alltid med den som satt längst fram och arbetade sig igenom rummet metodiskt tills alla hade fått översätta sin mening eller vad det nu var som skulle göras. Så där satt man i kanske tio minuter med en stegrande nervositet inför sin egen insats. Sigge såg aldrig riktigt nöjd ut, för antingen var det något litet grammatiskt fel eller uttalsfel, eller också gick det inte tillräckligt fort. Några av oss ”tolkelever” var formidabla genier, och med dessa var Sigge nästan alltid nöjd. Men sällan med oss andra. Jag har nog aldrig blivit så stolt som den gången Sigge sa, efter att jag hade översatt min mening, att ”jaha Lambertz, ni säger faktiskt aldrig något riktigt dumt”. Betydligt vanligare var det att man fick höra att ”jaha, det där var minsann inte särskilt bra” eller ”jaha, var det ryska ni försökte prata nu, det lät mer som rotvälkska”.

Skrivning varje fredag, och sedan resultatens på anslagstavlan på måndagsmorgonen. Inklusiv ranking. Och utslagning. Om vi var 50 när vi började med ryskan var vi ganska snart nere i 35, de som inte klarade tempot skickades bort. Efter en dryg månad blev cheferna lite bekymrade, för då var vi nere under 30. Och det blev till och med så att några som inte ville stanna blev beordrade att vara kvar. Så vi var 29, varav 28 fortsatte med ryskan och den 29:e (som bedömdes mycket lämplig i andra hänseenden) fick stanna utan att fortsätta med språket.

För att klara tempot måste vi plugga hela kvällarna. Några av kamraterna hyrde en lägenhet ute i Sunnersta, i södra Uppsala, och pluggade där. Och för oss andra fanns det studierum i den s.k. förhørsbaracken på regementets område. Dit gick vi vid 18-tiden på kvällen och läste så mycket vi orkade till kl. 21. Då inföll "Teklubben", en stund med te och smörgås/kex i ett av de större utrymmena i baracken. Denna Teklubb har levt vidare i alla år sedan dess och vi träffas numera ungefär en gång om året. Antingen hemma hos någon, på någons arbetsplats, på lokal eller på någon resa. Pontus Järborg var Teklubbens ordförande i alla år tills han avled 2019, jag är dess sekreterare.

Det var inte bara ryska språket vi pluggade utan också rysk "realia" som det kallades. Det handlade om det ryska samhället och framför allt det ryska försvaret. Vi lärde oss stridsvagnar, flygplan, organisation och framför allt militär terminologi. Meningen var ju att vi skulle kunna förhöra ryska krigsfångar, eller tolka vid sådana förhör. Och då måste man kunna ställa frågor som "vart var ni på väg när ni tillfångatogs?", "hur är kompaniet beväpnat?" och "var planerade ni att rycka fram?". Så småningom kunde man inte låta bli att tycka att det där var ganska intressant. Och när det gällde den delen av den ryska realian som handlade om kultur var vi alla snart utomordentligt intresserade. Sigge kunde mycket om litteratur, musik och film, och den ryska kulturen är onekligen ovanligt rik.

Vi fick ganska snart klart för oss att det skulle betraktas som mycket nyttigt och bra om vi även lyckades ta ett par universitetsbetyg i ryska medan vi höll på. Så vi introducerades till Slavicum, Institutionen för slaviska språk, och dess professorer Carin Davidsson och Andreas Ådahl. Där följde vi undervisningen och tenterade med jämna mellanrum. Många av oss lyckades ta 40 poäng, eller två betyg som det också kallades med den traditionella terminologin. Det motsvarade ett års heltidsstudier. Själv klarade jag bara 30 poäng (1 ½ betyg), vilket jag skyllde på att jag träffade min blivande hustru Susanne i april och därefter inte pluggade så mycket som jag hade behövt för att kunna tentera allt.

Vi fick också betyg på Tolkskolan, och vi rangordnades. Varje vecka fick vi veta hur vi låg till, och jag för min del slutade som nr 9 av de 28 som gick ut med ryska i betyget. Det var jag nöjd med, men aldrig har jag kämpat så mycket för en placering. Vår kurs-etta hette Håkan Samuelsson, kallad "Smulle". Han hade inte läst någon ryska före Tolkskolan, som några annars hade gjort i gymnasiet. Vi häpnade när Smulle efter bara ett par veckor var ifatt och på väg att dra ifrån dom som hade läst ryska i ett par år. För övrigt gick även vi andra som inte hade läst ryska ganska snart ifatt många av dem som hade läst. Efteråt har det dock visat sig att dom som kunde lite ryska före TolKS hade lättare att behålla språket intakt i sina huvuden än vi som lärde oss allt i ett rasande tempo från augusti 1971 till maj 1972. För många av oss försvann sedan det mesta av ryskan ganska snabbt. Så var det i rätt hög grad för mig, även om jag genom några resor till Sovjetunionen (bl.a. som reseledare sommaren 1973), Ryssland och Belarus har hållit igång den lite grand.

Av Smulle har jag bl.a. det minnet att han och jag genomförde den s.k. tvåmilamarschen tillsammans. Det var i utkanten av Uppsala och marschen skulle genomföras i uniform. Det rådde oenighet om vilket som var bäst, att försöka springa långsamt hela tiden eller att växla mellan att gå och springa lite snabbare. Smulle och jag valde den senare varianten. Jag minns att jag var lite starkare än han på slutet men att vi gick i mål sida vid sida. Vi var inte först men ganska högt upp i tabellen.

Chefen för TolKS hette Lars-Vilhelm Uhrström och var kapten, andremannen hette Allan Dahlman och var fanjunkare. De skulle förstås tilltalas med sina militära titlar, ”kapten” resp. ”fanjunkare”. Och Sigge skulle tilltalas ”adjunkt”, liksom hans yngre medhjälpare Jan-Erik Walter. Det fanns också två unga officerare som hade gått skolan något år tidigare och var där tillfälligt, fänrikarna Tejler och René. De skulle betitlas ”fänrik” och hade i uppdrag att göra livet lagom surt för oss genom att t.ex. inte godkänna skoputsningen förrän efter någon halvtimmes gnoende.

Märkvärdigt nog trivdes jag väldigt bra på TolKS. Det berodde nog mest på kamraterna, vi blev ett väldigt tajt gäng, men också på det lockande i att få lära sig ett nytt svårt språk på kort tid. Och skulle man klara sig kvar fick man aldrig slappna av, så det var inte något problem med den egna disciplinen. Jag var livrädd i början för att jag skulle höra till dom som fick lämna på grund av för dåliga resultat på ryskatentorna (de kallades ”urballare”), men det var faktiskt inte något problem. Jag lyckades hålla mig kring plats 8–12 hela tiden. Och jag hade aldrig underkänt på någon skrivning. I de muntliga förhören var jag riktigt dålig ibland, men det fick duga.

I november hade vi ”skördepermis”. Då bestämde tolkkamraten Kaj Hobér (en av mina bästa vänner genom åren) och jag att vi skulle lifta ner till Heidelberg. Där skulle nämligen Kaj plugga, jag tror det var tyska. Och jag hade blodad tand efter liftningsäventyret i England 1967 och ville gärna prova på något liknande igen. Några gånger fick vi vänta så länge som ett par timmar på att en bil skulle plocka upp oss, men i regel gick det mycket snabbare än så. Vi bodde i ett tält som vi hade med oss och som kunde sättas upp lite varstans. I Heidelberg tältade vi på en campingplats invid den vackra floden Neckar, men i övrigt sparade vi oftast pengarna och bodde i någon glänta eller på någon äng. Mest äventyrligt blev det när vi slog upp tältet i kolmörkret utanför Lübeck på nervägen. Tidigt på morgonen väcktes vi av poliser som sa åt oss att genast packa ihop. Man fick definitivt inte tälta inne i en rondell, som vi hade råkat göra.

Jag träffade som sagt min blivande hustru Susanne under tiden på Tolkskolan. Det var på en fest ute på ”Kantorn”, ett studentområde vid norra utfarten från Uppsala, där Susanne bodde på samma våning som bl.a. min klasskamrat Gudrun (då Svensson, senare Hörnquist). Det var Gudrun som tog initiativet till att jag och vår gemensamma klasskamrat Rolf Johansson bjöds på en fest som ordnades i studentkorridoren den 15 april. Gudrun hade tänkt att jag och Susanne nog kunde bli ett par, hon visste att vi båda var utan partner. Och så blev det. Vi satt bredvid varandra och jag frågade mot slutet av kvällen om jag kunde få pussa henne eftersom jag aldrig hade pussat någon som hade snus i munnen förut. Det fick jag, men mer blev det inte. Inte då. Men vår son Petter föddes 16 månader senare, så vi väntade inte alltför länge.

Jag nämnde att vi som gick på TolKS det där året har fortsatt att träffas. En av oss avled dock tidigt. Det var den främste av oss alla, Smulle, som tog sitt liv efter en olycklig kärleksaffär. Tre eller fyra av tolkarna blev av olika skäl ointresserade av fortsatta kontakter, men drygt 20 av oss har fortsatt att träffas, firat våra muck-jubileer och så vidare. Detta umgänge har betytt mycket, inte bara för att det var ett antal intressanta

personligheter som gick på TolKS det där året utan också för att vi kom att svetsas samman som grupp på ett sätt som nog annars är svårt att tänka sig. Flera av oss blev vänner för livet. För mig blev framför allt vänskapen med Pontus Järborg viktig. Han och jag satt ofta sent på kvällarna i soffan i korridoren utanför logementet och pratade, inte sällan med lite whisky. Vi kallade det för Whiskyklubben, som var hans och min (med andra särskilt inbjudna ibland) till skillnad från Teklubben som var i princip allas. Pontus och jag fortsatte att ses och höras så länge han levde. Han var en intressant och skicklig person och en riktigt god vän.

--

Efter muck sommaren 1972 gjorde jag en av mina bästa resor. Det var tillsammans med kamraterna Mats Hjelm och Sven Rudstam från tolkskolan samt vännen Bob Weiss från Hagerstown. Vi köpte en gul folkvagnsbuss, årsmodell 1966, och inredde den efter våra behov. Och vi tillbringade två månader av sommaren i Europa, ungefär dubbelt så länge som vid resan med Ernst två somrar tidigare. Tältade gjorde vi i stort sett varje natt, men ibland låg vi (eller någon eller några av oss) i bilen. Och när vi var i Israel, dit vi åkte en vecka lite drygt, bodde vi på kibbutz, billiga vandrarhem eller någon natt i en park. Innan vi flög dit parkerade vi folkvagnsbussen på en campingplats utanför Atén.

Resan var fantastisk och vi fyra träffades igen 50 år senare i Sverige. Då uppdaterade vi bl.a. våra dagböcker från resan, och vi som hade skrivit på svenska översatte den till engelska. Det är en ganska detaljerad berättelse som är väldigt rolig att ha.

5 *Familj och studier*

De första åren (1970-talet)

Jag hade bestämt mig för att läsa juridik, och att göra det i Uppsala. Så det var bara att skaffa studentrum och flytta sina grejer dit från logementet på AUS. Jag bosatte mig i samma studentbostadsområde som Susanne, "Kantorn", och fick ett rum i nr 54 ca 100 meter från Susannes rum i nr 36. Nu var det hösten 1972 och jag flyttade i praktiken ut helt från mitt rum hemma i Kisa vid den här tiden i den mån jag inte hade gjort det tidigare.

Från denna höst var Susanne och jag oskiljaktiga. Ja, det hade vi förresten varit ända sedan vi sågs i april. Jag låg ofta över hos henne i stället för på luckan, men pluggandet tillät inte att man gick upp till 100 % i sin nya kärlek. På kvällarna behövde man i princip vara i förhørsbaracken, även om prestationerna på skrivningarna och lektionerna började kännas lite mindre viktiga.

Vi bestämde oss ganska snart för att flytta ihop på riktigt och skaffade oss en liten lägenhet, en s.k. dubblett, på Granitvägen i Eriksberg i södra Uppsala (nr 4B). Det var en studentlägenhet, dvs. den hyrdes ut av Stiftelsen Studentstaden. Det var två rum med en liten kokvrå emellan och där trivdes vi fint. Inflyttningen skedde den 1 februari 1973, och när jag läser hyreskontraktet kan jag se att jag då ännu stavade mitt efternamn "Lamberthz", dvs. med h. Detta h lade jag sedan ganska snart bort. Anledningen var dels att det var en krånglig stavning, dels att namnet i folkbokföringen var Lambertz utan h. Hyran för dubbletten på Granitvägen var 387 kr i månaden.

Men när vi flyttade in var Susanne redan med barn. Vi blev medvetna om det strax innan vi lämnade Kantorsgatan för Eriksberg. Så även om vi trivdes bra i vår dubblett började vi snart höra oss för om möjligheten att få en "riktig lägenhet". Och det gick fint. Var man med barn fick man förtur, och vi kunde snart flytta till en trea på Blodstenen, det mest attraktiva studentbostadsområdet i Uppsala. Den lägenheten låg för övrigt bara ca 500 meter från vår dubblett på Granitvägen, så flytta kunde vi lätt göra till fots och cykel + med våra föräldrars hjälp i personbil. Både dubbletten och den nya lägenheten var möblerade, så det var bara enstaka saker vi behövde skaffa.

Susanne hade kommit till Uppsala tidigt 1972 för att komplettera sin gymnasieutbildning (hon gick på Fryxellska skolan i Västerås) från samhällsvetenskaplig linje till naturvetenskaplig. Hon ville läsa kemi och biologi på universitetet. Och samtidigt som jag började läsa juridik hösten 1972 började hon läsa kemi. Det blev ett års studier utan barn för oss båda, och då var vi ute på diverse fester och nationsaktiviteter. Men sedan Petter hade fötts den 28 augusti 1973 blev det slut på sådant. Studier och barn tog all tid. Vi hade honom hos en kommunal dagmamma ända från 5 månaders ålder, men någon ledig tid blev det inte för det. Britta Jansson hette dagmammans, hon bodde bara ett par kvarter bort, i ett bostadsområde som heter Täljstenen.

Vi levde i princip på studielån, men framför allt Susannes föräldrar hade det gott ställt och stack åt oss en slant ibland. Sommaren 1973, innan Petter föddes, tjänade jag lite extra som reseledare till Sovjetunionen. Reso hette företaget, och när det gällde Sovjetresor konkurrerade de med Nyman & Schultz. Sju resor gjorde jag den sommaren, sex till Leningrad och en till Moskva. Susanne var med på en av resorna till

Leningrad, höggravid som hon då var. Reso lät henne åka gratis. Jobbet var roligt och lärorikt men krävande. Och det var inte särskilt välbetalt. Lönen var 55 kr per dag i början, senare 65 kr. Tanken var att man rutinmässigt fick gott om dricks av passagerarna och att inkomsten därför skulle vara rätt god ändå. Och så var det också. Det var en klart större del av inkomsten som var dricks än som var lön från Reso. Dessutom tjänade vi, jag och busschauffören, en del på att sälja läsk från ett kylskåp som vi hade där framme i bussen.

Sovjetunionen var som bekant inte att leka med, och det fick vi ibland erfara under resorna. En gång hade jag ”för mycket” pengar med mig ut ur landet och tullen undrade hur det kunde hänga ihop. Jag sa att jag sålde dricka till mina passagerare och dessutom fick en del dricks av dem. Det ansåg tullen minst sagt skumt, och vi blev kvarhållna i ett par timmar innan vi fick passera. Då skämdes jag inför mina ”pax”, som vi reseledare kallade våra kära passagerare, för detta borde jag ju inte ha utsatt dem för. Men ingen klagade som jag minns.

En annan gång hade jag en blind passagerare på bussen, och han hade svårt att skriva sin namnteckning likadant två gånger i följd. Det kunde inte den sovjetiska tullpersonalen förstå, och även den gången blev vi stående i ett par timmar innan nåd fick gå före rätt. Jag minns hur olycklig mannen var för att han blev orsak till en sådan försening.

Den höst då Petter var liten bebis pluggade jag civilrätt I, det kanske mest krävande ämnet på juristutbildningen och det som jag senare skulle komma att bli lärare i. Samtidigt pluggade jag av någon anledning som jag nu inte minns vuxengymnasiespanska på Katedralskolan mitt i stan med lektioner ett par kvällar i veckan. Susanne var mammaledig den första terminen och hemma hela tiden. Annorlunda blev det den efterföljande våren, 1974, då hon pluggade biologi på heltid med mycket obligatorisk undervisning. Då blev huvudansvaret för Petter mitt.

Blodstenen var härligt och vi bodde där i över 10 år. Svärmor Ellen och svärfar Olle (alltså Susannes mamma och styvfar) skänkte oss en Folkvagn, årsmodell 1966, som kostade 5 200 kr. Och med den kunde vi ta oss överallt, t.ex. till Västerås (där Olle och Ellen bodde) och till Kisa. Åtskilliga var de gånger då Petter frågade från sin barnstol i passagerarstolen bredvid förarsätet, ”är vi framme snart?”. Han gillade inte bilfärden men tyckte mycket om att komma till farmor och farfar. Vi stannade alltid i Katrineholm och fikade. Det var halvvägs, och där fanns ”Sambo”. Det var en liten gubbe som bodde i en soptunna på ett rastställe invid en sjö i utkanten av stan (Katrineholm). Det var i alla fall vad vi sa till Petter. Han såg nog aldrig Sambo där nere i tunnan, men det fanns olika sätt att få honom att tro att den lilla gubbe som Sambo var nog ändå fanns.

Hösten 1974 slutade jag ta studielån. Det hängde ihop med att jag fick jobb som gruppundervisare på hösten. Och jag fick det i två ämnen, sakrätt som var en del av Civilrätt I och associationsrätt i Civilrätt II. Det var mycket jobb med fyra timmars undervisning per dag under långa perioder. Men det var bra betalt, därav det slopade studielånet. I associationsrätt hade jag bl.a. Anna Lindh som elev, hon var trevlig och duktig och satt alltid längst bak. Hon blev så småningom Sveriges utrikesminister. Den posten hade hon när hon mördades inne på NK den 11 september 2003.

Jag fortsatte med gruppundervisningen så länge jag pluggade. Och sommaren 1975 var jag dessutom sommarnotarie på Uppsala tingsrätt, så nog var det en del inkomster. Ändå

hade vi alltid knackig ekonomi, så sett i efterhand borde jag nog inte ha slutat att ta studielån.

Jag blev färdig med mina studier 1976. Enligt kursordningen skulle de ta 4 ½ år, men jag klarade dem på 4 år genom att jag läste ett s.k. utbytesämne i stället för att skriva examensuppsats. Det blev historia utan att jag nu riktigt kan minnas varför. Och det läste jag alltså vid sidan om juridiken. Då kunde jag också konstatera att det var förhållandevis lätt att få högsta betyg på tentorna i historia, jämfört med juridik. På juridiken behövde man plugga rätt hårt för att klara högsta betyg, medan man på historien kunde klara tentorna väl utan stora ansträngningar. Jag lyckades bra betygmässigt och kämpade hårt med juridiken för att hålla på min AB-serie. (Man kunde få U (= underkänd), B (= godkänd), Ba (icke utan beröm godkänd) och AB (med beröm godkänd). I sista ämnet, Allmän rättslära, hade vi både skriftlig och muntlig tenta. Och jag fick bara Ba på den skriftliga! Till muntan läste jag därför ganska hårt. Och jag frågade professor Strömholm nervöst (och dumt) när förhöret var avklarat: ”Får jag fråga om jag hade någon chans att få upp betyget till AB genom muntan?” Strömholm svarade: ”Ni har just fått det.” Och jag var överlycklig! Det betydde enormt mycket för mig att inte få min AB-svit spräckt. Jag vet inte riktigt varför, men jag har väl alltid varit en tävlingsmänniska som gillat att prestera. Och jag har drivits av status, det är lite löjligt men är bara att erkänna.

Susanne klarade sig också bra och tog sin fil. kand. i kemi och biologi på den stipulerade tiden, 3 år. Även hon läste historia vid sidan om under en period. Och när hon var klar med sin universitetsexamen sökte hon in på Lärarhögskolan och blev högstadie- och gymnasielärare i just kemi och biologi. Hon undervisade sedan en tid även i matte.

Vårt andra barn, Karin, föddes den 28 mars 1977. Vi var klara över att vi ville ha två barn, och det var bara en fråga om hur länge vi skulle vänta med det andra. 3 ½ år blev det, och det var nog ganska lagom. Allt gick lättare med Karin än det hade gjorts med Petter. Förlossningen gick mycket snabbare och smärtfriare, Karin var en otroligt lätt unge att ha hand om och någon stor extra arbetsbelastning blev det inte att ha två barn i stället för ett. Jag hade börjat jobba som notarie på Uppsala tingsrätt och Susanne vikarierade på ett par högstadieskolor innan hon fick fast tjänst på Valsätraskolan. Men nu håller jag ju på att tappa bort att hon också jobbade en period på ett mikrobiologiskt laboratorium som hörde till Akademiska sjukhuset. Det var innan hon började på lärarhögskolan. På labbet härskade chefen Virge Hint och en massa labb-råttor som Susanne var lite lagom rädd för.

Susanne hade en hund i början, en flat coated retriever som hette Laban. Det var en helt underbar svart hund, lite larvig men fantastiskt kärleksfull. Men när vi fick barn och fick ett tajt schema där vi behövde lämna Laban hemma ensam gick det inte. Han var olycklig och ylade. Och till sist bestämde sig Susanne för att ge bort honom. Hon satte in en annons och hans nya ägare kom och hämtade honom en vacker dag. Vi grät båda floder, oj vad vi saknade vår underbara vovve.

Sedan hade vi inget sällskapsdjur förrän från 1986, då vi skaffade katt, en underbar vit perserkatt som hette Ezette men ofta kallades för Maja. Hon stannade i familjens liv till 1999, då hon var 13 år gammal och fick avlivas på grund av krämpor. Kattluckan finns kvar i dörren till balkongen på övervåningen.

Susanne och jag skrev en liten bok om vår familj. Det gjorde vi under det år då Susanne var sjuk i cancer, 2017–18. Jag upprepar lite grand av det vi skrev i boken här, men den som till äventyrs är intresserad av att läsa vad vi i familjen ägnade oss åt kan i övrigt bläddra i ”Berättelsen om vår familj” (2018). (Jag tillhandahåller den gratis för den som är intresserad, tryckt (så länge böckerna räcker) eller som e-bok.)

1980-talet

Susannes universitetsstudier hade i allt väsentligt varit i biologi och kemi. Hon ville helst få arbete på ett labb som mikrobiolog, men de jobben var ganska sällsynta visade det sig. Så hon bestämde sig för att satsa på en säkrare häst. Det var mest därför som hon i slutet av 1970-talet sökte sig till lärarhögskolan och tillbringade ett år där. Hon fick toppbetyg i undervisningsskicklighet, något som hon både var väldigt glad för och hade stor nytta av när hon sedan sökte jobb. Som lärare var det över huvud taget lättare att få arbete än som mikrobiolog. Susanne fick visserligen vikariera sig fram i början, och 1980 var hon vikarie på Cederbladsskolan, där det bedrevs gymnasial vuxenutbildning. Parallellt var hon då också amanuens i biokemi på Uppsala universitet (BMC), institutionen för naturvetenskaplig biokemi.

1982 fick Susanne fast arbete på högstadiet på Valsätraskolan i södra Uppsala. Den låg på bekvämt cykelavstånd från studentbostadsområdet Blodstenen, där vi ännu bodde. Hon var kvar på Valsätraskolan till 1990, och så småningom blev cykelavståndet ännu kortare. Vi flyttade nämligen 1984 till ett parhus i Norby, ungefär en kilometer söder om Blodstenen. Då hade vi varit på jakt efter ett litet hus i något halvår, man kunde inte bo kvar i en studentlägenhet hur länge som helst. Vi hade tittat på ett 25-tal hus innan vi bestämde oss. Vi hade inte råd med mer än ett ganska enkelt hus, och skattereglerna för ränteutgifter gjorde att det var förmånligt att köpa nytt. Hösten 1983 bestämde vi oss, och den 31 mars 1984 flyttade vi in i det hus på Hörnstensvägen 6 där jag bor kvar än i dag.

När Susanne jobbade på Cederbladsskolan och sedan Valsätraskolan hade jag för min del i början arbete på universitetet som lektor. Det skriver jag om i kapitel 6. Petter började skolan 1980, Karin 1984. Petter gick på Täljstensskolan, som låg nära Blodstenen, och hade en lärare som hette Margit Carlsson. Karin gick på Malmaskolan, som låg nära vårt nya hus i Norby. Hon hade Maja-Lisa Holm som klasslärare. Båda dessa lärare var omtyckta och bra.

1985 föddes vårt sladdbarn Hanna, drygt åtta år yngre än Karin. Vi hade egentligen inte tänkt oss något mer barn, men när vi upptäckte att vi ibland blev ensamma på fredagskvällarna, som vi annars haft som myskvällar med barnen (Fångarna på fortet var en favorit), tyckte vi det kändes tråkigt. Vi började längta efter ett barn till, och tillsammans med bästa vännerna Kerstin och Owe Horned beslöt vi oss för att satsa på ett sladdbarn. Det dröjde sedan inte länge innan deras Mats och vår Hanna föddes i juli resp. oktober. Det var tur att Susanne och jag inte visste då att jag skulle få det förskräckligt jobbigt på mitt arbete i början av 90-talet, för då hade vi kanske inte vågat skaffa Hanna.

Så det blev småbarnsår igen, väldigt kära sådana. Hanna var en underbar liten unge och hennes storasyskon erbjöd inga bekymmer utan bara glädje. När Hanna sedan kom i 4-5-årsåldern kom hon som man sa förr i ”trotsåldern”. Då hade Susanne ganska mycket besvär med att lämna och hämta henne på det dagis där Hanna var ute i Valsätra. Det

blev bättre när vi fick plats på föräldrakooperativet Myggan bara ett par kvarter från vårt hem i Norby. Där trivdes hon bättre och blev lugnare.

Under tiden hade Petter fått det lite struligt i skolan. Efter att ha varit som ett ljus i lågstadiet och början av mellanstadiet började han vantrivas en del i femte klass och framåt. Han hade en hel del andra intressen, som t.ex. akvariefiskar, och drog sig bort en del från skolan. Han gick ändå ut högstadiet på Eriksbergsskolan med hyggliga betyg, men utan den spets som han nog hade fått om han hade trivts och fortsatt plugga som tidigare. Han bodde hemma i sitt rum på nedervåningen i vårt nya hus men var ganska mycket på annat håll.

Karin gick på Malmaskolan och både trivdes och klarade sig bra. Hon spelade piano och hade flera goda vänner, intresserade sig mycket för hästar och red en hel del, hade alltid toppbetyg och tröttnade såvitt vi kunde se aldrig på skolan.

Petter spelade fotboll i Upsala IF och jag var lagledare för hans lag i många år. Det var jag även efter att han hade slutat i 14-årsåldern. Petter spelade också en hel del tennis i UTK-hallen, basket i Eriksbergsskolans gymnasal och så småningom pingis för Årsta BTK. Pingisen tog över helt när han var ca 14 och han tävlade rätt flitigt. Även Karin spelade pingis och tävlade en hel del. Båda var riktigt bra. Jag var med som lagledare, och även ”tränare” fastän jag inte hade så mycket att lära ut. Petter blev ganska snart bättre än jag. Hemma på Hörnstensvägen hade vi ett pingisbord i garaget som tidvis var mycket flitigt använt. Ute på garageinfarten hade vi också en basketkorg i en gran. När intresset för basketbollen så småningom tunnades ut fick granen stryka på foten. Susannes kollega Christer var här och sågade ner den efter en hel del akrobatik bland grenarna.

När 1980-talet gick över till 90-tal var Karin 12 år och gick i sjätte klass på Malmaskolan. Petter var 16 och gick i första klass på gymnasiet (Ekebyskolan). Och Hanna var 4 och var ännu kvar på dagiset ”Stugan” i Valsätra. På våren 1990 började hon på Myggan.

1990-talet

Susanne var kvar som högstadielärare hela 80-talet men ville egentligen hellre jobba mera handfast med mikrobiologi. Så småningom sökte hon sig därför till Livsmedelsverket. Myndigheten höll till i Uppsala, så det var ingen stor praktisk nackdel jämfört med den i och för sig väldigt lämpligt belägna Valsätraskolan. Och hon fick jobbet. Hon började på Livsmedelsverket den 11 mars 1991 och blev kvar där resten av sitt yrkesliv.

Petter lämnade den teoretiska gymnasielinjen på Ekebyskolan till förmån för en yrkeslinje som målare på Bolandsskolan. Han har sagt till mig senare att hans övergång till det praktiska från det teoretiska nog i viss mån berodde på att jag ofta tjatade om hur värdefullt det var att skaffa sig en akademisk utbildning för att lära sig att tänka och resonera på ett sätt som gjorde livet intressantare. Förmodligen har han rätt. I varje fall barn som inte tycker att allt föräldrarna säger alltid är det klokaste och bästa bör helst inte övertalas när det gäller livsval. Det är väldigt lätt att de då i stället väljer en annan väg. Nuförtiden tror jag i och för sig att man kan bli lika lycklig och värdefull som icke-akademiker, men det hindrar inte att man bör låta sina barn utvecklas till det de själva väljer.

Och när det gäller barnuppfostran så kom Susanne och jag så småningom till insikt om det som vi sedan trodde på under hela vårt gemensamma liv. Nämligen att det som är riktigt viktigt är att man ger sina barn kärlek och trygghet. Kanske en och annan puff är bra också, men att styra och ställa och rycka och dra och stimulera hit och dit, det är nog ofta sämre än att låta barnen hitta sin väg själva. Med Petter och Karin tänkte vi hela tiden på vad vi skulle ha för aktiviteter och saker som de kunde intressera sig för. Med Hanna var vi bara där. Ungefär.

Karin gick ut högstadiet 1993, samma år som Petter gick ut det tvååriga gymnasiet och som Hanna gick ut första klass på Malmaskolan. Den dag då de alla hade avslutning är en dag som har etsat sig fast i mitt huvud och samvete för alla tider. Jag jobbade och var inte med på någon av avslutningarna. Vi hade hearing i ett lagstiftningsärende i Justitiedepartementet. Jag var den som var ansvarig handläggare och skulle föra protokoll från hearingen. Så jag kunde bara inte vara borta. Men vad jag kunde ha gjort var att säga, när datumet för hearingen bestämdes, att den dagen passade väldigt illa för mig. Det gjorde jag inte och det har svidit i själen ända sedan dess.

Jag jobbade under hela 1990-talet på Justitiedepartementet. Tidvis hade jag oerhört mycket att göra, och det var ganska många utlandsresor dessutom. Från ca 1997, när jag blev rättschef, lättade arbetsbördan. Men åren 1994–97 har jag dåligt samvete för. Susanne fick bära nästan hela bördan där hemma, och Hanna var fortfarande liten. Det var olyckligt. En sådan situation är svår att hantera, man måste ju sköta jobbet. Men jag skulle ändå ha hållit jobbet borta lite mer än jag gjorde.

Som tur var trivdes Susanne fint med sitt nya jobb som mikrobiolog på Livsmedelsverket. Hon klagade aldrig på arbetsfördelningen hemma mer än någon gång och då väldigt försiktigt.

Både Karin och Hanna red en hel del, bl.a. i Lurbo och i Bälinge. Det höll på att gå riktigt illa en gång för Hanna när hon föll av hästen ute i Bälinge och fick flyga ambulanshelikopter till Akademiska sjukhuset. De planerade för att ta bort hennes mjälte, som var skadad, men avstod från det när de fick klart för sig att hon bara var 14 år gammal. Hemma var Susanne och jag livrädda men lättade efter att operationen hade ställts in.

När 90-talet gick in i 2000-tal var jag 49 år, Susanne 47, Petter 26, Karin 22 och Hanna 14. Petter och Karin bodde sedan länge i egna lägenheter eller studentrum, Hanna hade flyttat ner till "ungdomsrummet" (numera gästrummet) där hemma. Petter jobbade på restaurangen Svenssons Taverna i Uppsala, Karin pluggade medicin, något hon hoppade av efter en besvärlig period med körtelfeber, och Hanna gick i 8:an på Eriksbergsskolan.

Jag vill skriva några ord om våra tre barn som vuxna också. Alla har varit stora glädjeämnen i mitt och Susannes liv. Tänk att ha tre barn som är kloka och snälla och i stort sett bekymmersfria på alla sätt. Det är en lycka!

Petter

Petter valde så småningom restaurangbranschen efter att bl.a. ha jobbat en kort tid som målare. Han arbetade på restauranger i Uppsala och fick så småningom chefspositioner, bl.a. på Katalin i Uppsala. Han och hans dåvarande sambo Tamela Hedström flyttade

till Costa Rica, där hennes föräldrar bodde, år 2002. Då var Petter 28 år (snart 29) och Tamela 20. Där startade de en restaurang i huvudstaden San José. Den hette Cavale, medförde ekonomiska problem i början men blev så småningom en framgång. Petter och Tamela bröt efter några år och Petter hade kvar Cavale ensam. När han kom hem till Sverige igen år 2010 tog han och kamraten Ricke Garcia ganska snart över restaurangen "Pub 19" på Svartbäcksgatan i Uppsala. De drev den i ungefär tre år. Sedan har han arbetat i chefspositioner på Stureplansgruppen och Boulebar i Stockholm. Han har bl.a. haft huvudansvaret för Stureplansgruppens mycket uppskattade och alltid fulltecknade julbord på Gamla Riksarkivet på Riddarholmen. Petter har en partner vid namn Anna-Maya Moberg i San José, Costa Rica, och tillbringar numera stora delar av året där.

Karin

Karin pluggade först socialpsykologi och medicin och arbetade i en möbelbutik m.m. innan hon förstod (hennes pappa minns det så att hon lät sig övertygas av honom) att juridik är intressant och att hon skulle passa bra som jurist. Ett uns betydelse hade det kanske också att jag och Susanne lovade stå för en del av hennes studielån. Hon började läsa juridik 2006 i Uppsala och var klar med examen i januari 2011. Under flera terminer var hon amanuens på Terminskurs 2 (allmän förmögenhetsrätt). Hon fick jobb på Juridicum som gästlärare och blev så småningom tf adjunkt på den kurs där hon varit amanuens (T2 var ungefär detsamma som CA, där jag hade undervisat). Hon trivdes fint som lärare men sökte efter ett par år notarietjänst vid Södertörns tingsrätt. Där började hon i januari 2013. Efter tingsstjänstgöringen kom hon in i hovrätten, var tingsfiskal på Södertörns tingsrätt, blev assessor i Svea hovrätt och arbetade ett par år som föredragande i Högsta domstolen innan hon sökte domartjänst vid Uppsala tingsrätt. Hon är i dag t.f. chefsrådman där. Karin är sedan tidigt 2022 sambo med Daniel Schou.

Hanna

Hanna tog sin gymnasieexamen år 2004 på Lundellska skolan, som då låg på Ulleråkerområdet i Uppsala. Hon jobbade på restauranger i Uppsala en kort tid innan hon på våren 2005 åkte till Bali, Australien och Nya Zeeland med tre tjejkamrater. Hon jobbade sedan på en ungdomsgård i Knivsta och pluggade lite pedagogik innan hon 2006 började läsa till landskapsarkitekt på Lantbruksuniversitetet Ultuna. Där blev hon kvar i fem år och fick sedan arbete inom filmbranschen med sådant som låg ganska nära landskapsarkitektstudierna, nämligen som rekvisitör och scenograf. Och detta har hon sedan dess arbetat med framgångsrikt i egen firma, numera nästan enbart som scenograf. Hon har deltagit i en rad produktioner och ofta arbetat för och i närheten av Cian och Josephine Bornebusch (Cian är Josephines mamma). Hon har också parallellt arbetat en del med att ordna växtligheten på restauranger i Uppsala, framför allt Katalin. Hanna gifte sig med Petter Tarland i maj 2018, och de heter båda Tarland Lambertz i efternamn. De fick sin dotter Sally i februari 2019 och lillasyster Idde i april 2021.

6 *Jobb före Justitiedepartementet (1976–89)*

Tingsnotarie vid Uppsala tingsrätt

Jag fick min jur.kand.-examen den 11 juni 1976, samma dag som Lars Edlund för övrigt. Eftersom jag hade bara AB i betyget var det inte något problem att få tingstjänstgöring där jag ville, alltså vid Uppsala tingsrätt. Och att jag skulle bli notarie var det inte någon tvekan om. Jag såg en karriär i det offentliga framför mig, och att komma in i hovrätten var ”det finaste man kunde göra”, jag var inte helt okänslig för det. Diplomatplanerna hade jag vid det här laget lagt på hyllan (se kap. 3).

På den tiden var tingstjänstgöringen 2 ½ år, för mig dessutom med lite tillägg eftersom jag var hemma med Karin i ca tre månader. Så jag var anställd i tingsrätten från juli 1976 till en bit in på våren 1979. Jag trivdes utmärkt hela tiden, först hos rådmannen Einar Malmberg på rotel 3 (bara brottmål), sedan hos rådmannen Tryggve Franzén på rotel 2 (också bara brottmål) och därefter hos rådmannen Margareta Paulsen Litzner (brottmål och tvistemål), rådmannen Bo G. Nordström (bara tvistemål), rådmannen Gunnar Gråberg (bara tvistemål) och chefsrådmannen Jan Dufwa (bara tvistemål med betoning på fastighetsmål). Jag avslutade som s.k. förstenotarie hos chefen, borgmästaren Frey Canutus Björklingson. Jag jobbade också under några korta perioder hos fiskalerna, som på den tiden var Jan Ulmander, Lena Carlén (sedermera Berke, som är hennes födelsenamn), Catarina Holtz, Lars Eklund, Ann-Christine ”Kia” Lindblom och Sten Falkner.

Jag brukar säga att Einar Malmberg, som jag alltså var hos allra först och som jag också hade jobbat för som sommarnotarie 1975, är min bästa lärare någonsin. För han lärde mig att skriva helt korrekt. Det verkar kanske inte så fantastiskt, men det är det faktiskt. Det är en underbar känsla, och även viktigt, att behärska språkets regler hundraprocentigt. Och det såg Malmberg till att hans notarier gjorde. I varje fall kunde de bli så bra på svenska under hans ledning om de ansträngde sig lite. Han släppte inte igenom ett enda litet fel i brottmålsprotokollen. Ibland hade man 100 rättelser i ett ganska kort och enkelt protokoll. Skillnaden mellan preposition och konjunktion. Konsekvent meningsbyggnad vid uppräkningsregler. Konsekventa regler om hur man sätter komma. Fullständiga meningar, dvs. med både subjekt och predikat. Konsekvens i användningen av siffror resp. bokstäver i räkneord. Inga otydliga hänvisningar. Inga meningar som inte var distinkta till sitt innehåll. Och så vidare, och så vidare. Det var oerhört nyttigt.

Bland notarietkamraterna på tingsrätten minns jag Bo Nilsson, Nils Schirren, Björn Tibell, Lars T. Lindgren, Håkan Lavén, Lena Marcusson, Lars Lindström (alla äldre i tjänsten än jag) samt Tom Placht, Johan Hjortsberg, Martin Lindgren, Ann-Sofi Pettersson (sedermera Broqvist) Kaj Hobér, Erik Hovstadius, Ulrik Jansson, Rolf Johansson och Ingemar Persson (alla yngre än jag). Alla är egentligen värda sina små berättelser, men jag nöjer mig nu med att bara nämna dem.

Även domstolshandläggarna vill jag nämna. Administrativ chef var Margit Mattsson, och i övrigt hade jag ganska mycket att göra med Ylva Palm Östlund, Monika Wängelin, Britt Jutoft, Mary Gustafsson, Gerd Larsson, Kerstin Gunnarsson och Berit Arrhenius, och säkert glömmar jag någon viktig i hastigheten. På bouppteckningsavdelningen var det Blenda Demming och Gunvor Lunevåg, och på Inskrivningsmyndigheten (IM) var det bl.a. Eivor Robertsson, nu får jag skämmas för att jag inte minns fler.

Vi hade en härlig sammanhållning i notariegänget. Och ganska många fester. Rådmannen Bo G. Nordström var särskilt flitig när det gällde att bjuda till fest. Det var åtskilliga gånger vi möttes i stort sett hela notariegänget hos Bo G. och hans fru Gitten, antingen hemma hos dom på Skogsbergsvägen i Eriksberg eller ännu hellre ute på sommarstället i Torsborg ute vid Mälaren.

Bo G. är värd ett par ord extra. Alla tyckte nog att han tänkte lite för mycket på sig själv och ibland gjorde sig lite löjlig. Men ojoj så omtyckt han ändå var! När han dog alldeles för tidigt 69 år gammal år 2000 var det knökfullt på begravningen i Helga Trefaldighets kyrka med sittning efteråt i Villa Anna. Så många fina ord som sades om Bo G., och så mycket kärlek man kunde känna strömma mot honom. Han var ovanlig på det sättet att han var både (som sagt) rätt självcentrerad och oerhört omtänksam och snäll mot andra. När min mamma dog 1978 var han den ende på tingsrätten som kom in till mig och beklagade. Och han gjorde det på ett väldigt fint sätt, man kände att han menade de snälla orden.

I övrigt har jag särskilt fina minnen från mitt halvår på Fastighetsdomstolen, där Jan Dufwa var chef. Det är framför allt de många syneförrättningarna jag minns med stor glädje. Det var i regel i tvister om arrendesättningen på stora gårdar som vi fick anledning att resa ut och titta. Och då såg vi många av Upplands fina jordbruksgårdar. De användes som jämförelseobjekt när vi skulle bestämma vad som var ett rimligt arrende. Alldeles särskilt minns jag en syn där hela fastighetsdomstolen hade klämt in sig i Susannes och min lilla Volkswagen (bubbla) från 1966. Parterna med fina advokater såg lite förundrade ut när de tre domarna (Jan Dufwa, Bo G. Nordström och fastighetsrådet Sundqvist) steg ur den lilla bilen med bara två dörrar och med notarien som chaufför.

När jag var notarie återuppväckte vi Juridiska Klubben, som hade varit avsomnad i några år. Det var framför allt fiskalen Lars Eklund som tog tag i den saken. Och han blev ordförande i klubben, medan jag blev sekreterare. Vi hade bl.a. ett mycket intressant möte med justitieministern Lennart Geijer som talare. Han hade Ebbe Carlsson bredvid sig där i soffan på Smålands nation. Ebbe jobbade på Justitiedepartementet på den tiden och skulle så småningom göra sig bekant i den s.k. Ebbe Carlsson-affären i efterdyningarna av mordet på Olof Palme. Lennart Geijer är för eftervärlden kanske mest känd för den s.k. bordellaffären, där han pekades ut som sexköpare.

Aspirant och fiskal i Svea hovrätt

Jag fick fina notariebetyg och kom in i Svea hovrätt utan några problem, det var det enda jobb jag sökte och det enda jag ville ha. På den tiden sa man att "Kungsleden" i domarkarriären gick från en fin tingsrätt via Svea hovrätt till Justitiedepartementet, gärna med en fin karriär där, och sedan mer eller mindre automatiskt till några av de högsta domarpositionerna.

Så till Svea hovrätt ville man, och jag började där den 1 september 1979. Men där fick jag också för första gången i yrkeskarriären känna mig rätt dålig. Jag hamnade på avdelning 6 med Stig Marcus som hovrättslagman, och han lade inte fingrarna emellan om han tyckte att en föredragning eller votering hade brister. Jag klarade mig från hans utbrott, men kamraten Robert Jonsson fick höra ett par gånger att "det där var ju inte

särskilt bra” och kom ut från föredragningarna slokörad. Som tur var fanns det andra vänliga domare på avdelningen, som vice ordföranden Erik Holmberg och fiskalerna Leif Lindgren och Göran Svedberg. Och så Lena Carlén som jag kände från tingsrätten där hon var fiskal. Hovrättsrådet Gunnar Lindh hörde däremot inte till de påtagligt snälla. Han gav mig en uppsträckning en gång för att jag inte visste att en person i en tvist var adlig. ”Det är faktiskt sådant man måste veta, notarien.” Man var ju aspirant, men av en del domare kallades man notarie.

Hade jag inte haft den vänlige läromästaren sedermera stjärnadvokaten Tomas Nilsson i fiskalsrummet under tiden på avdelning 6 hade jag känt mig betydligt mera osäker. Av honom lärde jag mig massor om både processen och det rent juridiska.

Efter avdelning 6 hamnade jag på den betydligt stillsammare och ofta behagligare avdelning 3. Där var Sigvard Meijegård lagman, och andra domare var Gunnar Hallmo, Ingrid von Möller och Christer Billing. En av fiskalerna var Peter Borgström, en annan Eskild Möller. Det var på avdelning 3 som jag höll min fiskalsföredragning och så småningom blev utnämnd till fiskal.

Jag var sedan kvar en tid i hovrätten som protokollförare i ett stort ekobrottmål på avdelning 2, där den alltid vänlige och kloke Lars-Erik Tillinger var lagman. Jag minns mindre av den tiden (liksom för övrigt tiden på avd. 3) än den på avdelning 6. Kanske för att verksamheten rullade på ungefär som den skulle, utan något särskilt dramatiskt. På avd. 2 hade jag annars i stort sett bara det nämnda målet att hantera. Det var ett av hovrättens största mål på den tiden. Huvudförhandlingen tog över tre månader och det var oändligt mycket praktiskt att hantera för mig och referenten Hans Schedin. Det där målet gjorde att jag blev kvar i hovrätten som fiskal betydligt längre än jag egentligen hade behövt. Huvudförhandlingen påbörjades ju när jag redan var fiskal och egentligen färdig att lämna hovrätten för andra sysslor.

Under mitt år som aspirant och fiskal (i stort sett år 1979) var Sten Rudholm president för hovrätten. Han var samtidigt ledamot av Svenska Akademien och stod oerhört högt i rang. Jag vet inte om han var skickligare än sina efterträdare, men i varje fall i mina ögon hade han en air omkring sig som ingen annan domare jag mött. När jag återvände till hovrätten 1988 hade han ersatts som president av Birgitta Blom, som var lagman på avdelning 5 när jag var aspirant. Jag tjänstgjorde för övrigt en del på den avdelningen under sommaren 1979 och stiftade då bekantskap med Jan Gehlin, en mycket hygglig domare som även var ordförande i Sveriges Författarförbund. Vi drack kaffe då och då, och han sa kloka saker.

Jag minns inte aspirantkursen från min tid som aspirant. Men det måste ha funnits en sådan. Jag har hört mig för och fått svaret att kursen fanns och att det troligen var assessorn Håkan Sandesjö som ledde den på vår tid. Kanske var det så. Om jag får klarhet ska jag skriva lite bättre i nästa upplaga.

När man har godkänts som fiskal är det fest. Jag var i samma s.k. konklav som bl.a. Anna-Karin Lindqvist (sedermera Cronstedt), Per-Erik Andersson och Per-Anders Broqvist. Vi och många andra festade ganska rejält på kvällen. Och för mig blev det tydligen lite för mycket, för jag somnade på tåget till Uppsala. Det hade ju inte gjorts så mycket om det hade varit ett vanligt pendeltåg, men nu hade jag tagit ett fjärrtåg. Och när jag vaknade var det på väg ut ur Uppsala, mot Gävle. I Gävle fick jag vända och satt några timmar och väntade på ett nattåg tillbaka. Dessförinnan hade jag ringt till Susanne

och skamset meddelat vad som hänt. (Sms fanns inte 1980, den tjänsten kom först en bit in på 90-talet.)

Universitetslektor i Uppsala

En vacker dag fick jag frågan om jag ville bli universitetslektor på Juridicum i Uppsala. Det var Torgny Håstad som hörde av sig. På min tid som student hade lärarna i ämnet i fråga, Civilrätt A (som hette Civilrätt I när jag pluggade), till stor del varit äldre studenter. Och som jag har nämnt var jag för övrigt själv studentundervisare, i Civilrätt I (sakrätt) och Civilrätt II (associationsrätt).

Att bli universitetslektor kändes visserligen som något av ett snedspår på Kungsleden mot de högsta domartjänsterna. Men det hade väldigt stora fördelar från familjesynpunkt. Petter var 6 år på det sjunde och Karin var 3. Susanne hade fått bära lite för mycket av ansvaret när jag hade pendlat till Stockholm och hovrätten. Hon gillade tanken att jag skulle jobba i Uppsala.

Så blev det också. Jag tackade ja, och höstterminen 1980 började jag som extra universitetslektor i Civilrätt A tillsammans med Ulf Göranson, som senare blev professor och chef för Universitetsbiblioteket Carolina Rediviva. Torgny var vår chef som professor i ämnet. Ordet "extra" fanns där för att vi inte kunde vara ordinarie lektorer när vi inte hade doktorerat. Och det hade vi ju inte. Ulf höll visserligen på med en avhandling i rättshistoria, men arbetet stod ganska stilla och fick inte ordentlig fart förrän han gick över till civilrätt och den s.k. traditionsprincipen med Torgny som handledare.

Jag trivdes bra som universitetslektor också, men det var tidvis en väldigt tuff period. Vi undervisade flera timmar varje dag under undervisningsperioden, och alla lektioner skulle förstås förberedas. Det tog enormt mycket tid den första terminen, och i varje fall under undervisningsperioderna var jag inte till stor hjälp hemma med barnen. Men när vi inte undervisade var vi i stort sett lediga, så då kunde jag kompensera lite. Även tentamensperioderna måste dock nämnas. De var riktigt tufft att examinera kanske 150 studenter. Ulf Göranson och jag delade mestadels på arbetet, men det var ändå väldigt jobbigt och intensivt. Alla väntade ju på att tentamensresultaten skulle bli klara, och både Ulf och jag var angelägna om att rättningen skulle vara så rättvis och rättssäker som någonsin möjligt.

Under min period som lektor skrev jag min första rejäla juridiska artikel. Den handlade om förbättring av företagsintecknad egendom i konkurs och blev en framgångssaga för mig. Det var Torgny som ledde in mig på ämnet och som även gav mig en hel del tips om hur jag skulle hantera det. Det ledde till något som kom att kallas "Lambertz formel" för uträkning av hur förbättringarna på den företagsintecknade egendomen skulle fördelas. Om jag har haft två riktigt mäktiga framgångar som jurist så var den ena när Högsta domstolen i en dom valde mitt sätt att reda ut saken framför Gösta Walins. Walin var en av Sveriges allra främsta civilrättare och hade sin syn på saken, den var en helt annan än min. Men i valet mellan den store Walin och den unge fiskalen Lambertz valde alltså HD min väg. Jag ryste i hela kroppen när jag läste HD:s dom.

Den andra riktigt mäktiga framgången kom några år senare, när jag var rättschef i Justitiedepartementet. Jag ska återkomma till den.

Sekreterare i Näringsförbudskommittén

Ekonomisk brottslighet var ett hett ämne i början av 80-talet. År 1982 tillsattes Kommissionen mot ekonomisk brottslighet för att ta ett samlat grepp om det samhällsproblem som man såg i den brottslighet som hade växt fram inom ramen för olika slags ekonomisk verksamhet. Kommissionen leddes av dåvarande konsumentombudsmannen Sven Heurgren. Men redan dessförinnan, i oktober 1981, hade det tillsatts en utredning för att se närmare på en av de viktigaste frågorna när det gällde bekämpande av sådan brottslighet: näringsförbud. Möjligheterna att stänga av ekonomiska brottslingar från att fortsätta som företagare var väldigt begränsade och fanns bara i samband med konkurser. Nu gavs Torgny Håstad, som ordförande, och den parlamentariska Näringsförbudskommittén i uppdrag att tillskapa ett nytt system som skulle kunna sätta effektivt stopp för denna sorts kriminalitet.

Torgny skulle ha en sekreterare till uppdraget. Det normala är att hovrättsassessorer får sådana jobb inom våra rättsområden. Jag var bara fiskal, men Torgny och jag hade arbetat mycket tillsammans sedan jag kom till Juridicum som lektor, och han trodde att jag skulle vara rätt person för jobbet. Han bad mig söka, och det gjorde jag. Bland 14 sökande fick jag jobbet fast jag var yngst och ett snäpp efter de andra som sökte i karriären. Det var nog helt enkelt så att Torgny valde mig. Han var samtidigt ordförande i Jusek, juristernas fackliga organisation, och flera av assessorerna var mycket missnöjda med att deras främste företrädare gick förbi det som från facklig synpunkt hade varit det normala. Han borde ha utsett den främste bland de mest meriterade, inte den yngste med minst meriter.

Det blev 2 ½ mycket intressanta år. Jag fick min arbetsplats på Rosenbad i Stockholm men fick behålla ett rum på Juridicum så att jag kunde jobba en hel del från Uppsala. Det var förstås en stor fördel från familjesynpunkt. Min gamle klasskamrat Rolf Johansson efterträdde mig som lektor, Ulf Göranson fortsatte. Även han hade förresten sökt jobbet som sekreterare i Näringsförbudskommittén.

Att vara kommittésekreterare är juridiskt sett kanske det bästa jobb man kan ha. Man ska jobba fram ny lagstiftning under ledning av kunniga personer, i mitt fall förstås främst Torgny. Att försöka fundera ut hur en ny lag kommer att fungera utifrån olika tänkbara situationer, testa olika möjliga lösningar etc. är oerhört stimulerande och intressant. Att samtidigt hålla ordning på det administrativa i ett utredningsarbete är mindre intressant, men viktigt och ganska trevligt trots allt.

Kommitténs arbete blev framgångsrikt och betänkandet (SOU 1984:59) allmänt uppskattat. Regeringens proposition något år senare tog fasta på i stort sett alla förslag som vi hade lagt fram. Och landets första näringsförbudslag trädde i kraft 1986.

De som medverkade i Näringsförbudskommittén var följande personer, förutom jag själv som sekreterare:

Ordförande: Torgny Håstad

Ledamöter: Sören Mannheimer (S), Anita Modin (S), Joakim Ollén (M), Johan A. Olsson (C), Bengt-Ola Rytter (S) och Brivio Thörner (FP)

Experter: Jan Francke och Staffan Sandström

Sekreterare i Kommissionslagskommittén

Regeringen var uppenbarligen nöjd med Torgnys arbete, för han fick omedelbart ett nytt viktigt utredningsuppdrag. Kommissionslagen från 1914 behövde moderniseras och Torgny blev ordförande i den s.k. kommissionslagskommittén. Den hade då arbetat under några år redan och lagt fram ett delbetänkande om i huvudsak handelsagentur, *Handelsagentur och kommission* (SOU 1984:85). Så långt ledde professor Kurt Grönfors arbetet, men när kommittén skulle gå vidare med i huvudsak sakrättsliga frågor om kommission valde han att lämna. Torgny, som hade varit sakkunnig under arbetet med handelsagentur, ersatte honom och frågade mig om jag ville fortsätta som utredningssekreterare.

Trots att det snart var dags för mig att ”adjungera”, dvs. återvända till hovrätten för att bli prövad på nytt, tvekade jag inte när Torgny frågade. Det här vara ett uppdrag som egentligen passade både Torgny och mig bättre än näringsförbud, så civilrättare vi var.

Men kommission är krångligt och svårt. I begreppet ligger att någon (kommissionären) handlar ”i eget namn för annans räkning”. Den andre, den för vars räkning kommissionären handlar, kallas kommittent. En bilhandlare säljer t.ex. nya bilar och uppträder som säljare i förhållande till köparna. Men bilarna ägs av någon annan, kommittenten, kanske den som stått för tillverkningen eller importen. Kan då köparen rikta eventuella krav med anledning av köpet mot kommittenten, t.ex. om det är fel på bilen och kommissionären av någon anledning inte kan eller vill betala? Kan kommittenten rikta krav mot köparen eller måste han hålla sig till sin egen kommissionär?

Uppdraget var svårare än vi hade tänkt oss och krävde mycket resurser. Jag var starkt försenad med min adjunktion och borde kanske lämna kommittén för hovrätten. Till nyåret 1987 anställde vi ytterligare en sekreterare, Magnus Widebeck, och efter tre månader lämnade jag kommittén. Slutbetänkandet kom sedan ytterligare ett och ett halvt år senare, *Kommission och dylikt* (SOU 1988:63).

Sedan rann det en del vatten under broarna innan Sverige fick en ny kommissionslag. Den kom först 2009 efter ytterligare en del utredningsarbete som det inte finns anledning att gå in på här.

De som medverkade i kommissionslagskommittén i arbetet efter delbetänkandet 1984 var, förutom jag själv som sekreterare under tre av de drygt fyra åren:

Ordförande: Torgny Håstad

Ledamöter: Joakim Ollén (M) och Stig Olsson (S)

Sakkunniga: Kerstin Gustafsson, Hans Herrlin, Anders Müllern, Joar Nordén och Lars Nycander

Sekreterare från januari 1987: Magnus Widebeck

En lärorik insikt

Samarbetet med Torgny och Magnus gav mig ett av mina mera intressanta, om än lite smärtsamma, uppvaknanden. Diskussionerna om olika kommissionsfrågor var intellektuellt mycket krävande och jag tvingades så småningom erkänna att jag inte var lika snabb i huvudet som de andra båda. Den tanken hade aldrig slagit mig tidigare, men nu förstod jag det: mitt huvud är långsammare än vissa andras.

Att erkänna detta var nyttigt. Jag fick förstå att jag har min styrka i annat än intellektuell fattningsförmåga och snabb analys. Jag sa mig att jag är bättre än de flesta på att ordna, strukturera och förstå vad som är relevant. Om jag får tid på mig så brukar resultatet bli bra. Och det är skönt att kunna säga ”jag hänger inte med, jag måste sätta mig med det där problemet för mig själv en stund”.

Tingsfiskal vid Uppsala tingsrätt

Jag var försenad med min s.k. adjunktion, jag hade kommit efter de andra fiskalerna i min åldersgrupp. Visserligen hade jag skaffat mig fina meriter, men det var ändå lite kymigt att ha kommit efter. Och jag saknade dessutom något som man behöver för att få adjungera i hovrätten. Jag hade inte varit ute på domstol och dömt som fiskal. Det måste jag göra i åtminstone ett år innan det kunde vara dags för hovrätten. Jag hade ju vetat detta men ändå inte velat tacka nej till kommissionsutredandet tillsammans med Torgny.

Det blev ett år vid min gamla tingsrätt, hemmatingsrätten, den i Uppsala. Det var min första erfarenhet av dömande på eget ansvar om man bortser från korta inhopp i enkla mål som tingsnotarie. Och det var fantastiskt stimulerande. Jag kände att jag växte och tyckte att jag passade ganska bra att hålla ordning på förhandlingar och vara den som bestämde. Det var året 1987–88 och Hanna var ungefär två år. Tingsfiskalssysslan var inte mer tidskrävande än att jag kunde sköta min del av hemarbetet någorlunda väl. Det hade jag så här långt kunnat göra med alla tre barnen, Susanne och jag hade delat ganska lika. Det blev värre senare. När Hanna var 4–6 år låg alldeles för mycket på Susanne, medan jag slet dag och natt på Justitiedepartementet. Men där är vi inte än.

Som tingsfiskal fick jag tingsrättens lagman Bengt Lambe som chef. Han kom från lagstiftningsarbete i Justitiedepartementet och var en mycket skicklig lagman, både administrativt och juridiskt. Jag hade mitt rum nära hans och vi pratade mycket med varandra. Uppskattningen var ömsesidig till dess att han många år senare vände sig emot mitt agerande i Quickärendet. Han tittade på mig och skakade på huvudet, kunde inte begripa hur jag kunde agera så som domare i Högsta domstolen. Men inte heller där är vi ju än.

En av de mest stimulerande uppgifterna som domare är att arbeta tillsammans med en yngre jurist, en notarie. Även som fiskal har man sin egen notarie, och jag fick arbeta med några riktiga stjärnor. Jag nöjer mig med att nämna två av dem, de som fick ihop det under tingsrättstiden och som jag så småningom vigde i Visby: Det var Stefan Carlson, som så småningom blev bankjurist i Handelsbanken och som jag för övrigt hade känt sedan jag var lektor och han student. Och det var Christine Lager, som blev enhetschef i Justitiedepartementet, hovrättslagman och så småningom justitieråd i Högsta domstolen. Två härliga personer.

Adjunkt och assessor, kursledare för aspiranter

Efter ett år var det dags för den tidigare omnämnda adjunktionen, alltså arbete som adjungerad ledamot i Svea hovrätt med sikte på att bli utnämnd till hovrättsassessor och därmed godkänd för att kunna bli ordinarie domare.

Som adjunkt i hovrätten hamnade jag på avdelning 3. Där var Arvid Sanmark lagman och hovrättsrådet Clas-Göran Palmgren andreman, s.k. vice ordförande. Thore Brolin och jag var båda adjunkter (och konkurrenter!), medan Per Urell och ytterligare någon var vanliga hovrättsråd. Det var en härlig tid, inte minst för att Arvid var så lugn och säker och för att Clas-Göran var så färgstark och kul. Clas-Göran och jag rök ihop någon gång men var för det mesta mycket goda vänner. Arvid, Clas-Göran och jag umgicks även lite grand tillsammans med våra hustrur.

Det här året (1988–89) var avdelning 3 Västeråsavdelning, vilket betydde att vi tog upp mål som hade överklagats från Västerås tingsrätt och också åkte till Västerås när det var dags att hålla förhandling. Sådant resande stärkte samhörigheten på avdelningen.

Under mitt år som adjunkt och assessor var jag också ”kursledare”, dvs. ansvarig för den kurs som hovrätten ordnade för aspiranter. Vi träffades en gång i veckan och tränade på föredragningar och voteringar, diskuterade och testade olika varianter. Jag har en känsla av att jag missbrukar orden ”mycket stimulerande” i min bok, men det uttrycket passar mycket bra på kursledarskapet. Däri ingick även att vara med när aspiranterna höll sina s.k. provföredragningar, dvs. de slutföredragningar där det prövas om de ska antas till fiskaler. Som alla förstår är det en ganska nervös stund, och för mig som kursledare handlade närvaron lite grand om att stötta.

Jag blev assessor på sensommaren 1989 efter en trevlig och ganska lugn tid i Svea hovrätt. Då var Birgitta Blom president, och som kursledare hade jag ganska mycket med henne ett göra. Jag gillade henne. Det var inte så mycket senare som hon var ordförande i den hovrättssits som till mångas förtret – men utan tvivel korrekt – frikände Christer Pettersson för mordet på Olof Palme (se kap. 17).

7 *Justitiedepartementet*

Innan jag går närmare in på mina 13 år på Justitiedepartementet (vartill kommer de drygt fyra år då jag var utredningssekreterare och också anställd av departementet, sammanlagt 17 år alltså) vill jag notera vilka personer som var justitieministrar under de aktuella åren. Det har nämligen en viss betydelse för berättelsen. Jag börjar redan från 1981, eftersom jag i min egenskap av kommittésekreterare hann träffa den som fick avgå 1982, då de borgerliga förlorade regeringsmakten till socialdemokraterna. Jag hoppar över några som var ministrar bara övergångsvis.

1981 – 1982	Carl-Axel Petri, opolitisk
1982 – 1983	Ove Rainer, socialdemokrat
1983 – 1987	Sten Wickbom, socialdemokrat
1987 – 1988	Anna-Greta Leijon, socialdemokrat
1988 – 1991	Laila Freivalds, socialdemokrat
1991 – 1994	Gun Hellsvik, moderat Reidunn Laurén, opolitisk, var biträdande minister
1994 – 2000	Laila Freivalds, socialdemokrat
2000 – 2006	Thomas Bodström, socialdemokrat

Det kan vara värt att notera att under dessa 25 år var de socialdemokratiska justitieministrar (och därmed regeringar) under 21 år, alltså drygt 80 %. Om man nu inte hade tänkt på det.

L2, Enheten för allmän förmögenhetsrätt och familjerätt

Jag började arbeta i Justitiedepartementet på hösten 1989, strax efter att jag hade blivit godkänd som assessor. Anders Eriksson, som var chef för enheten för förmögenhetsrätt och familjerätt (L2), ringde och frågade om jag var intresserad. Det var jag förstås, förmögenhetsrätten var ju den ”fina” juridiken och den som jag hade ägnat mig mest åt de senaste åren. Den ville jag inte släppa.

L2 satt på plan 2 i Rosenbad, med utsikt mot Strömmen och Riksdagshuset. Där satt civilrättsenheterna, straffrättsenheten och processrättsenheten på den tiden (L1, L2 och L3 var civilrättsenheter, L4 processrätt och L5 straffrätt), medan departementsledningen och den offentliga rätten (L6) satt på plan 3. Statsministern och Statsrådsberedningen satt näst högst upp i huset, på plan 4. Där fanns också regeringens sammanträdesrum. Utredningarna satt högst upp, på plan 5.

De som arbetade på L2 när jag började där var, förutom Anders Eriksson: Severin Blomstrand, Göran Karlstedt, Lars Jansson, Bo Blomqvist och Maria Renmyr. Hans Jacobson slutade när jag kom och gick till Finansdepartementet där han blev departementsråd och så småningom rättschef. Pauline Koskelo från det finska Justitiedepartementet var tillfälligt inlånad. Och strax efter mig började Per-Anders Broqvist.

Jag fick ett rum in mot gården, och där fick jag sätta igång med mitt första lagstiftningsprojekt på regeringsnivå. Det handlade om Det allmännas skadeståndsansvar, som var en mycket omdebatterad fråga då i slutet av 1980-talet. Några riksdagsmän med moderaten Allan Ekström i spetsen ville skärpa statens

skadeståndsansvar rejält och Bertil Bengtsson hade skrivit en departementspromemoria med förslag till en mindre lagändring. Den tog jag mig an och skrev en proposition som så småningom ledde till lagstiftning. Det var också min första kontakt med Lagrådet. Jag föredrog lagrådsremissen där den 29 september 1989 för Staffan Vängby, Sigvard Berglöf och Lars K. Beckman och kom igenom den ganska nervösa upplevelsen utan alltför stora besvär.

Samtidigt tillsatte regeringen en parlamentarisk utredning som skulle ta ett större grepp på frågan om Det allmännas skadeståndsansvar. Ordförande blev kommunalrådet i Göteborg, socialdemokraten Sören Mannheimer. Anna Skarhed blev sekreterare, det passade bra eftersom hon bodde i Göteborg. Jag var sakkunnig i utredningen vid sidan om den allra främste på området, professor Bertil Bengtsson. Även denna utredning ledde så småningom till lagstiftning, Mikael Mellqvist skrev propositionen och jag var rättschef. Men då är vi långt framme i tiden, vid våren 1998.

Parallellt med arbetet med det allmännas skadeståndsansvar fick jag ett familjerättsligt lagstiftningsprojekt att hantera. Det var också ganska litet, handlade bl.a. om att pensionsförsäkringar ibland ska kunna dras in i bodelningen vid skilsmässa, och jag skrev propositionen utan några större besvär. Lagrådsremissen föredrog jag för Bengt Wieslander, Bertil Werner och Ulf Gad den 9 oktober 1989.

Andra lagstiftningsprojekt som jag arbetade med under min tid på L2 var en departementspromemoria och en proposition med förslag till ny konsumentkreditlag och detsamma med förslag till paketreselag. Jag minns hur låg hemma i sängen med svåra ryggbesvär när jag avslutade arbetet med departementspromemorian om paketresor. Jag skrev även propositioner till nya bestämmelser om ränteskillnadsersättning vid förtidsuppsägning av krediter och referensränta vid konsumentkrediter. Anders Eriksson blev så småningom rättschef och ersattes som enhetschef av Severin Blomstrand. Båda dessa var tystlåtna, tillbakadragna och utomordentligt skickliga jurister.

Från tiden på L2 minns jag bl.a. ett besök i riksdagen som ledsagare åt den dåvarande (1991–94) justitieministern Gun Hellsvik. En bilhandlare i Vimmerby vid namn Halvar Alvgard ansågs ha felbehandlats av myndigheterna på ett sätt som medförde att han tvingades i konkurs. Det gick en hel del politik i ärendet, allt som handlade om statens felbehandling av medborgarna och företagen hade en tendens att leda till politiska diskussioner. Laila Freivalds tyckte inte att det hade kommit fram sådana fel som gjorde att regeringen borde besluta om skadestånd åt Alvgard. Men när den borgerliga regeringen tillträdde efter valet på hösten 1991 blev regeringens första åtgärd att bjuda in Alvgard och hans hustru till Rosenbad, där de fick beskedet att han skulle få skadestånd med en miljon kronor för de fel som han hade drabbats av. Om jag minns rätt var Gun Hellsvik kallad till Konstitutionsutskottet för att berätta varför inte regeringen avvaktade den utredning som den förra regeringen hade tillsatt, ledd av justitierådet Hans-Gunnar Solerud, angående frågan om Alvgard borde få skadestånd. Jag var sakansvarig handläggare i departementet, och det var i den egenskapen jag fick följa med ministern.

Jag minns att Gun Hellsvik, när vi satt där och väntade utanför utskottsrummet, inte sa ett enda ord till mig. Och som handläggare inleder man inte gärna ett samtal med sin minister. Så där satt vi alldeles tysta. Det kändes lite egendomligt.

Justitiedepartementet var en härlig arbetsplats, nästan i klass med Uppsala tingsrätt när det gällde social verksamhet och festande. På departementsfesterna en gång om året fattades nästan ingenting. Och det var över huvud taget lite lyxigare att jobba i Regeringskansliet än på domstolarna. Det kändes inte konstigt alls att man åkte business class när man var ute på resa för departementets räkning.

Och resorna var många. Ända från början på Justitie fick jag delta i internationellt lagstiftningsarbete. Det var mest arbete i Uncitral, United Nations Commission on International Trade Law. Där deltog jag i ett arbete på en konvention om "Independent guarantees and standby letters of credit", alltså garantier som alltid ska betalas även om det finns invändningar. Det höll vi på med i flera år, jag tror att konventionen var klar 1994. Och sedan trädde den aldrig i kraft, för få länder tillträdde. Men vi som var med hade det väldigt trevligt medan arbetet pågick och jag fick många goda vänner. Det var Alexander Marcus från Schweiz, som jag satt bredvid vid alla möten, Tiina Astola från Finland, Kanokwan Pibalchon från Thailand, Roger från UK (jag har glömt hans efternamn), Ursine Krumpholtz från Tyskland, Zen Aikido från Japan, ordföranden från Kanada (jag har glömt hans namn också fast han var både trevlig och skicklig) och många fler. Vi umgicks en hel del på kvällarna också, och vi bodde nästan alltid vid Stephansplatz när mötena var i Wien och på ett hotell vid FN när mötena var i New York. Två veckor varje termin pågick dessa möten, så det blev ganska mycket ensamtid hemma för Susanne och barnen. Det hade jag också dåligt samvete för, jag hade det väldigt trevligt och bra medan Susanne kämpade.

Även Haagkonferensen för internationell privaträtt, Europarådet och Nordiska Rådet hade olika projekt som jag deltog i, det var dock mera sparsamt och mindre intensivt. Men när vi sedan kom med i EU, eller EG som det först hette, 1995 blev det många resor till Bryssel och ordförandeländernas huvudstäder. Då umgicks jag mycket med framför allt Lena Moore, som så småningom blev chef för L4, processrättsenheten vid Justitiedepartementet. Vi var också kolleger i Justitiedepartementet i flera år. Lena är en mycket skicklig jurist och trevlig och generös person.

Men då är jag ganska långt framme i tiden och har hoppat över en del. Jag vill nämna att jag blev kansliråd 1992. Det hade viss betydelse att man därmed dels var fast anställd, dels kunde vara huvudman (= ansvarig) för lagstiftningsprojekt där yngre medarbetare var handläggare.

Enhetschef 1994

Severin Blomstrand blev rättschef för civilrätt när Anders Eriksson lite oväntat blev Säpo-chef, och då var det jag som fick kliva upp. Jag minns att Per-Anders Broqvist, som nog låg ungefär lika med mig, sa att han inte ville söka för att han inte ville konkurrera med mig, han tyckte att jag skulle bli chef. Han är verkligen en ovanligt hygglig person, och det har han visat många gånger sedan dess också. Han var för övrigt referent i hovrätten i målet mot Christer Pettersson för mordet på Olof Palme. Till mångas chock blev ju Pettersson frikänd och Per-Anders skrev en mycket bra dom.

Tiden som departementsråd var den jobbigaste jag hade under min yrkeskarriär. Jag hade ett av de stora fina rummen ut mot Strömmen, så det var en stimulerande arbetsmiljö. Men det var oerhört mödosamt att hänga med i de många lagstiftningsuppdragen och granska handläggarnas förslag till lagrådsremisser och departementspromemorior. Jag slet som bara den, och under denna period gjorde jag

inte många handtag hemma. Stackars Susanne! Jag räknade mina arbetstimmar under några veckor och låg då konstant över 90 timmar i veckan. Då tog min dåliga disciplin, som jag lidit av ibland, inte ut sin rätt. Det gick helt enkelt inte att slappna av.

”Min” enhet, L2, hade många personligheter och många skickliga medarbetare. Det var bl.a. Ingemar Persson, Mikael Mellqvist, Meit Camving, Gudrun Antemar, Mats Dahl och Per Hall. Och då har jag ändå ”glömt” de flesta när jag nu bara snabbt har plockat några namn ur minnet. Och vi hade en rad intressanta lagstiftningsprojekt, bl.a. Ideell skada (där Edvard Nilsson hade lett en utredning), Lag om företagsrekonstruktion tillsammans med L4 och Ny kommissionslag. Och så var det väldigt mycket implementering av EU-direktiv under de första åren som medlemmar i unionen. Jag ska återkomma till det strax.

Jag skrev att enheten (L2) hette ”Enheten för förmögenhetsrätt och familjerätt”. Men mot slutet av min tid som enhetschef fick vi lägga till ”allmän” till förmögenhetsrätten. Det var cheferna för L1 och L3, Michaël Koch resp. Stefan Strömberg, som tyckte att de ju också sysslade med förmögenhetsrätt. L2 hade fastighetsrätt och associationsrätt och L3 hade immaterialrätt och transporträtt. Och visst är de områdena att klassa som ”förmögenhetsrätt” (en mycket bred term), om än mera annat tyckte jag. Severin Blomstrand tyckte i alla fall att L1 och L3 hade ganska mycket rätt i sitt missnöje, och L2 fick ändra på sitt namn.

När jag började som enhetschef på L2 var det första gången jag blev chef. Det såg jag fram emot, för jag visste ju hur man skulle vara: man skulle helt enkelt lyssna på alla, låta alla vara delaktiga i besluten och vara precis lika mycket kompis med alla som tidigare. Men ack vad jag bedrog mig, det där fungerade inte alls och i början var medarbetarna rätt trötta på mitt genomdemokratiska förhållningssätt. Som chef måste man framför allt vara tydlig med besluten, helst också ganska snabb. Demokratin är inte så viktig bara ingen känner sig överkörd i onödan. Det där fick jag så småningom lära mig på de chefskurser som Regeringskansliet skickade sina chefer på. De var utomordentligt nyttiga, och så småningom hade jag nog förstått det viktiga. I tidningen Chef fick jag till och med, några år senare, ganska höga betyg för mitt chefande. Men då var jag Justitiekansler.

Rättschef för civilrätt

När Severin Blomstrand hade varit rättschef i tre år var det dags för honom att bli domare i Högsta domstolen. Jag vet inte riktigt varför det gick så fort, men så blev det i alla fall. Och då skulle departementet ha en ny rättschef för civilrätt. Jag fick frågan om jag ville bli det och blev ganska förvånad. Göran Karlstedt på L3 var äldre i tjänst än jag och ansågs allmänt mycket skicklig, jag hade trott att han skulle få efterträda Severin. Men Laila Freivalds, som var justitieminister, ville ha mig. Kanske var det för att vi hade lärt känna varandra ganska bra. Jag minns att min namne Göran K var lite ledsen när han gratulerade mig, men han blev gladare när han kort senare fick erbjudande att bli hovrättslagman. Då efterträddes han på L3 av Magnus Widebeck (se ovan angående kommissionslagskommittén och nedan angående felaktigt dömda).

När jag har nämnt vilka personer jag har haft som förebilder har jag alltid nämnt tre, och en av dem är Laila Freivalds. Hon var fantastiskt bra som både chef och justitieminister. Genomklok och snabb i huvudet. Och framför allt: hon brydde sig aldrig om att reformer skulle passas in i den socialdemokratiska politiken utan sökte alltid efter den

bästa lösningen. Hon var fantastisk att föredra ärenden för, förstod alltid vad som var viktigt och tappade aldrig tråden eller relevansen. Mina andra förebilder är KG Hammar och Claes Borgström, KG för det jag skriver om i kapitel 23 om tron och Claes för att han alltid agerat med stort civilkurage.

Som rättschef satt man i departementets ledningsgrupp och behövde fundera en del på frågor som gällde departementets funktion och välmående. Kollegerna i gruppen var under större delen av min rättschefstid Kristina Rennerstedt, som var statssekreterare och därmed gruppens ordförande, Stefan Strömberg som var expeditionschef (chef över förvaltningsenheterna), Fredrik Wersäll som var rättschef för straff- och processrätt och Claes Kring som var administrativ chef. Vi sammanträdde en gång i veckan och det var mycket intressant att på så sätt få inblick i bl.a. hur juridiken måste passas in i politiken – och vice versa.

Som rättschef fick jag ett ännu elegantare rum än jag hade haft som enhetschef. Om man står väster om Rosenbads och tittar upp mot tredje våningen ser man ”mitt rum” bredvid hörnrummet, som var det rum där justitieministern hade sina föredragningar och särskilt viktiga möten. Till vänster om det hörnrummet hade jag mitt tjänsterum, och jag kan fortfarande titta lite långtansfullt mot fönstren när jag går förbi Rosenbad ute på Strömbron. Där hade vi en mängd föredragningar, mestadels i lagstiftningsärenden men också föredragningar av enhetscheferna där de berättade för mig om läget på enheterna. Det var Sten Andersson som var chef för L1 (senare justitieråd i Högsta domstolen), Dag Mattsson på L2 (också han senare justitieråd i Högsta domstolen) och Per Hall på L3 (senare bl.a. hovrättslagman i Göteborg och rättschef i Statsrådsberedningen i många år). Alla dessa tre var med på mitt 50-årskalas i Uppsala den 17 februari 2000. Där var för övrigt även Laila Freivalds och hennes man Johan Hedström med. Det var en mycket minnesvärd fest på O’Connors vid Stora torget.

Min favorit Laila Freivalds avgick under min tid som rättschef. Det var när hon och maken Johan Hedström hade köpt familjens hyreslägenhet på Kungsholmen i Stockholm fastän hon hade varit emot nya regler om omvandling av hyresrätter till bostadsrätter. Hon fick lägenheten till ett förmånligt pris, och det sågs som ett svek att hon gick emot sin egen uppfattning i omvandlingsfrågan när hon fick möjlighet att tjäna på det ekonomiskt. Det var naturligtvis en orimlig kritik, varför skulle hon inte köpa den lägenhet där familjen bodde till det pris som bjöds när nu lägenheterna i huset skulle omvandlas från hyresrätter till bostadsrätter? Hon blev rejält irriterad på reportrarna som hängde utanför lägenhetsdörren, och hon mer eller mindre skrek åt dem, när hon öppnade dörren och de ställde frågor i ansiktet på henne, att de borde skämmas. Hennes utbrott visades i tv-nyheterna. Dagen därpå bestämde hon sig för att avgå. Vi som var hennes arbetskamrater sörjde och försökte få henne att ändra sig. Men det var hopplöst. Denna orättvisa förföljelse ville hon inte vara med om. Och hon såg det nog också så att hon hade gjort fel som hade skällt ut reportrarna.

En minister gör diverse tjänsteresor, och på en av Lailas trevligaste ombads jag att följa med. Även den nye statssekreteraren Dan Eliasson var med på resan, liksom Lailas man och dotter (Letti). Vi biträdde, alla på sitt sätt, Laila i hennes tjänsteåligganden. Jag skrev bl.a. ett tal som hon höll för Svenska Handelskammaren i Sao Paolo. Jag minns hur förskräckt jag blev när hon utan vidare läste upp hela talet i stort sett precis som jag hade skrivit det. Jag hade nog räknat med att hon skulle sätta sin egen touch på det. Det var tyvärr inte något särskilt bra tal.

Förutom i Sao Paolo var vi i huvudstaden Brasilia, där regeringen förstås satt och där det obligatoriska mötet mellan justitieministerna hölls. Där träffade vi också den svenska ambassadören, som då var Margareta Winberg, tidigare socialdemokratiskt statsråd. Det bjöds på en väldigt fin mottagning på ambassaden. Och Dan och jag passade på att se oss om ordentligt i Brasilia.

På slutet av resan åkte vi alla fem till Rio de Janeiro. Då var tjänsteåliggandena slut, och en helt privat semester vidtog. Det var fina dagar på Copacabana och Ipanema och ett besök hos en svensk affärsman som Laila kände sedan tidigare. Dan Eliasson och jag gick ut tillsammans någon kväll på en klubb på Copacabana och fick motta kraftfulla närmanden av varsin kvinna. Säkert var de prostituerade, och jag minns att jag dumt nog sa till den som ville ha med mig någonstans att hon borde göra något annat än prostituera sig. Kanske var jag påverkad av den nya lagen i Sverige där köp av sexuella tjänster hade gjorts brottsligt. Jag minns att Laila, innan hon skulle gå till riksdagen och försvara lagen, uttalade sig ganska skeptiskt om den. Hon tyckte det var för mycket politiskt spel.

När Laila avgick som justitieminister blev hon ersatt av Thomas Bodström. Han var son till den tidigare utrikesministern Lennart Bodström, och det påverkade nog statsminister Göran Persson i valet. Men mest påverkades han nog ändå av att Thomas B. hade uppträtt på ett berömvärdt sätt i medierna i samband med rättegången om den katastrofala diskoteksbranden i Göteborg. Thomas var advokat och jag antar att han var försvarare för någon av de åtalade personerna.

Thomas Bodström var långt ifrån så skicklig som Laila Freivalds, och han var betydligt känsligare för de politiska vindarna. Men han hade hjärtat på rätta stället, var hygglig på alla sätt och gjorde ett i allt väsentligt bra jobb som minister. Det var också han som hade ministeransvaret för min utnämning till justitiekansler 2001. Men då verkställde han bara något som Laila Freivalds och hennes statssekreterare Kristina Rennerstedt redan hade bestämt och förankrat i regeringen.

Det var när jag var rättschef som jag fick den andra riktigt stora framgång som jag har haft som jurist. Så kändes det i alla fall. Jag har skrivit tidigare om när Högsta domstolen valde min lösning i ett konkursmål, då var jag fiskal. Nu hade jag kommit betydligt längre i karriären, men sötman av seger var densamma. Vi hade implementerat ett EU-direktiv om oskäligen avtalsvillkor ”på vårt sätt”. Ingemar Persson var handläggare och jag var enhetschef när det skedde. Vi hade valt att inte skriva av alla detaljerade regler utan behålla den svenska mer allmänt skrivna bestämmelsen om oskäligen avtalsvillkor. Frågan var om det var ett tillåtet sätt att översätta EU-direktivet, eller om man måste vara mer precis och konkret.

EU-kommissionen var inte nöjd med den svenska implementeringen, och det slutade med att Sverige stämdes inför EU-domstolen av kommissionen. Det medförde ganska mycket rabalder i departementet, och diskussionerna vid särskilt en av föredragningarna var långa. De andra i chefsgruppen, särskilt den nye rättschefen och EU-experten Olle Abrahamsson, ansåg att regeringen borde vika sig och medge att implementeringen inte var godtagbar. Statssekreteraren höll med, liksom de flesta som uttalade sig runt bordet. Jag höll emot, medan Laila Freivalds tvekade. Jag frågade om vi inte kunde göra så att jag talade med Utrikesdepartementet, som var det departement som ansvarade för att försvara Sverige i EU-domstolen. Det tyckte Laila med viss tvekan att vi kanske borde göra.

När jag frågade rättschefen i UD, Lotty Nordling, var hon på min sida. Hon tyckte absolut att vi skulle hålla emot, inte minst för att det annars skulle verka lite veligt och konstigt. Först hade regeringen föreslagit riksdagen en lag som hade antagits där. Då borde vi väl hålla fast vid att det var rätt, tyckte Lotty. När jag återvände med det beskedet höll Laila Freivalds med. Så vi höll emot i EU-domstolen. Och vi vann! Det kändes helt underbart när EU-domstolen sa att man visst fick implementera ett detaljerat direktiv på det sätt som Sverige hade gjort. Domstolen kunde inte se att det blev sämre för konsumenterna. Oj så skönt det var!

--

Tiden på Justitiedepartementet var de näst bästa åren under min yrkeskarriär. Även om det var ofantligt jobbigt tidvis, så trivdes jag fantastiskt bra. Och jag var så många år på departementet att jag kom att känna mig mer hemma där än någon annanstans av mina arbetsplatser. Det var också en enorm förmån att få arbeta i den politiska miljön och se hur politik och juridik samverkade. Man fick en ganska god känsla för hur det gick till att styra vårt land. Och man fick en väldig respekt för ministrarna och de andra politiskt tillsatta personerna i departementen. Det var minsann inte lätt när alla önskemål och intressen skulle samordnas. Jag minns bara en gång som det sprack rejält. Det var när Erik Åsbrink avgick som finansminister våren 1999 efter några konflikter med statsministern Göran Persson och sedan denne hade låtit Laila Freivalds justitieintressen få företräde framför finansministerns uppfattning i någon fråga. Vilken fråga det var har jag glömt.

8 *Justitiekanslern*

Hur jag fick jobbet

Nästan alla rättschefer i Justitiedepartementet blev justitieråd på den tiden. Justitieråd var länge en titel som bars av enbart domarna i Högsta domstolen. När Regeringsrätten döptes om till Högsta förvaltningsdomstolen måste domarna där ha en ny titel, regeringsråd passade inte längre. Det fick bli justitieråd för dom också.

Nå, nästan alla rättschefer i Justitiedepartementet blev som sagt justitieråd på den tiden. Och det var naturligt för mig att också sikta på det. Men jag var ganska ung, just 50 fyllda, och jag hade börjat titta åt en annan befattning som såg intressant ut. Den dåvarande justitiekanslern Hans Regner skulle gå i pension 2001, och den våren inleddes arbetet i Justitiedepartementet på att finna hans efterträdare. När statssekreteraren Kristina Rennerstedt en dag kom in på mitt rum och frågade vem jag tyckte skulle bli justitiekansler efter Regner svarade jag därför ungefär så här: ”Ja, jag skulle väl tycka att Per Virdesten ligger närmast till. Men jag vill gärna själv bli det också, så jag kanske inte ska uttala mig mer.” Per V var rättschef i Statsrådsberedningen och äldre och mer meriterad än jag. Men Laila och Kristina trodde tydligen att jag skulle kunna bli bra, så de förankrade den lösningen hos statsministern, Göran Persson. Och så blev det. Någon gång i maj var det klart att jag skulle bli JK.

Men sedan blev det ändå lite dramatiskt. För just som jag skulle utnämnas i september för tillträde i november kom Laila Freivalds lägenhetsaffär. Hon avgick den 21 september, och sedan gick det till den 16 oktober innan Thomas Bodström tillträdde. Då var jag ännu inte utnämnd fastän det var tänkt att jag skulle tillträda den 1 november.

Men min utnämning blev en av Thomas Bodströms första åtgärder som justitieminister. Och för mig innebar det att den roligaste perioden i mitt yrkesliv började. Jag flyttade över till JK-huset (”Överkommissariens hus”) på Riddarholmen den 1 november och lämnade samtidigt ett departement som jag nästan börjat se som mitt professionella hem. Då hade jag alltså jobbat 17 år i Rosenbad.

Hur det var som JK

Att vara justitiekansler skilde sig ganska markant från de juristjobb jag hade haft tidigare. Det var mycket mindre egen juridisk analys och mindre arbete på kammaren, många fler snabba ärenden och ärenden av vitt skilda slag. Jag skrev mycket mindre själv än jag hade gjort tidigare och lyssnade på betydligt fler föredragningar. Ärendena handlade ofta om rätt eller fel hos myndigheterna, sådant som jag nästan inte alls hade sysslat med tidigare. Och många rättsområden var nya för mig, särskilt yttrandefrihetsrätten och förvaltningsrätten. Skadeståndsrätten är kanske det allra viktigaste rättsområdet för JK. Det hade jag dock ägnat mig åt en del genom åren, både som lärare och i lagstiftning.

Men den största skillnaden var uppmärksamheten och medieintresset. Vi hade ganska många ärenden av publikt intresse under mina åtta år som JK, och intervjuerna i radio och tv blev med tiden ganska många.

Chefsansvaret var också av ett annat slag än tidigare. Jag hade visserligen varit chef för ca tio personer när jag var departementsråd, det var ett ”riktigt chefsjobb” med ansvar för organisation, administration och personal. När jag var rättschef hade jag ca 30 personer underställda mig, men det var ändå inte något riktigt chefsjobb utan mer ett arbete som styrande, expert och kontrollant. Som JK fick jag nu drygt 20 personer som både skulle styras i arbetet, prestera och trivas. Jag satsade rätt mycket på trivseln, och jag lyckades i alla fall så till vida att jag trivdes väldigt bra själv. JK var en väl fungerande myndighet utan påtagliga svårigheter i något avseende, och jag tror att de flesta kände sig uppskattade och väl till mods för det mesta. Alla presterade mycket och bra, och processen kändes harmonisk nästan alltid. Jag hade fyra byråchefer som mina närmaste och en kanslichef som svarade för administrationen. Därutöver var det ett antal yngre jurister – rättsakkunniga och notarier – och administrativ personal. Vi växte kontinuerligt under mina åtta år och var 26 eller 27 personer när jag slutade 2009.

Byråcheferna var desamma under nästan alla mina år. Håkan Rustand var äldste byråchef och JK:s ställföreträdare. Gun Löfgren Cederberg var näst äldst och sedan kom Britt-Mari Lundberg och Daniel Kjellgren. Alla dessa fyra stannade på myndigheten till sin pension. Jag säger det om även Daniel, fast han inte är pensionerad än när jag skriver detta. Kanslichef var Margit Kallner, och även hon stannade tills hon blev pensionär.

Justitiekanslern har funnits som myndighet i 300 år och rollerna har inte förändrats särskilt mycket. Rollerna är huvudsakligen dessa fem: JK är 1) *statens advokat* och ansvarar i den egenskapen för rättegångar och andra tvister som staten hamnar i. JK har också 2) *tillsyn över myndigheterna* för regeringens räkning och 3) ansvar för *statens skadereglering*, dvs. betalar ersättning när staten är skadeståndsskyldig. Vidare är JK 4) *åklagare i mål om brott mot tryck- och yttrandefriheten* i de fall denna är grundlagsskyddad. Inga andra åklagare är behöriga att väcka åtal för sådana brott. Och slutligen är JK 5) *regeringens juridiske rådgivare*.

Jag vill berätta lite grand om några av de intressantaste ärendena som vi hade under min tid som JK, och jag gör det under de fem nämnda rubrikerna. Jag stjal en del av texten från den artikel som jag skrev i Festskriften för Justitiekanslern till myndighetens 300-årsjubileum 2013. Och jag noterar hur aktuella de flesta ärendena ter sig drygt tio år senare.

Statens advokat

Justitiekanslern har att företräda staten inför domstol om ingen annan finns särskilt utpekad. I de allra flesta mål där Justitiekanslern uppträder är staten svarande i skadeståndsmål. Någon gång är JK kärke, och ibland handlar det om annat än skadestånd. Här berör jag fyra av de många mål som vi hade under min tid som JK.

Diskrimineringsmålen

I två mål stämde några studenter, med Centrum för rättvisa som ombud, staten på grund av att två olika universitet hade särbehandlat vissa andra studenter positivt i samband med intagningen. Uppsala universitet hade gett studenter med invandrarbakgrund en särskild kvot och en termin låtit 20 sådana studenter få företräde till studieplatserna. Sveriges Lantbruksuniversitet, SLU, hade gett manliga sökande visst företräde till veterinärprogrammet.

I båda målen bestred Justitiekanslern skadeståndsanspråken och hävdade att den positiva särbehandlingen hade varit befogad och tillåten. Vi hade gott hopp om framgång i båda målen, särskilt det som gällde SLU. Men domstolarna gav de negativt särbehandlade studenterna rätt. Det första målet gick till Högsta domstolen (en av de få huvudförhandlingar där jag själv förde talan), medan det andra stannade i hovrätten.

Den som representerade Centrum för rättvisa i målet var dess grundare, den nuvarande justitieministern Gunnar Strömmer. Han hade bl.a. den egenheten att han stod upp när han pläderade, det gör inte många svenska advokater.

Salmonellamålet

År 2003 inträffade ett utbrott av salmonella på några gårdar i Östergötland. Jordbruksverket lät sanera gårdarna, bl.a. slakta ett stort antal grisar. Verkets kostnader uppgick till drygt 80 miljoner kr. Det visade sig att smittan hade kommit från Lantmännens anläggning utanför Norrköping, som inte var rengjord enligt de regler som gällde. Justitiekanslern stämde Lantmännen för statens räkning för att få ersättning för Jordbruksverkets kostnader. Förlikningsförhandlingar fördes under ganska lång tid men avbröts av Lantmännen sedan ytterligare ett salmonellautbrott inträffat i Skåne, åter med en Lantmännen-anläggning som sannolikt skyldig. Nu föredrog man från Lantmännens sida att i stället för förlikning få saken prövad i domstol. De bedömde chanserna till vinst som goda, och den moraliska förpliktelse som de må ha känt fick vika.

Den rättsliga bedömning som Lantmännen gjorde var riktig. Sedan Stockholms tingsrätt hade "hissat" den avgörande rättsfrågan – hade staten regressrätt mot skadevällaren i ett fall som detta? – till Högsta domstolen, avgjordes målet till Lantmännens fördel (se rättsfallet NJA 2008 s.100). HD slog fast principen att ersättningar som staten med stöd av en offentligrättslig författning betalar till enskilda inte kan återkrävas från skadevällaren utan uttryckligt författningsstöd, om inte särskilda skäl föranleder det. Och några särskilda skäl för regressrätt ansågs inte finnas i detta fall.

Tillsyn över myndigheterna

JK har i uppdrag att utöva tillsyn över myndigheter och domstolar. Det sker för regeringens räkning till skillnad alltså från den JO:s tillsyn som utövas för riksdagens räkning.

Tillsynsärendena är ofta de ärenden hos JK som tilldrar sig mest intresse från medier och allmänhet.

Felaktigt dömda

Justitiekanslerns första s.k. rättssäkerhetsprojekt inleddes i juni 2004. Det skedde efter att först Yasser Askar och sedan Joy Rahman hade dömts för mord till livstids fängelse och avtjänat flera år men sedan frikänts efter resning. Vi tyckte hos JK att det fanns anledning att fundera över om man borde dra någon lärdom av det ganska uppseendeväckande faktum att det hade inträffat två sådana fall på kort tid.

Syftet med projektet var att ta reda på om rättssäkerheten är tillräckligt väl tillgodosedd i brottmålsprocessens olika delar. Undersökningen tog sin utgångspunkt i de elva avslutade brottmål där personer under åren 1990 – 2005 hade frikänts efter resning sedan de först hade dömts för allvarliga brott till minst tre års fängelse. Av de elva personer vars fall undersöktes hade tre dömts för mord eller dråp (bl.a. Askar och Rahman), medan åtta hade dömts för sexuella övergrepp mot barn. Professor Hans-Gunnar Axberger, sedermera Justitieombudsman under åren 2008–2013, ledde utredningen. Den redovisades år 2006 i en 500 sidor lång rapport, *Felaktigt dömda*, och blev föremål för omfattande uppmärksamhet och diskussion.

Rapportens huvudsakliga resultat var dessa (rapportförfattarnas bedömningar):

- Antalet fall där någon hade dömts till mer än tre års fängelse och sedan frikänts efter resning hade ökat mycket, från två fall sammanlagt under ca 40 år 1950–1990 till elva fall under de senaste 15 åren.
- Det förekom utredningsbrister i målen som domstolarna täppte igen på ett sätt som väckte avsevärda frågetecken.
- Domstolarna hade gjort en otillräcklig granskning av målsägandeberättelser.
- I flera hänseenden utsattes de misstänkta för ojuste behandling och fick på så sätt inte en rättvis rättegång.
- Det förekom i betydande utsträckning spekulativa domskäl, bl.a. utsagor om ”vad man känner till” som saknade vetenskapligt belägg.
- Det förekom sakkunnigbevisning som vid en bedömning i efterhand måste starkt ifrågasättas.
- Bevisvärderingen i flera av målen var klart diskutabel.
- Det hade gjorts tidigare resningsbedömningar i flera av fallen som framstod som egendomliga.
- Av de elva personerna hade i varje fall nio blivit felaktigt dömda. I åtta av fallen fanns inte några kvarstående brottsmisstankar mot de friade.

Som JK ställde jag mig i allt väsentligt bakom slutsatserna i rapporten. Jag pekade på den allvarliga kritiken i en skrivelse till regeringen och föreslog en rad åtgärder. Regeringen tillsatte också ett par olika utredningar delvis med hänvisning till rapporten och skrivelsen.

Rättssäkerhetsprojekt 2

Knappt två år efter slutförandet av det nyss redovisade första rättssäkerhetsprojektet inledde vi en uppföljning, ett ”rättssäkerhetsprojekt 2”. Det främsta syftet med den nya utredningen var att ge en säkrare bild av rättssäkerheten och de risker som den utsätts för, att medverka till en bättre rättssäkerhet genom faktainhämtande, analys, debatt och förslag till åtgärder och att skapa underlag för en fördjupad bedömning av om rättelsemöjligheterna efter lagakraftvunnen fällande dom var tillräckliga och hur de annars borde förändras.

I den nya undersökningen, som jag gjorde tillsammans med fyra medarbetare på myndigheten, och som innefattade en granskning av bl.a. ett antal narkotikadomar, upptäcktes inte några omfattande brister av de slag som konstaterades i *Felaktigt dömda*. Men vi ansåg att bevisprövningen i några av de granskade fallen hade varit otillräcklig, i ett fall direkt undermålig, och att domstolens noggrannhet i något fall hade varit anmärkningsvärt dålig. Vi ansåg oss kunna säga att det behövs någon form av kvalitetssäkring av bevisbedömningarna i svåra mål, och vi föreslog att det skulle ställas krav på viss redovisning av bevisprövningen i de mål där den tilltalade har förnekat

gärningen. Vi framhöll också riskerna med att domstolarna i svåra bevismål förlitar sig på en allmän trovärdighetsbedömning av målsägandens utsaga och framhöll att prövningen måste inriktas på tillförlitligheten i utsagan och struktureras på ett genomtänkt sätt.

Beträffande rättelsemöjligheterna efter lagakraftvunnen dom ansåg vi läget otillfredsställande. Vi menade att rättsordningens inställning i dag innebär att det är viktigare att dömda men fullt möjligt oskyldiga personer behandlas som skyldiga än att de ges en rimlig chans till förnyad prövning. Vi ansåg det betänkligt att den s.k. orubblighetsprincipen ges så stor vikt och menade att det knappast är godtagbart i en rättsstat att personer som med relativt stor sannolikhet är oskyldiga, eller mot vilka bevisningen senare visat sig svag, inte ges möjlighet till en ny prövning. Att bevisen för personens skuld kallnat ansåg vi inte vara något hållbart argument emot en möjlighet till omprövning.

Utredningen, slutsatserna och rekommendationerna redovisades i rapporten *Rättssäkerheten i brottmål – Rapport från JK:s andra rättssäkerhetsprojekt, 2009.*

Veija Borg

Veija Borg är finsk rom. Han dömdes år 1999 för att ha dödat en annan finsk rom, Immanuel Blomerus, i en uppgörelse. Veija Borgs bror Dimitri dömdes för medhjälp, för att ha kört den bil i vilken bröderna enligt domen färdades när de åkte till mordoffret. Men Dimitri sa att det var han som dödade Blomerus och att Veija inte var med när det hände. Det fanns vittnesuppgifter som talade för hans version. Domen byggde nästan helt på Blomerus hustrus berättelse. Hon sa att hon kände igen Veija som den som sköt.

Två journalister, Trond Sefastsson och Dick Sundevall, sökte upp mig. De arbetade för att Veija skulle få resning och visade mig material som tydde på att han var oskyldig. Jag blev övertygad om att Veija Borg var felaktigt dömd och uttalade så småningom detta offentligt. Jag hjälpte också till att skriva hans resningsansökan och att skaffa en advokat, Tomas Nilsson, som var beredd att driva resningsmålet.

Högsta domstolen avslog resningsansökan och det var mycket publicitet kring detta inkl. min reaktion när jag sa att det var fråga om ett justitiemord. Jag fick kritik från jurister som menade att jag som JK inte borde agera så i ett enskilt fall. Jag svarade att det visserligen var ovanligt och på gränsen till vad JK borde göra, men att jag gjorde det för mitt samvetes skull och för att det var svårt att se hur Veija Borg annars skulle kunna få rättvisa.

Efter den misslyckade resningsansökan bestämde jag mig för att skriva en text som analyserade fallet, kanske en bok, i syfte att övertyga andra om Veija Borgs oskuld. När jag gick igenom materialet och skrev texten upptäckte jag det som för mig hade tett sig otänkbart: Veija var med stor sannolikhet med i bilen, han måste ha ljugit om sina förhållanden den aktuella dagen.

När han ringde mig någon av de påföljande dagarna talade jag om vad jag hade upptäckt. Han blev paff och mer eller mindre erkände att han hade ljugit. Anledningen sa han var att det i finsk-romska kretsar var lika illa att ha varit med vid ett mord som att själv ha utfört det. ”Men det var absolut inte jag som sköt”, sa han.

Senare ringde han och sa att han inte var med i bilen i alla fall. Men jag ansåg mig kunna dra slutsatsen att han då talade osanning. Han var säkert med i bilen. Vad som hände därutöver vet jag inte.

Polislögner

I början av år 2006 var det en viss medieuppståndelse kring ett uttalande som jag gjorde i Ekots lördagsintervju den 7 januari om att ”poliser ljuger, även inför domstol”. Jag blev omedelbart hårt angripen från polishåll, där man undrade vad jag hade för grund för ett sådant uttalande. Jag svarade att jag hade fått höra åtskilligt från personer som hade haft med polisen att göra, bl.a. ett par personer som jag ansåg mig ha all anledning att lita på. När uttalandet väl var gjort visade det sig också att det fick stöd inte bara från misstänkta, dömda och advokater utan också från enskilda poliser. Jag gjorde en lista på poliser som stödde det jag hade sagt, och det blev till sist drygt 30. Det var inte någon tvekan om att påståendet inte bara för sant utan dessutom visade på ett ganska omfattande bekymmer.

Problemet var i någon mån att polisen helt naturligt ville att misstänkta också blev dömda och att enskilda poliser därför bättrade på sina berättelser. Men ett betydligt större problem var den delvis missriktade lojalitet som fanns inom poliskåren. Om exempelvis en polis hade gått för hårt fram i samband med ett gripande och anmäldes av den gripne för övervåld, fanns det stor sannolikhet för att en annan polis som varit samtidigt på platsen gav stöd åt kollegans berättelse snarare än den gripnes. Resultatet blev inte sällan att den gripne dömdes för våldsamt motstånd på grundval av polisernas utsagor i domstolen. Det jag sa var självfallet inte att sådana tillrättalagda utsagor var regel, bara att jag hade blivit övertygad om att de förekom i inte obetydlig utsträckning och att det handlade om en osund kåranda inom polisen.

I ett par ärenden hade jag anledning att uppmärksamma att enskilda poliser som hade vittnat mot kolleger i rättegångar om övervåld vid ingripanden blev trakasserade och utfrysade av andra kolleger. Jag försökte på olika sätt få polisledningen att ta itu med problemet men fick inte några positiva reaktioner.

Polisens informatörsverksamhet och provokationer

Under 2000-talets första decennium kom ord som polisinfiltatör och brottsprovokation på mångas läppar. Det blev vida känt att polisen, särskilt i Stockholm, i betydande omfattning använder sig av insiders för att få tips om planerade och utförda brott. Men inte bara det, utan också för att kunna gripa kriminella personer genom att – ofta med hjälp av informatörerna/infiltatörerna – få dem att begå brott vid tillfällen lämpliga från spaningssynpunkt.

Den mest omtalade infiltatören var Peter Rätz, som sedan i många år levde på okänd ort utomlands tillsammans med sin fru och sin son. Han anmälde till JK att polisen hade använt honom som infiltatör och inte tagit sitt ansvar för honom sedan man meddelat att hans tjänster inte längre var önskade. Han begärde JK:s medverkan för att det skulle tillses att han fick en säker framtid för sig och familjen. Efter ett medialt välbevakat sammanträde hos JK, med deltagande av advokaten Johan Eriksson som ombud för Peter Rätz samt företrädare för polisen, ingicks en överenskommelse.

Rätz s.k. hanterare var poliskommissarien Olle Liljegren, som fälldes av Högsta domstolen för bl.a. vapenbrott. Denne fick sluta hos polisen på grund av att han ansågs

ha gått för långt i den verksamhet som gick ut på att med hjälp av bl.a. Peter Rätz få fast kriminella. Det lär aldrig bli känt utanför de innersta kretsarna i vilken mån Olle Liljegren hade förankrat sin verksamhet hos sina överordnade. Men rimligen kan inte alla berörda chefer inom Stockholmspolisen ha varit fullt så ovetande som de gjorde gällande.

En statlig utredning gjordes med syfte att verksamheten med bl.a. provokationer och infiltratörer skulle lagregleras (*Särskilda spaningsmetoder*, SOU 2010:103). Utredningen föreslog en särskild lag, men någon sådan kom aldrig till stånd. Sedan dess har man brukat säga att brottsprovokationer är i princip förbjudna medan bevisprovokationer är i princip tillåtna. Ganska nyligen, i maj 2024, har regeringen tillsatt en ny utredning för att lagreglera frågan. Den ska lägga fram sina förslag senast i november 2025.

Quickärendet

Sture Bergwall (då Thomas Quick) dömdes för åtta mord under åren 1994–2001. Morden begicks under åren 1976–88. Ända från början fanns det en skepsis mot domarna, och det förekom uppgifter om att Quick strävade efter att bli berömd som seriemördare och därför lärde sig en massa fakta om morden för att sedan erkänna dem. Efter att under många år indignerat ha tillbakavisat dessa påståenden erkände han år 2008 i en intervju med journalisten Hannes Råstam att han hade fabricerat allt. Anledningen var framför allt att han ville göra sig intressant och att han fick fri tillgång till läkemedel, bensodiazepiner, så länge han spelade med i psykoterapin och brottsutredningarna. Han sa också att han fick hjälp med fakta om morden av framför allt förhørsledaren Seppo Penttinen.

År 2006, alltså två år innan Sture Bergwall hade ändrat sina berättelser, anmäldes ärendet till Justitiekanslern av anhöriga till två av mordoffren med advokaten Pelle Svensson – även världsmästare i brottning – som ombud. Anmälan avsåg att överåklagaren Christer van der Kwast och kriminalinspektören Seppo Penttinen hade gjort sig skyldiga till allvarliga tjänstefel genom att medverka till att Quick blev dömd fastän det stod klart, menade Pelle Svensson, att det inte fanns någon egentlig bevisning mot honom. Pelle Svensson medförde flera lådor med material när han lämnade in anmälan personligen.

Två av medarbetarna hos JK gick igenom det digra materialet. Själv läste jag de sex domarna och enstaka handlingar i övrigt samt lyssnade på medarbetarnas föredragningar. Det fanns inte något tvivel om utgången. Att inleda förundersökning mot någon av van der Kwast eller Penttinen kom inte på fråga, och inte heller fanns det anledning att inleda någon granskning i övrigt av ärendet. Domarna framstod som väl genomarbetade och gav intrycket att det hade skett en mycket gedigen prövning av åtalen.

Anmälarna pekade på egendomligheter i utredningarna och sådant som borde så tvivel om Quicks skuld. Det handlade t.ex. om att Penttinen hade hjälpt Quick på traven när det gällde att komma på detaljer i tillvägagångssättet vid morden. Det påvisades vidare att Quick var långt mer osäker på fakta under förhören än han sedan var under huvudförhandlingarna, när allt hade gått igenom flera gånger. Därjämte pekades det på omständigheter som gav anledning till tvivel om Quicks sanningsenlighet men som åklagaren inte hade berättat om för domstolarna, exempelvis att en mörkhyad pojke som Quick sagt sig ha mördat hade återfunnits vid liv.

Vi ansåg att det fanns fullt rimliga förklaringar till dessa omständigheter och att de inte kastade något egentligt tvivel över bedömningarna att Quick var skyldig till mordet enligt sina erkännanden. Jag hade länge varit osäker på frågan om Quicks skuld men kände mig efter genomgången av materialet säker på att domarna var riktiga. Det stod helt klart att materialet inte motiverade någon ytterligare insats från JK:s sida, inte minst som eniga domstolar stod bakom domarna för brott som Quick själv hade erkänt och fortfarande erkände.

Lite längre fram i boken går jag igenom Quickärendet lite mer omsorgsfullt i ett särskilt kapitel, nr 16. Då handlar det främst om vad som hänt efter JK-beslutet 2006. Och det är ganska mycket.

Palmeutredningen, privatspanarna och Magnumrevolvern

Olof Palme mördades den 28 februari 1986. Mordet är olöst. Många tror att det var Christer Pettersson som gjorde det, men han blev som bekant frikänd av Svea hovrätt och är nu död. Åtskilliga personer försökte få Justitiekanslern att på olika sätt engagera sig i mordutredningen, försök som helt naturligt var förgäves. För detta var inte alls någon naturlig uppgift för en myndighet som JK. Flera av de s.k. privatspanarna skickade ändå sina böcker och utredningar i försök att skapa ett intresse hos JK. En av dem, Lars Krantz, tog jag emot på ett timplågt besök när jag var ny i ämbetet. Jag kunde sedan ganska snart förklara för honom att hans teorier inte kunde föranleda några åtgärder från JK:s sida. Sven Anér skickade flera av sina böcker, och vi läste dem för att göra en översiktlig bedömning av innehållet. Även andra hörde av sig.

Riktigt engagerad blev JK i Palmeutredningen bara en gång under min ämbetsperiod. Det var när en person ville överlämna en Magnumrevolver, som misstänktes vara det vapen som Olof Palme sköts med, för undersökning. Han litade inte på Palmeutredningen, sa han, utan ville att JK skulle vara med när vapnet överlämnades till Palmeutredningen och därefter forslades till SKL i Linköping och undersöktes där. Journalisten Nuri Kino förmedlade kontakten mellan revolverinnehavaren å den ena sidan och Palmeutredningen och JK å den andra. Vi ställde upp på önskemålet om medverkan och kvällstidningarna hade stora rubriker. Men undersökningen av revolvern visade att den inte kunde vara mordvapnet.

Även Palmemordet ägnar jag längre fram ett särskilt kapitel, nr 17.

Styckmordsärendet

Catrine da Costa mördades år 1984. Kvarlevorna efter henne hittades i två plastsäckar den sommaren. Fallet har sedan dess gått under beteckningen styckmordet. Det blev mycket uppmärksammat sedan två läkare, i medierna benämnda obducenten och allmänläkaren, misstänkts och åtalats för mordet. De friades av Stockholms tingsrätt, men domstolen uttalade att det fick anses bevisat att de hade styckat kroppen. Detta uttalande överklagade de till Svea hovrätt men fick talan avvisad på den grunden att de inte fick överklaga domskälen när de hade frikänts.

Socialstyrelsen ansökte härefter om att de båda läkarna skulle fråntas sina läkarlegitimationer på grund av styckningen. Efter en brottmålsliknande rättegång i Kammarrätten i Stockholm ansågs det på nytt visat att de hade deltagit i styckningen av kvinnan, och de förlorade sina legitimationer. Sedan dess har fallet engagerat författare,

jurister och andra. Bland annat har författaren Per Lindeberg skrivit två böcker som går ut på att läkarna är oskyldiga och att bevisningen mot dem saknar värde.

Den f.d. juristprofessorn Anders Agell engagerade sig starkt för läkarnas sak i början av 2000-talet och försökte på olika sätt dra in Justitiekanslern i ansträngningarna för att åstadkomma att de skulle få resning och frias. Anders Agell och jag kände varandra väl från Juridicum i Uppsala. Han ville bl.a. att jag som JK skulle försöka påverka Socialstyrelsen att ställa sig bakom en resningsansökan till Regeringsrätten. Jag hade visserligen uppfattningen att det fanns en del som talade för att läkarna borde få resning, men jag kunde som JK inte agera så som Anders Agell önskade.

Sedan resningsförsöken misslyckats frågade Anders Agell mig vid ett av våra ganska många telefonsamtal vad som nu kunde göras för att läkarna skulle kunna få den upprättelse som han var helt övertygad om att de förtjänade. Jag sa till honom att en möjlighet kanske kunde vara att vända sig mot staten med ett skadeståndsanspråk. Detta skulle han fundera på, och så småningom blev det denna väg som valdes. Senare ville han inte vidgå att det var jag som väckte idén om en skadeståndstalan, kanske mindes han det inte, och för egen del hade jag ju inte någon särskild anledning att framhålla för någon att tanken kom från mig som statens juridiske företrädare. Men så var det faktiskt.

Anders Agell var sedan rejält bitter på mig för att jag som JK motsatte mig skadeståndstalan med alla de argument som jag tyckte mig böra uppåda för statens räkning. I ett brev till regeringen skrev han bl.a. att ”JK Göran Lambertz har som ombud för staten hanterat det nu pågående skadeståndsmålet på ett ur olika synpunkter rättsvidrigt sätt för att skydda staten och sig själv från ansvar”.

Tyvärr avled Anders Agell innan skadeståndsmålet hann avgöras av Attunda tingsrätt. Läkarna förlorade, men domstolen gav dem rätt i att staten hade gjort sig skyldig till åtskilliga fel i samband med utredningarna och rättegångarna. Att skadeståndstalan ändå ogillades berodde på att de inte kunde visa att felet hade förorsakat dem skada; saker och ting kunde ha utvecklats på samma sätt även felet förutan. Så småningom beslöt Svea hovrätt att inte meddela prövningstillstånd, och Högsta domstolens besked blev detsamma. En senare resningsansökan avslogs.

I ett särskilt kapitel nedan (nr 18) berör jag mordet på Catrine da Costa något ytterligare, främst utifrån vad som förekommit efter min tid som JK, dvs. det jag nämnt här ovan. Det var tyst om ärendet i många år, men plötsligt blev det hett igen genom en TV-dokumentär som sändes sent 2024.

Stängningen av SD-kurirens hemsida

I samband med debatten om de s.k. Muhammedkarikatyrerna i danska Jyllands-Posten i slutet av år 2005 och början av år 2006 utlyste Sverigedemokraternas partiorgan SD-kuriren den 10 januari 2006 i sin nätupplaga en teckningstävling angående profeten Muhammeds utseende. Den 3 februari publicerades en första teckning på hemsidan. I anslutning till detta rapporterades i medierna att företaget Levonline, som drev ett s.k. webbhotell, hade stängt SD-kurirens hemsida efter att Säkerhetspolisen och Utrikesdepartementet hade kontaktat företaget.

Detta föranledde flera anmälningar till Justitiekanslern där det ifrågasattes om de tjänstemän från Säkerhetspolisen och Utrikesdepartementet som hade agerat i ärendet

hade begått tjänstefel genom att i praktiken se till att SD-kurirens hemsida stängdes. Var detta ett brott mot det s.k. censurförbudet i yttrandefrihetsgrundlagen? Eller var det olämpligt på något annat sätt?

Eftersom det stod klart att tjänstemannen i UD hade agerat efter samråd med utrikesministern, Laila Freivalds, var agerandet från UD:s sida inte en sak för JK. Ansvar för eventuella fel fick anses vara utrikesministrarnas, och statsråd står inte under JK:s tillsyn.

Men Säpo då? För att det ska vara fråga om brott mot censurförbudet ska publicering ha "hindrats". Kontakter hade förekommit, frågor hade ställts och råd hade getts. Men jag ansåg att det stod klart att Säkerhetspolisen inte kunde anses ha vidtagit några åtgärder som innebar att man hade "hindrat" publicering. Det hade därför inte förekommit något brott mot censurförbudet från Säkerhetspolisens sida.

Var agerandet ändå olämpligt? På den punkten uttalade vi följande.

"Med hänsyn till de ändamål som uppbär censurförbudet måste myndigheter i allt väsentligt avhålla sig från att försöka påverka grundlagsskyddade mediers publiceringsbeslut. Endast när det finns mycket starka skäl kan sådana försök få förekomma, och endast med stor försiktighet. En sådan situation kan vara att människoliv eller utomordentligt stora ekonomiska värden står på spel. Det får självfallet aldrig röra sig om sådana påtryckningar som i realiteten får anses innebära att publicering hindras eller näst intill. Myndigheter måste också hålla sig till det som är myndighetens ansvar.

Säkerhetspolisens agerande ligger i linje med myndighetens verksamhet och ansvar. Enligt min bedömning var den beskrivna hotbilden sådan att det var motiverat att ta kontakt med representanter för såväl Sverigedemokraterna som Levonline. Vad som har framkommit om innehållet i kontakterna är inte av den arten att det finns skäl till någon kritik mot Säkerhetspolisen."

Inte skäl till kritik mot Säpo alltså. Men däremot fick Laila Freivalds så småningom kritik av riksdagens konstitutionsutskott för Utrikesdepartementets agerande. Det var den huvudsakliga anledningen till att hon avgick som utrikesminister 2006. Även denna gång var det enligt min mening inte motiverat att hon avgick. Det är ganska ofta så att mediadreven lever sitt eget liv och att det finns ett intresse hos många att huvuden ska rulla. Det blir ett slags seger för tidningen eller kanalen i fråga. Det är inte alls bra, även om själva granskningen förstås oftast är motiverad och berömvärd.

Krogvakter

Under en period, särskilt år 2007, kom det in flera anmälningar till Justitiekanslern om problem med ordningsvakter, särskilt sådana som vaktade utanför krogar. Vakter anklagades för maktdemonstrationer och övervåld, men också för att lämna falska vittnesuppgifter i domstol. Kroggäster sa sig ha dömts oskyldiga för bl.a. våldsamt motstånd och hot mot tjänsteman på grund av sådana vittnesmål. Flera tidningsartiklar förekom om problem av detta slag.

Krogvakter är privatanställda och står inte under Justitiekanslerns tillsyn. Vi ansåg oss ändå böra ta upp problemet till granskning med hänsyn till de risker som hade påpekats för rätts säkerheten för personer som kom i kontakt med vissa vakter. Det fanns också en

koppling till myndighetsverksamhet på så sätt att polisen hade tillsyn över ordningsvakter och ansvar för deras utbildning.

I vårt beslut ansåg vi oss kunna konstatera att det i inte obetydlig utsträckning förekom obefogat våld och annat felaktigt beteende från ordningsvaktens sida i samband med ingripanden mot kroggäster, att en del ordningsvakter i inte obetydlig omfattning talade helt eller delvis osanning när de hördes i mål rörande krogvåld samt att de osanningar som tycktes förekomma medförde risker i rättssäkerheten för kroggäster som kom i konflikt med de berörda vakterna. Ett problem ansågs vara att det system enligt vilket ordningsvakterna oftast avlönas direkt av krögarna riskerade att skapa lojaliteter mellan krögarna och vakterna som inverkade negativt på vakternas förmåga att upprätthålla ordningen på ett korrekt sätt. Det hade också framkommit att vissa s.k. entrévärdar – främst de som tjänstgjorde i Stockholms innerstad – ibland ingrep med våld mot kroggäster utan att ha något lagstöd för det.

Vi föreslog att regeringen skulle låta utreda frågan om ändringar borde göras i det regelverk som styrde ordningsvaktens arbete. Vi uttalade också att det kunde finnas anledning att göra en översyn av om det var behövligt och möjligt att reglera entrévärdarnas verksamhet. Någon sådan reglering kom dock inte till stånd.

Statens skadereglering

Justitiekanslern har i uppdrag att hantera vissa skadeståndsanspråk som riktas mot staten. Det rör sig i första hand om anspråk som grundar sig på att en statlig myndighet har fattat ett felaktigt beslut. De lagregler som oftast tillämpas är dels bestämmelserna i lagen om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder, dels 3 kap. 2 § skadeståndslagen om skadeståndsansvar för fel eller försummelse vid myndighetsutövning.

Skadeståndsärendena är de utan jämförelse vanligaste hos JK. Oftast är de inte särskilt spektakulära eller uppmärksammade. Här ska jag redovisa några av de ärenden som väckte mest uppmärksamhet under de år då jag var JK.

Bordellaffären

I mitten av 1970-talet briserade den affär som då mestadels gick under beteckningen Geijeraffären med hänvisning till anklagelser mot den dåvarande justitieministern Lennart Geijer om att han hade köpt sexuella tjänster. Geijer nekade och fick stöd av statsministern, Olof Palme, som i hårda ordalag angrep dem som hade spritt anklagelserna, främst Dagens Nyheter och dess reporter Peter Bratt samt dåvarande rikspolischefen Carl Persson som hade skrivit en PM till Statsrådsberedningen om att Lennart Geijers samröre med vissa kvinnor kunde hota rikets säkerhet. Sedermera berättade Lillemor Östlin i sin bok *Hinsehäxan* om sitt förhållande med Lennart Geijer på ett sådant sätt att det nog inte finns många numera som tror på dennes förnekande.

Affären hamnade på JK:s bord på grund av att två kvinnor ansökte om skadestånd av staten. Den ena av dem, Eva Bengtsson, framträdde offentligt och den andra var hennes kusin. De hävdade att polis och åklagare hade försummat att utreda brottsanklagelser mot vissa män som i den verksamhet som drevs av den s.k. bordellmamman, Doris Hopp, hade köpt sexuella tjänster av dem medan de ännu var under 15 år.

Justitiekanslern hade att hantera skadeståndsanspråken, och vi ansåg det nödvändigt att så långt som möjligt gå till botten med anklagelserna om bristande utredning av det som då kallades sexuellt utnyttjande av barn.

Vi kom fram till att det inte fanns någon anledning att misstro kvinnorna. Och enligt vår bedömning borde polis och åklagare ha gått längre än man gjorde i brottsutredningen mot de män som hade utnyttjat Eva Bengtsson och hennes kusin. Sannolikt var det fråga om försummelse vid myndighetsutövning, alltså något som i och för sig var skadeståndsgrundande för staten. Men det fanns inte något stöd i den utredning som vi gjorde för otillbörliga påtryckningar mot åklagarna, än mindre för påståendet att dessa lät sig påverkas av sådana påtryckningar. Inte heller fanns det något stöd för obehöriga hänsynstaganden i övrigt. Enligt vår mening gick det inte att dra någon säker slutsats i frågan om felet var skadeståndsgrundande. Vi lutade dock närmast åt att så var fallet. Anledningen var att bedömningen att man inte skulle gå vidare med utredningen längre än som skedde framstod som ytterligt diskutabel även om kanske inga ovidkommande hänsyn hade tagits.

Men därmed var det inte klart att det skulle bli skadestånd. Anspråken avsåg ju händelser för över trettio år sedan och var preskriberade. Frågan uppkom därför om JK borde avstå från att åberopa preskription. På den punkten resonerade vi så i beslutet att det inte stod klart att det var fråga om allvarliga fel från myndigheternas sida; detta borde krävas för att man skulle avstå från att åberopa preskription.

Så det blev inget skadestånd till Eva Bengtsson eller hennes kusin, även om de fick stöd på flera sätt i beslutet.

Ett felaktigt ersättningsbeslut

Den enda gången som det såvitt jag vet blev rejält fel under mina år som JK var när det skulle beslutas om ersättning till en ung man som hade frikänts efter åtal för våldtäkt i det s.k. Motalafallet. Han fick sin ersättning och jag fick svara på intervjufrågor hur det kunde vara möjligt att en person som hade deltagit på det sätt som skedde kunde få skadestånd av staten. Jag svarade, som nästan alltid i dessa sammanhang, att den som frikänns ska betraktas som oskyldig och att man inte kan låta bli att betala ersättning till någon för att det finns kvarstående misstankar mot honom; detta säger för övrigt lagen uttryckligen.

Men mitt under intervjun slog det mig att det kanske hade gått för fort. Var det kanske så att jag inte hade tänkt på om detta var ett sådant fall där ersättning borde vägras, eller i varje fall jämkas, på grund av att personen ”fick skylla sig själv”. Det gäller enligt den aktuella regeln ”om den skadelidandes beteende har föranlett beslutet om frihetsinskränkning” (5 § tredje stycket lagen om ersättning vid frihetsberövanden och andra tvångsåtgärder). Vid kontroll visade det sig att detta vara ett ganska klart sådant fall och att personen alltså hade fått ersättning felaktigt. Detta fann jag för gott att vara öppen med, och nästa gång jag intervjuades i saken sa jag som det var. Det var såvitt jag vet inte någon som visade upprördhet över det fel som vi hade gjort, men det var naturligtvis pinsamt.

Åklagare vid brott mot tryck- och yttrandefriheten

Justitiekanslern är särskild åklagare inom området för tryck- och yttrandefrihet. Detta framgår av tryckfrihetsförordningen och yttrandefrihetsgrundlagen. Ingen annan åklagare får väcka åtal för brott som faller under dessa båda grundlagar. Tanken är att det ska vara ett skydd för tryck- och yttrandefriheten genom att Justitiekanslern ska stå upp för friheten och inte väcka åtal i onödan. JK förväntas också behärska rättsområdet väl och därmed kunna bidra till en enhetlig rättstillämpning.

Persbrandt-ärendet

Justitiekanslern beslöt i december 2005 att inleda förundersökning mot Expressens ansvarige utgivare Otto Sjöberg rörande misstanke om tryckfrihetsbrottet förtal alternativt grovt förtal med anledning av uppgifter som den 15 december 2005 hade publicerats i en löpsedel för Expressen, liksom i tidningen. De uppgifter det handlade om var påståenden om att skådespelaren Mikael Persbrandt hade tagits in på en klinik för avgiftning på grund av akut alkoholförgiftning. Uppgifterna var osanna. Åtal väcktes i maj 2006 och Otto Sjöberg dömdes för förtal i december samma år till 80 dagsböter och att betala 75 000 kr i skadestånd till Persbrandt.

I medierna fick JK ganska omfattande kritik för åtalet. Förtal ska åtalas av åklagare bara om det är av särskilda skäl påkallat från allmän synpunkt, och många i medierna ansåg att detta inte var någonting för staten att lägga sig i. Det borde i stället vara Persbrandts egen sak att driva ett åtal med hjälp av en advokat. Till saken hörde att det var 15 år sedan JK hade drivit något åtal för förtal, och det ansågs egendomligt att just uppgifterna om Persbrandt fick JK att åtala. Fanns det verkligen inte värre saker att ingripa mot, och hade Persbrandt i själva verket en gräddfil hos JK i sin egenskap av kändis?

Mitt svar på dessa frågor var att det rörde sig om ett klart fall av förtal och att det enligt min mening fanns ett tydligt allmänintresse i att ingripa mot skrivelser av detta slag, som var mycket kränkande och nedvärderande och därtill osanna. Detta var det första tydliga fallet av förtal i medierna på mycket länge. Jag berättade också att vi hos JK hade förelagt oss att mer eller mindre leta efter ett förtalsfall att åtala. Vi tyckte inte det var bra att det dröjde så många år mellan åtalen som det nu hade gjorts.

Zlatan-ärendet

År 2003 fastnade Zlatan Ibrahimovic på bilder från en övervakningskamera på en restaurang vid Stureplan i Stockholm. Bilderna spreds i strid med reglerna i lagen om kameraövervakning och hamnade i en kvällstidning. Saken anmäldes; den som hade ansvar för övervakningskameran var skyldig att se till att inte bilder från kameran kom i omlopp.

Bilderna hade emellertid lämnats till tidningen för publicering. Då gäller meddelarfrihet enligt tryckfrihetsförordningen. Meddelarfriheten tar över förbudet mot att sprida bilder från kameraövervakning, varför det brott som det annars skulle ha varit fråga om raderades. Avgörandet väckte en viss förvåning, och även en viss diskussion kring gränserna för meddelarfriheten. Men utifrån de regler som gällde (och gäller än i dag) var beslutet en självklarhet.

Muhammed som rondellhund

De s.k. Muhammedkarikatyrerna, som förekom i den danska tidningen Jyllands-Posten, förorsakade en omfattande diskussion och åtskilliga oroligheter på flera håll i världen i början av år 2006. Något år senare började det dyka upp ”rondellhundar” – modeller och bilder av hundar i trafikrondeller – på olika håll i landet. Hösten 2007 gjorde konstnären Lars Vilks en teckning som han påstod föreställde profeten Muhammed som rondellhund.

Detta tilltag väckte ilska protester, och jag fick som JK förklara i medierna varför det trots kränkningen inte var fråga om brottet hets mot folkgrupp.

Något förenklat kan man säga att man inte får hota eller sprida hat eller avsky mot en folkgrupp, inte uppvigla eller hetsa mot gruppen eller förfölja eller försöka skrämman människorna i gruppen på ett mera direkt sätt. Inte heller får man försöka skapa fiendskap mot gruppen, agitera häftigt eller skapa allvarlig misstro mot den. Däremot får man uttrycka sig negativt i allmänhet mot folkgruppen, uttrycka sin ilska mot den, retas och förminska den. Även om gränsfall ibland kan uppkomma är det i regel också tillåtet att kränka, förnedra, nedvärdera, svartmåla och uttrycka sig nedsättande om gruppen.

Det som Lars Vilks hade gjort uppfattades naturligtvis som mycket kränkande av väldigt många muslimer, men det var inte brottsligt. Saken dök emellertid upp på JK:s bord i en annan skepnad när Vilks skulle ha en konstutställning i Eslöv och planerade att ställa ut rondellhunden. Kommunen beslöt att avlysa utställningen, något som föranledde anmälningar till JK för brott mot Lars Vilks yttrandefrihet. I beslutet kom vi fram till att det inte fanns skäl att kritisera kommunen, eftersom den hade agerat huvudsakligen utifrån en rädsla för säkerheten kring utställningen, inte för att inskränka Lars Vilks yttrandefrihet. Huruvida kommunens beslut var det bästa möjliga i det uppkomna läget uttalade vi oss inte om.

Många år senare blev frågan om gränserna för yttrandefriheten vid provokationer mot muslimer aktuell igen. Då handlade det om de s.k. koranbränningarna, där personer eldade upp muslimernas heliga bok, främst för att provocera kan man väl säga. Då blev reaktionen skev i Sverige när ”alla” gick ut och förklarade att dessa aktioner skyddas av yttrandefriheten i Sverige och att koranbrännarna därför inte kan åtalas och straffas. Jag skrev flera artiklar i tidningar och i Svensk Juristtidning emot denna ståndpunkt och framhöll i huvudsak att aktionerna normalt är brottsliga eftersom de är avsedda att skapa missaktning mot muslimer. Flera av artiklarna skrev jag tillsammans med imamen Kashif Virk, som framför allt kunde visa att aktioner som dessa uppfattas innehålla en avsky mot muslimer och därmed bör anses missaktande i lagens mening. Under 2023 och 2024 kom flera domar som får sägas ha gett oss rätt.

Stockholms moské och antisemitiska uttalanden

I november 2005 beslutade Justitiekanslern att inleda förundersökning beträffande en misstanke om yttrandefrihetsbrottet hets mot folkgrupp med anledning av uppgifter som förekom i medierna om att kassetter och cd-skivor med judefientlig propaganda hade sålts i den bokhandel som är knuten till Stockholms moské. Husrannsakn genomfördes i bokhandeln och en därtill knuten lagerlokal. Det fanns inte något tvivel om att det såldes material som var allvarligt antisemitiskt.

Frågan för JK var om materialet var brottsligt som hets mot folkgrupp. Den svåraste frågan var därvid vad som kunde tillåtas muslimer att säga här i landet som ett led i den

konflikt som förekommer kring Israel och Palestina. Detta var en mycket besvärlig avvägning och jag tog ett par kontakter utanför myndigheten för att få juridiska råd. Jag beaktade också den praxis som fanns från Europadomstolens tillämpning av Europakonventionen om mänskliga rättigheter och de krav som där ställs på yttrandefrihet.

Det står klart att inte vilka uttalanden som helst kan tillåtas här i landet bara därför att de görs som ett led i en djupgående och väpnad konflikt i en annan del av världen. Men exempelvis uppmaningar till självmordsbombningar och andra våldsinsatser i konfliktområdet är, enligt den bedömning som jag gjorde, knappast brottsliga här även om de inrymmer ett reellt våldshot mot ett annat folk. Detsamma borde enligt beslutet gälla för smädelser i samma kontext. Annorlunda måste det däremot förhålla sig om man skulle uppmana till våld eller hat här i landet mot en folkgrupp, i det här fallet judarna.

Slutsatsen var att de uttalanden som förekom trots sitt innehåll inte var att bedöma som hets mot folkgrupp enligt svensk lag. Detta var nog, vid sidan om beslutet att inte begära avsked för justitierådet Leif Thorsson, det beslut jag tog som JK som väckte mest kritik. Medan beslutet om Thorsson var en självklarhet var detta beslut ett gränsfall.

Nationaldemokraterna och skolan

År 2008 bedrev nationaldemokraterna, ett parti som ju befann sig på den yttersta högerkanten, en politisk kampanj riktad till bl.a. ungdomar. Som ett led i detta ville man besöka skolor för att ordna bokbord och dela ut material om partiet och dess idéer. En skola i Köping vägrade släppa in partiet och JK tog initiativ till en granskning av det inträffade.

Spridning av tryckta skrifter inom en skola utgör spridning bland allmänheten. Begränsningar i denna spridningsrätt med anledning av skriftens innehåll får inte ställas upp utan stöd i tryckfrihetsförordningen. Det betyder inte att medborgarna eller exempelvis ett politiskt parti måste få tillträde till en skola för att sprida skrifter, utan skolledningens tillstånd fordras. Ett avslag på en ansökan om tillstånd får emellertid inte grundas på innehållet i de skrifter som ska delas ut. I så fall utgör avslaget ett sådant spridningshinder som är förbjudet enligt tryckfrihetsförordningen.

Från kommunens sida åberopades inför JK att det hade befarats ordningsproblem. Motiveringen av skolans beslut till nationaldemokraterna var dock sådan att det enligt Justitiekanslerns mening måste ha fattats i vart fall delvis med anledning av partiets politiska åsikter. Det fick därmed anses grundat på de förväntade åsikterna i de skrifter som skulle spridas. Det som hade anförts om befarade ordningsstörningar var vidare inte sådant att det kunde motivera beslutet. Kommunen kritiserades därför.

Till saken hörde att andra politiska partier hade kunnat verka på skolan utan hinder av sina åsikter. En särbehandling av nationaldemokraterna stod därmed också i strid med den objektivitets- och likabehandlingsprincip som stadgas i 1 kap. 9 § regeringsformen. Principen innebär att den som fullgör uppgifter inom den offentliga förvaltningen ska i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iaktta saklighet och opartiskhet.

Regeringens juridiske rådgivare

Helikopteraffären

År 2002 gav regeringen JK i uppdrag att granska den s.k. helikopteraffären där stora motsättningar hade kommit i dagen mellan å ena sidan försvarsledningen, med ÖB Johan Hederstedt i spetsen, och den militära underrättelse- och säkerhetstjänsten, Must, som leddes av dåvarande generallöjtnanten sedermera ÖB Håkan Syrén. Försvarsminister Björn von Sydow uttalade att det var ”en källa till osäkerhet” att försvarsledningen och Must hade grälat öppet i helikopterfrågan.

Bakgrunden var att Sverige tillsammans med de andra nordiska länderna hade genomfört en helikopterupphandling och beslutat om köp av ett antal helikoptrar av typen NH 90 från ett europeiskt konsortium. En svensk överste hade lämnat ut vissa uppgifter till konsortiet och varit misstänkt för brott mot rikets säkerhet på grund av detta. Samtidigt hotade den amerikanska helikoptertillverkaren Sikorsky, som missade ordern, med att stämna Försvarets materielverk på skadestånd för felaktig upphandling. Förundersökningen mot översten lades ner, men en fråga var vilken skada som hade orsakats av hans aktiviteter.

Flera s.k. menbedömningar hade gjorts, och det var i huvudsak om dessa bedömningar som den öppna striden stod. Must menade att skadan av överstens verksamhet hade varit stor och att rikets säkerhet påverkades mycket negativt, medan försvarsledningen ansåg att skadan var begränsad om någon. Till saken hörde att det fanns olika uppfattningar i frågan om vilken helikopter som borde väljas och hur upphandlingsförfarandet borde ske. Det förekom också anklagelser om att personer i försvarsledningen hade lämnat ut hemliga uppgifter som hade inverkat på upphandlingen och att valet av helikopter påverkades av obehöriga hänsynstaganden.

Efter en omfattande utredning med många intervjuer med personer i försvarsledningen och Must kom JK fram till ett beslut i januari 2003. De huvudsakliga slutsatserna var

- att ordningen för s.k. menbedömningar hade fungerat otillfredsställande i Försvarmakten, att detta hade skapat stora problem i ärendet och att menbedömningarna dessutom höll låg kvalitet,
- att enligt JK:s uppfattning överstens verksamhet inte ledde till något men för rikets säkerhet i den bemärkelse som avses i bestämmelsen i brottsbalken om obehörig befattningsmed hemlig uppgift,
- att det stod klart när det gällde valet av helikopter att det var ett starkt önskemål hos såväl Förvarsdepartementet som Försvarmakten att man skulle hitta en samnordisk lösning, att förfarandet styrdes delvis av det önskemålet och att detta inte gav anledning till kritik,
- att det inte fanns något stöd för en misstanke om att valet av helikopter påverkades av obehöriga hänsynstaganden,
- att det inte heller fanns något stöd för att Försvarmaktens ledning i fråga om menbedömningarna skulle ha påverkats av obehöriga hänsyn eller att Förvarsdepartementet skulle ha utövat påtryckningar, samt att
- det slutligen inte heller fanns stöd för misstanken att någon i försvarsledningen lämnade uppgifter under upphandlingen som inte borde ha lämnats.

Även om Försvarmakten fick kritik innebar alltså beslutet ett ställningstagande som i allt väsentligt gick försvarsledningens väg i dess konflikt med Must.

Neurosedynärendet

Under åren 1959–63 föddes i Sverige många barn med svåra missbildningar orsakade av läkemedlet Neurosedyn. Ungefär hundra neurosedynskadade personer begärde i november 2001 ersättning från staten för sina skador. De anförde att statens hantering i samband med godkännandet av läkemedlet hade varit bristfällig.

JK fick i uppdrag av regeringen att granska myndigheternas handläggning av neurosedynkatastrofen. Vi anlätade f.d. justitierådet och professorn Bertil Bengtsson för att hjälpa till med utredningen. Professorn i toxicologi Lennart Dencker anlätades för vetenskapliga bedömningar.

Enligt beslutet stod det klart att läkemedelskontrollen hade varit otillräcklig i den meningen att riskerna för fosterskador vid användningen av Neurosedyn inte upptäcktes i samband med att medlet registrerades eller därefter under tiden fram till november 1961. Men fosterskadorna var enligt den bedömning vi gjorde nära nog omöjliga att förtutse för de svenska myndigheterna, och såvitt vi kunde finna kunde inte några fel eller försummelser läggas myndigheterna till last i det sammanhanget.

Mera diskutabelt framstod det att den ansvariga myndigheten, Medicinalstyrelsen, dröjde med att varna allmänheten för läkemedlet sedan riskerna med dess användning hade blivit kända. Detta kunde möjligen ha varit skadeståndsgrundande i dag. Enligt då gällande lagstiftning hade emellertid, enligt vår bedömning, en domstol sannolikt inte kommit fram till skadeståndsansvar för staten.

Därför kunde det inte heller i dag bli fråga om någon skadeståndsskyldighet. Det gällde även bortsett från att skadeståndskrav var preskriberade med hänsyn till den långa tid som hade gått.

En annan fråga var om staten borde utge ersättning till de neurosedynskadade *ex gratia*, dvs. utan att det fanns någon skyldighet till det. Med hänsyn till att det rörde sig om exceptionellt ömmande fall och till att staten så till vida hade varit inblandad att den offentliga läkemedelskontrollen inte hade skyddat mot skadorna, rekommenderade vi att regeringen skulle ersätta var och en av de nu levande neurosedynskadade personerna i Sverige med ett engångsbelopp om 250 000 kr. Ersättningen borde närmast ses som en form av upprättelse men också som en viss kompensation för lidande. Den borde vara fri från skatt och inte påverka övriga sociala förmåner.

Regeringen följde vår rekommendation men höjde beloppet till 500 000 kr per person.

Talma sameby

År 1972 ingicks mellan Sverige och Norge en konvention om renbete i gränstrakterna i norr mellan länderna. Konventionen reglerade svenska samers rätt till renbete i Norge och norska samers motsvarande rätt i Sverige. Enligt den lag som stiftades med anledning av konventionen hade svenska samer rätt till ersättning av staten för den skada eller olägenhet för renskötsel på svenskt område som uppkom genom konventionen. Staten och Talma sameby träffade tidigt en förlikning angående skada och olägenhet för samebyn åren 1972–2002. När konventionen sedan förlängdes år 2002 fick Justitiekanslern i uppdrag av regeringen att besluta om ersättning för åren 2002–2005.

Det fördes långdragna förhandlingar mellan JK och Talma, bl.a. i en helikopter som flög delegationerna mellan Kiruna, där Talmas marker börjar, och den norska gränsen 20 mil längre åt nordväst. Samebyn begärde 17 miljoner kr i ersättning för de tre åren, JK var beredd att betala en halv miljon kr. Vi lyckades inte komma till någon förlikning, något som i hög grad berodde på att det inte skulle gå an för staten att särbehandla Talma positivt jämfört med alla de övriga samebyar med vilka en överenskommelse hade träffats.

Det slutade med att Talma stämde staten. Målet blev långdraget och till slut vann samebyn. Stockholms tingsrätt biföll Talmas talan i juni 2018, då var dock kravet nere i 1,2 mkr. Hovrätten fastställde domen i december 2019. Därmed blev det fastslaget att 2002 års lag inte var förenlig med regeringsformens krav på lagars generalitet och att den stred mot förbudet för riksdagen att fullgöra förvaltningsuppgifter. Begränsningen av Talma samebys renskötselrätt hade inte heller varit förenlig med rätten till egendomsskydd i regeringsformen och Europakonventionen.

Inspektioner och resor

En viktig del av Justitiekanslerns uppdrag är att utöva tillsyn över myndigheterna och att även göra det aktivt. Åtminstone en gång om året ger sig därför någon eller några personer på myndigheten ut på inspektion, antingen för att någon myndighet har motiverat en sådan eller också som en rutinåtgärd; myndigheterna ska veta att JK kan komma och knacka på en vacker dag. Det är dock sällan man kommer oanmäld, myndigheten brukar få veta någon tid i förväg vad som väntar.

Under min tid som JK gjorde vi det till en vana att kombinera inspektionerna med trivselresor. Vi besökte t.ex. Falun och Borlänge samtidigt som vi inspekterade Länsstyrelsen och Polismyndigheten i Dalarna. Och vi besökte Höga kusten inkl. Ulvön och samtidigt som vi inspekterade Länsstyrelsen i Västernorrland och Härnösands tingsrätt. Gotlands tingsrätt och Länsstyrelsen på Gotland inspekterade vi när vi turistade i Visby och Roma. I Kalmar såg vi museet, torget och domkyrkan (ja, det är faktiskt en domkyrka fastän det inte finns något tillhörande stift) när vi inspekterade fängelset och tingsrätten. Och i Göteborg såg vi bl.a. Mässan, Botaniska trädgården och kanalen när vi inspekterade polismyndigheten och tingsrätten i stan.

Inspektionerna var naturligtvis huvudsaken, även om det var resorna som var viktigast för trevnaden och trivseln på myndigheten. Vid inspektionerna brukade vi beställa fram akterna i ett antal ärenden och gå igenom dem ordentligt för att få en bild av bl.a. ordning, noggrannhet och tempo. Och vi skrev ganska omsorgsfulla protokoll med de observationer vi gjorde. Vi träffade också chefen och andra myndighetsföreträdare och hörde oss för om läget och eventuella problem. Vid inspektionerna hos länsstyrelserna hade vi med oss en expert på just länsstyrelserna, det garvade länsrådet i Uppsala Ulf Henricsson. Han bidrog mycket verksamt till att just länsstyrelseinspektionerna blev nyttiga.

Någon gång gjorde vi en myndighetsresa utan samband med inspektioner. Just nu minns jag bara en sådan resa, till Riksgränsen. Jag hade varit där många gånger för egen del, men många på myndigheten hade aldrig varit så långt norrut. Det tyckte jag vi kunde försöka råda bot på.

Använde vi därmed myndighetens pengar (= skattemedel) på ett ovarsamt och kanske rentav otillåtet sätt? Nej, jag tycker verkligen inte det. Resorna gav så mycket för sammanhållningen och arbetsglädjen att jag är övertygad om att skattebetalarna fick valuta för pengarna. Och vi var noga med att inte lyxa utan vara sparsamma med var vi bokade in oss och vad vi åt och drack. Vin och andra alkoholhaltiga drycker stod vi själva för.

Ganska lyxigt hade vi det i alla fall med våra resor och den förmånliga behandling vi utsattes för av regeringen. Bland förmånsbehandlingen måste jag nämna lokalerna. Vi satt som nämnts i Överkommissariens hus vid Riddarfjärden, och det var egentligen fint nog. Men lite trångbodda började vi faktiskt bli, bland annat hade vi inte någon riktigt bra plats för biblioteket. Så när Pär Nuder, då finansminister, lät förstå att han tyckte att Birger Jarls torn borde komma till bättre användning, då anmälde vi intresse. Det var förstås helt naturligt, för tornet var vår granne och i stort sett inte alls använt. Det gick ganska fort för Statens Fastighetsverk att besluta att tornet skulle byggas om för Justitiekanslerns ändamål och öppnas upp mot Överkommissariens hus. Bara något år senare, mot slutet av 2006, kunde vi flytta in i våra stora, fina, nya lokaler i en ännu mer fantastisk miljö. Birger Jarls torn är en av Stockholms äldsta byggnader, vi fick ett underbart sammanträdesrum högst upp och jag fick ett nytt tjänsterum på våningen under. Arbetsutrymmen är en underskattad glädjekälla. Det var härligt att få flytta in i de nya lokalerna, för övrigt arkitektritade av en av de personer som har visat sig vara väldigt bra på sådant, Ann-Sofi Back. (Den som vill kan läsa om ombyggnaden av tornet genom att följa denna länk: <https://www.sfv.se/vara-fastigheter/sverige/stockholms-lan/riddarholmen/birger-jarls-torn-pa-riddarholmen/>.)

Nordiskt samarbete

Jag hade mycket goda erfarenheter av nordiskt samarbete från Justitiedepartementet. Det är väldigt givande att träffa de nordiska kollegerna och utbyta erfarenheter, samtidigt som man lär sig en del om de andra länderna och deras styrelsesätt. Dessa erfarenheter tog jag med mig till JK, och vi började redan under mitt andra år med årliga nordiska träffar. Det är bara i Sverige och Finland som det finns justitiekanslerer (med ä-betoning på det näst sista e:et, "kanslärer") av vår sort (med mycket blandade uppdrag), men i de andra tre länderna fanns det regeringsadvokater som motsvarade JK:s roll som statens advokat och i någon mån också rollen som tillsynsorgan och diversebutik. I Norge är regeringsadvokaten t.ex. tillsynsman för Svalbard, medan i Danmark "kammeradvokaten" är en vanlig advokatbyrå med stor vana att försvara just staten och regeringen. Så småningom kom även Estland in i det nordiska samarbetet, mycket för att man där har just en justitiekansler av ungefär svenskt och finskt slag.

På tal om Svalbard så förlade vi ett möte dit när det var Norges tur att vara värd. Det var en fantastisk resa där vi bl.a. flög helikopter över isarna och såg både isbjörnar och valrossar, och där vi besökte det ryska Barentsburg. Ja, det finns faktiskt en rysk enklav på Svalbard, riktigt hur självständig den är kunde jag aldrig riktigt räkna ut.

När Danmark var värd för det nordiska mötet möttes vi på ön Fanø utanför Jylland. Fantastiskt vackert och roligt att ha sett. Som läsaren kan notera bryr jag mig ganska mycket om sådant, och jag tyckte alltid det var synd att bara 4–5 personer på myndigheten kunde få följa med på de nordiska resorna och uppleva den nordiska gemenskapen.

Medierna

Jag hade inte tidigare haft några mer omfattande kontakter med medierna. I departementet sköttes sådana kontakter i regel av ministern eller ibland av de andra politiskt anställda. Jag kan inte minnas att jag mer än någon enda gång fick möta pressen i min egenskap av rättschef. Men när jag blev justitiekansler blev det väldigt annorlunda. Många av de ärenden vi hade åtnjöt stort mediaintresse, och jag har en lista i min dator på flera hundra framträdanden som jag gjorde i radio eller tv. Jag får erkänna att jag tyckte det var ganska kul, förmodligen mycket för att det gick ”vår väg” för det allra mesta. Medierna gillade nästan alltid det vi gjorde och vi fick positiv press.

Jag minns bara en gång som det var riktigt riktigt negativt, och det har jag skrivit tidigare. Det var när jag meddelade att vi inte skulle begära avsked för justitierådet Leif Thorsson för att han hade köpt sex. Det var mycket impopulärt, och jag kände för första gången av det som jag senare fick känna av rejält, nämligen att medierna är taskiga och försöker få den granskade att se dålig ut på olika sätt. Jag minns när Rapport började sin sändning en kväll med nyheten: ”Justitiekansler Göran Lambertz erkänner nu att hans beslut att inte begära att justitierådet Leif Thorsson avskedas medför skada för rättsväsendet”. Så hade jag sagt i min iver att vara medierna lite grand till lags trots allt. Nu efteråt skäms jag för den iver, man ska vara saklig och rättvis, inte mer till lags än som är motiverat. Och mitt beslut skadade säkert inte rättsväsendet över huvud taget. Inte heller var det som Leif Thorsson hade gjort så illa som jag ibland ville göra det till. Jag sa i någon intervju att ”det var mycket illa det han gjorde, men ändå inte tillräckligt illa för att motivera avsked från en tjänst som domare”. För detta har jag bett Leif Thorsson om ursäkt många år senare. Jag skäms över den svaghet jag visade genom att säga det jag visste att medierna ville höra om de nu inte kunde få det de verkligen ville, nämligen att jag skulle begära hans avsked.

Det där med förhållningssättet till medierna och opinionen fordrar en särskild diskussion. Jag ska återkomma till den i kapitel 21.

Vad som fick mig att tröttna

Som har framgått trivdes jag väldigt bra som justitiekansler. Det är den arbetsplats jag har trivts allra bäst på. Men på slutet tröttnade jag en del. Det berodde nästan uteslutande på den individuella lönesättningen och att jag själv höll lönesamtal med alla medarbetare. Det var krävande att förklara för en del medarbetare att de tyvärr inte kunde få en större löneökning, att de visserligen var bra men att löneökningarna måste fördelas och att det fanns andra som också var bra, kanske rentav bättre. Jag fick ganska många halvt missnöjda reaktioner, och det tog på välbefinnandet.

Jag borde förstås ha delegerat merparten av lönesamtalen. För att återgå till den standardiserade lönesättning som fanns till några år tidigare var det inte tal om. Uppskattningen av medarbetaren skulle visa sig i lönekuvertet, det hade blivit den fast etablerade ordningen. Ganska jobbigt för alla, men ändå kanske bäst, jag ska inte döma. Det var i alla fall det som fick mig att tröttna på jobbet som JK. Men jag tänkte också tanken att jag nog inte borde sitta kvar till pensioneringen om 9–10 år, någon annan borde ta vid. Och det vore rätt kul att prova på jobbet som justitieråd också. Så jag anmälde för Beatrice Ask, som var justitieminister efter 2006 års val, att jag önskade bli ersatt som JK och utnämnd till justitieråd i HD i stället. Och så blev det ganska snart.

9 *Resor och listor*

Vi och resor

Jag låter ju kapitlen avlösa varandra i huvudsak utifrån hur jag gick vidare i arbetslivet. Det förra kapitlet handlade om mina år som justitiekansler, och sedan kom jag direkt till HD. Det var hösten 2009. Men jag kan ändå inte låta bli att här stoppa in ett kapitel om resor. Det beror på att resorna hade kommit att betyda så mycket för Susanne och mig, kanske särskilt efter att även Hanna flyttat hemifrån. Det var 2004, och då gjorde vi vår kanske allra bästa resa, till Indien. Det var då som vi kom igång rejält med detta som visade sig bli vår favoritsysselsättning. Först när vi var i Thailand år 1998 blev vi ordentligt medvetna om hur mycket vi dittills hade missat av världen.

Så efter Thailandsresan var vi överens om att vi måste göra en rejäl resa till Asien, helst till Indien. Och den resan planerade vi sedan tillsammans i över ett år. Den blev alltså av på sommaren 2004, och den var fantastisk. Vi hade egentligen tänkt åka runt på tåg och med hyrbil. Men där brast vår planering, det var betydligt mer praktiskt att göra som man föreslog oss på den resebyrå i Delhi där vi skulle köpa tågbiljetter och få hjälp med detaljplaneringen. Där rekommenderade man oss bestämt att ta oss runt landet med flyg. Vi sa OK, och man planerade en resa runt hela landet som skulle bestå av sex längre flygresor, en tågresa och en tur med hyrbil inkl. chaufför. Det blev inte särskilt dyrt, att flyga inrikes i Indien var billigt. Och vi såg Delhi, Mumbai, Kolkata, Bangalore, Goa, Gujarat, Kashmir (inkl. en ganska hög topp i Himalaya) och väldigt mycket annat.

Sedan gjorde vi många fina resor, som en till Sydamerika när jag fyllde 60 år 2010 och två långa resor till USA 2007 och 2015 med bilturer över hela kontinenten. Vi var också i Japan när Susanne fyllde 60 år 2012, i Afrika ett par gånger (Sydafrika och Ghana, i Tunisien var Karin och jag) och i Kina och Israel med goda vänner. I Australien hade vi varit tillsammans med Hanna år 2000. I Japan och Ghana var Karin och Hanna med, i Japan även Hannas Petter. I Sydamerika var vår egen Petter med, inte under hela resan men nästan. Och på USA-resan 2007 (inkl. en sväng till Island) var Karin med, Hanna dessutom den sista veckan när vi var i Kalifornien.

Susanne och jag njöt och stimulerades väldigt mycket av vårt resande, och det är ingen överdrift att säga att den gav vårt äktenskap en ny skjuts. Även om jag kanske hade den något starkare viljan av oss båda, hade vi i allt väsentligt samma intressen och prioriteringar när det gällde resandet. Vi ville lära oss om länderna, se städer, försöka förstå. Att se monument och muséer intresserade oss inte så mycket, även om vi gjorde en del sådant också.

Att jag skriver detta i ett särskilt kapitel beror lite grand också på att resandet har fortsatt att vara något av mitt livselixir, även efter Susannes död. Hon och jag prickade av listor tillsammans och kom till alla Europas länder utom ett, Belarus. När Susanne var dödssjuk frågade jag henne en gång, när vi satt och tittade på ett tv-program om underbara lättillgängliga vackra Capri, vart hon skulle vilja resa om vi skulle orka göra ytterligare en resa tillsammans trots hennes sjukdom. Jag tänkte att hon skulle svara Capri, och att det rentav skulle vara möjligt trots hennes sjukdom, men då svarade hon: ”Ja, det skulle väl vara Vitryssland i så fall.” Så även hon var fascinerad över tanken att ha ”varit överallt”.

Resan till Belarus/Vitryssland fick jag göra själv. Jag gjorde den bara två månader efter Susannes bortgång. Och jag tog med mig hennes foto i en ram och ett armband som var hennes. De sakerna lade jag tillsammans med ett hjärta och ett förklarande brev under ett träd på en mycket vacker plats en bit utanför Minsk. Jag vet att Susanne skulle ha tyckt om det. Men jag är så ledsen att vi inte fick uppleva den resan tillsammans. Resandet har fortsatt att ge mig väldigt mycket, men det blir aldrig som det var med Susanne under de år som vi hade tillsammans. Hon var en underbar reskamrat, bland mycket annat.

Vi gjorde två resor när hon hade börjat känna av det som senare visade sig vara bukspottkörtelcancer. Det var dels en resa till Kuba våren 2017 tillsammans med vännerna i vår filmcirkel, dels en resa till Kazakstan samma sommar. Då hade Susanne rejält ont i ryggen ibland, och jag förbannar mig själv för att jag inte tänkte att det kunde vara något farligt. Hon stannade hemma från ett par utflykter på grund av sitt ryggonda, det skulle hon aldrig ha gjort om hon inte verkligen hade behövt det.

Och på Kuba sa Sten Falkner en sak som borde ha fått mig att fundera. Sten är en av filmcirkelvännerna, och de övriga är hans hustru Eva Falkner och min tolkskolekompis Kaj Hobér och hans hustru Britt Andersson. Sten sa när vi var ute på promenad i Tripoli på Kuba och Susanne gick en bit framför oss: ”Är inte Susanne väldigt smal?” Då borde jag ha tänkt att det kunde vara något. För hon var faktiskt väldigt smal, men jag hade tänkt bort det som något hon gärna odlade för att hon inte ville väga så mycket. Det var tydligt att hon faktiskt var alldeles för smal, och att det kunde ha med sjukdom att göra. Om jag hade sett till att hon hade blivit läkarundersökt då, våren 2017, hade det kunnat rädda hennes liv? Så har jag tänkt många gånger, men det är förstås som vännerna säger: detta var på våren samma år som hon fick sitt sjukdomsbesked på sommaren. Då var det säkert redan för sent. Cancern hade växt för mycket.

Tidiga resor

Vi hade redan tidigare gjort ganska många resor, trots att vår ekonomi var rätt så dålig fram till någon gång 1980 och trots att resandet blir ganska dyrbart. Susanne hade merparten av sin släkt i Danmark och dit reste vi nästan varje år från 1974 och framåt. Susannes mormor och morfar bodde i Snedsted på norra Jylland och hos dem övernattade vi åtskilliga gånger på ovanvåningen. Petter, som föddes 1973, var morföräldrarnas första barnbarnsbarn och visades all möjlig uppskattning och kärlek. Susannes morfar hade aldrig tidigare varit särskilt barnkär, sa Susanne, men han visade sig väldigt fäst vid Petter.

Det var förstås inte bara till Danmark som vi reste. Resorna till farföräldrarna i Östergötland (dvs. mina föräldrar) var ännu mer frekventa. Vi hade fått en Volkswagen 1966 av Susannes mamma Ellen, så det var inte något problem för oss att ta oss till Kisa. Petter både gillade och ogillade det. Han gillade att komma till farmor och farfar, som avgudade honom. Men han tyckte att resorna i den bakochframvända bilbarnstolen var förskräckligt långa och jobbiga. Han brukade fråga rätt tidigt på resan ”Är vi där snart?” Jag svarade alltid ”Nej, vi är bara i Svinnegarn”. Och han replikerade ”Åå, är vi BARA i Svinnegarn!”. Så småningom förstod han att vi egentligen hade kommit någon annanstans, men leken bestod och på sätt och vis var vi alltid i Svinnegarn. Den orten ligger för övrigt en bit utanför Enköping på väg mot Strängnäs. Vi åkte alltid den vägen (Uppsala – Enköping – Strängnäs – Flen – Katrineholm – Norrköping – Linköping –

Kisa), inte Stockholmsvägen som var lite längre men en halvtimme snabbare. Vi gjorde alltid paus ”hos Sambo” strax utanför Katrineholm och fikade.

Petter var som sagt mycket populär hos farföräldrarna. Och kanske ännu mer populär var han hos min farfar Einar, som då bodde på Kindagatan i Kisa tillsammans med min faster Allith, som hade blivit änka redan 1964. Farfar Einar var född 1888 och Allith 1912. Petter var alltså 85 år yngre än farfar. Då tänkte jag nog inte riktigt på den speciella kärlek som kan finnas gentemot ett litet barn i rakt nedstigande led, jag tror att farfars glädje över Petter handlade en del om det.

När Susanne och jag åkte till Paris en vecka sommaren 1975, bl.a. för att gifta oss även om det inte ingick i planerna från början, var Petter hos farmor och farfar i Kisa. Och framför allt var han hos faster Ewa-Lotta, som hade det formella ansvaret och uppbar den sparsamma ersättning som vi erbjöd. Så här efteråt förstår jag inte riktigt hur vi vågade lämna Petter i en vecka när han bara var knappt två år gammal. Men vi var ressigna redan då, och det var förstås lite skönt att få vara för oss själva.

Gifta oss gjorde vi på svenska ambassaden utan några andra vittnen än ett par personer som var anställda där och som ställde upp. Vigselförrättare var konsul Thore Lindgren. Efter vigseln gick vi ut och åt på restaurang. Det skulle vara lite extra fint tänkte vi. Men vad vi inte tänkte på var att många restauranger var stängda vid den tiden på dagen (ca 17). Så vi fick gå runt och leta ganska länge innan vi hittade någon som var öppen. Så mycket glans var det ju inte över vårt bröllop, men det kändes alldeles rätt för oss båda. Det fick inte vara för mycket lyx och flärd på 70-talet, det var i alla fall vår uppfattning. Och det passade ju också bra med vår ekonomi. Egentligen hade som vi inte tänkt gifta oss över huvud taget. Det var först när någon sa att ”ska ni inte passa på och gifta er då också” som tanken dök upp. Det var visserligen lite borgerligt att gifta sig, och vi ville inte vara alltför borgerliga då 1975 när allt skulle vara radikalt. Men vi visste ju att våra föräldrar gärna såg att vi gifte oss. Så vi slog till i alla fall. Sedan blev föräldrarna lite besvikna för att de inte fick vara med på vårt bröllop, men båda bjöd på lite extra fin middag när vi kom hem.

Jag har berättat att mamma dog 1978. Hon och pappa gjorde inte många resor utanför Norden, men de var i Polen en gång tillsammans med syster Kerstin och hennes Sten-Olof. Det var en stor upplevelse, och jag är verkligen glad att de fick göra den. Sedan gjorde pappa en resa till USA, som han också verkligen uppskattade. Det var år 1979, när jag fick ett Rotarystipendium och var i Missouri i sex veckor tillsammans med fyra jämnåriga (Roland Hansson, Per Nilsson, Per Boo och Ingemar Wahlström) och en rotarian som var vår ledare (Carl-Otto Beckvid). Då passade jag på att förlänga min resa med ett par veckor genom att Susanne och pappa kom över och anslöt till mig och min hyrbil. Vi hälsade på våra goda vänner familjen Järborg i Scarsdale utanför New York (deras Martin var nyfödd) och vännerna Bob och Barby Weiss i Philadelphia. Och vi hälsade på min AFS-familj och några andra personer i Hagerstown, där jag hade varit tio år tidigare. Framför allt för att mitt visum gick ut och för att barnen behövde någon förälder hemma, delade vi upp oss efter ett par veckor och jag åkte hem. Susanne och pappa stannade en dryg vecka själva, behöll hyrbilen och åkte runt i New England.

Tidigare har jag nämnt några resor som var viktiga i min ungdom, dels Englandsresan med Peter Hahne 1967 (kap. 1), dels Europaresan 1970 i ”Ernst” (kap. 2) och dels Europaresan 1972 i den gula folkvagnsbussen (kap. 4).

Listor

Jag ska förstås inte räkna upp alla våra resor, men jag vill understryka hur mycket livsglädje och härliga minnen de skänkte och skänker. Och det gäller såväl de år då barnen bodde hemma och var med på resorna som efteråt. Men lite extra underbara var kanske ändå resorna under de knappa 15 år som Susanne och jag bestämde helt utifrån våra egna önskemål.

Och till de egna önskemålen hörde listorna. Vi ville helst ”ha varit överallt”. Och vi började med ambitionen att komma till alla Sverige städer (lista 1) och alla Europas länder (lista 2). Listan med de 134 städerna (dvs. de som var ”stad” medan ordet hade en särskild juridisk betydelse) fullbordade jag för min del och Susanne nästan under en bilresa 2016 till Västergötland, där vi klämde Falköping och Ulricehamn. För Susanne blev Marstrand kvar, tyvärr. Det grämde henne faktiskt lite, liksom det grämde henne att Belarus blev kvar bland de 50 europeiska staterna (de är 50 om man inte räknar med Vatikanstaten men med de andra små). Hon hade också gärna velat besöka alla USA:s delstater, en lista (nr 3) som jag fullbordade tillsammans med min kamrat Chris Cline år 2023 och 2024 då vi besökte Alaska resp. Hawaii.

Och medan jag ändå skriver om listor kan jag väl nämna mina egna kvarvarande sådana. Det är lista 4 över ”alla sex världsdelar” (Antarktis är kvar), lista 5 över ”alla Europas huvudstäder” (fullbordad), lista 6 över ”alla stora öar i Östersjön” (fullbordad), lista 7 över ”alla stora öar i Medelhavet” (Corsica och Rhodos kvar i skrivande stund), lista 8 över ”50 städer jag måste se innan jag dör” (Hongkong och Shanghai kvar), lista 9 över ”Nordens alla delar” inkl. Grönland, Svalbard, Färöarna och Åland (fullbordad) och lista 10 över ”de tre största städerna i de fem nordiska länderna” (fullbordad). Jag inser att detta räknande och listande är lite löjligt, men jag gillar det. Och Susanne gillade det också.

10 *Högsta domstolen*

Arbetet i HD

Jag började i Högsta domstolen i november 2009. Det var en rejäl omställning, från uppmärksamhet och full fart hos JK till lugn och tystnad i HD. Men det kändes skönt för det mesta. Jag blev väldigt väl emottagen, framför allt av HD:s dåvarande ordförande Johan Munck. Honom hade jag stött på flera gånger tidigare, bl.a. när jag hade utnämnts till utredningssekreterare i Näringsförbudskommittén (se kapitel 6) och Johan Munck hade varit väldigt hygglig, då som chef för den enhet som ansvarade för tillsättningen av Näringsförbudskommittén, L5 = straffrättsenheten. Johan gav mig för övrigt ett par presenter vid den lunch som han och jag hade när han välkomnade mig till HD efter min utnämning. Det var en ryggsäck och en bok av Charles Bukowski ("Historier från ingenstans"). Anledningen till presenterna var nog att Susanne och jag skulle resa iväg till Sydamerika på en månad bara ca tre månader efter att jag hade börjat i HD. Vi hade redan planerat den resan och jag sa när jag utnämndes att jag inte ville ställa in den. Boken av Charles Bukowski var väldigt välfunnen av Johan, och ryggsäcken använder jag än i dag.

I HD är man väldigt privilegierad. Skickliga yngre jurister gör nästan allt jobbet, och vad man behöver göra själv som domare är att läsa, tänka och skriva. För en jurist som gillar juridikens fundamenta (lagenlighet, relevans, rimlighet, konsekvens och struktur) är det ett drömjobb. Och för det mesta ganska lätt. Det var inte svårt att se vilka mål som borde ges prövningstillstånd, nämligen dom som behövde tas upp för att HD skulle kunna ge rejäl ledning för rättstillämpningen. Och inte var det särskilt svårt att döma heller. I ungefär 90 % av målen var alla domare överens, och då var det förstås den utgången som var rätt. Ibland blev vi inte överens, och då kunde det någon gång vara knivigt att hitta rätt lösning, men även då var det förhållandevis lätt när man väl hade tänkt efter ordentligt. När det inte fanns någon given lösning utifrån lagtext, motiv och tidigare rättspraxis gick jag så gott som alltid på min magkänsla, dvs. känslan för hur det rimligen måste vara eller i varje fall rimligen borde vara. Någon enstaka gång var det svårt att bestämma sig, men då berodde det på att inte bara en lösning var rimlig utan flera.

Arbetet i Högsta domstolen är i stort sett så upplagt att de unga domare som förbereder avgörandet (justitiesekreterare, tidigare kallade revisionssekreterare) föredrar målen för en eller flera domare och föreslår en utgång. Hanteringen av målen har två olika skeden. Först ska man bestämma om målet ska tas upp av HD, dvs. ges s.k. prövningstillstånd. Den frågan slutar i över 80 % av fallen i ett nej, inget prövningstillstånd. Men i de mål som ges "pt", som man säger, fortsätter hanteringen genom att HD avgör målet antingen efter föredragning av justitiesekreteraren eller efter huvudförhandling, då parterna infinner sig och advokaterna argumenterar.

När jag hade pensionerats från Högsta domstolen, den 1 mars 2017, hade jag bestämt mig för att skriva en bok om arbetet där. Och jag kom kanske 20 % på väg. Men på sommaren samma år fick Susanne sin diagnos, bukspottkörtelcancer, och då lade jag ner mitt bokprojekt för att aldrig återuppta det. Jag ska strax förklara vad det var som gjorde att jag tänkte skriva den där boken.

Några intressanta mål

Det vamlade av spännande mål i Högsta domstolen. Detta är helt naturligt att säga för den som är intresserad av juridik, för så gott som varje mål innehåller någon viktig juridisk fråga. Det är ju främst därför Högsta domstolen finns till, för att avgöra sådana. På rak arm minns jag tre mål allra bäst, och jag nöjer mig med att nämna dessa tre i den här första upplagan av boken. Jag var referent i alla tre.

Trovärdighetsmålet (NJA 2010 s. 687)

En pappa åtalades för sexuella övergrepp mot sin son. Tingsrätten ogillade åtalet, medan hovrätten dömde pappan till fängelse i fyra år. Den stora frågan i Högsta domstolen var om sonen var trovärdig i sin berättelse om vad som hade hänt, och den stora betydelse som domen kom att få berodde på att vi lade fast vissa grundläggande principer för hur trovärdighet ska bedömas. För att kunna göra det läste vi bl.a. en del psykologiskt inriktad litteratur om vad som visar resp. inte visar om den person som hörs är trovärdig. I den viktigaste punkten i domen skrev vi så här om bedömningen av sonens berättelse: ”Vid bedömningen av utsagan finns det ofta anledning att lägga vikt främst vid sådana faktorer som avser innehållet i berättelsen som sådan, exempelvis i vad mån den är klar, lång, levande, logisk, rik på detaljer, påvisat sanningsenlig i viktiga enskildheter samt fri från felaktigheter, motsägelser, överdrifter, svårförklarliga moment, konstansbrister, dåligt sammanhang eller tvekan i avgörande delar. Däremot ställer det sig många gånger svårt att bedöma utsagan med ledning av det allmänna intryck som målsäganden ger eller av icke-verbala faktorer i övrigt.” Det sista var viktigast, för tidigare hade förhörspersoners trovärdighet i hög grad bedömts utifrån det intryck domstolen fick av personen snarare än utifrån vad han eller hon sa. Mycket vanligt hade varit att man skrev att en berättelse ”bär det självupplevdas prägel”, vilket innebar att personen bedömdes trovärdig. Själv skrev jag ett tillägg till domen där jag utvecklade resonemanget en del. – Ordförande i målet var Dag Victor, som var känd för att vilja ha domarna på sitt sätt, och ofta stoppade in sina egna formuleringar. Så var det även här, men mitt domsförslag klarade sig någorlunda helhjärtat igenom Dags och övriga kollegers fingranskning. De övriga som var med och dömde var Gudmund Toijer, Agneta Bäcklund och Ingemar Persson.

Pokermålet (NJA 2011 s. 45)

Sex personer som hade ordnat en pokerturning i Grebbestad blev åtalade för grovt dobbleri. För att man ska dömas för det brottet fordras, förutom att man spelar om pengar, att det rör sig om ett spel vars utgång helt eller till väsentlig del beror på slumpen. Målet var både svårt och intressant och det var uppenbart att den variant av poker som målet rörde – Texas Hold´em – handlar om både tur och skicklighet. Så berodde då utgången ”till väsentlig del” på slumpen? Vi kom fram till att så inte var fallet, skicklighetsinslaget var ganska stort. Så de åtalade sex personerna friades. – Jag minns målet också för att Dag Victor var ordförande även här och denna gång slaktade mitt domsförslag nästan helt och hållet. Jag hade lagt ner rätt mycket tid och omsorg på det och tyckte väl i mitt stilla sinne att det egentligen var bättre än Dags omskrivna dom. Men ordföranden har stort inflytande över de slutliga formuleringarna, vilket om ordföranden skriver väldigt mycket kan ha den effekten att övriga inte granskar de slutliga formuleringarna så omsorgsfullt som de borde. Detta problem fanns inte i pokermålet, det var ganska lätt att hänga med även i Dags resonemang, men i en del andra mål kunde det bli lite problematiskt. – De övriga som var med och dömde i det här målet var Lena Moore, Ingemar Persson och Martin Borgeke.

Marinamålet (NJA 2013 s. 931)

31-åriga Marina Johansson försvann sommaren 2010 och befarades död. Hennes ex-pojkvän, 38, åtalades 2011 för att ha mördat henne. Men hennes kropp hade inte hittats och det ansågs inte bevisat att hon var död, varför mannen friades. Våren 2012 hittades hennes döda kropp, och efter en tid ansökte Riksåklagaren om resning i Högsta domstolen för att få den friande domen uppriven. En viktig fråga i målet blev om åklagaren skulle kunna åberopa bevisning som hade funnits redan när det ursprungliga åtalet väcktes, framför allt några vittnen som hade sett dels Marinas bil på en parkeringsplats och ett par andra vittnen som hade sett ex-pojkvännens jeep på en rastplats. Var det ursäktligt att inte åberopa bevisningen redan i den ursprungliga rättegången? Vi kom fram till att det var ursäktligt eftersom uppgifterna hade ett starkt samband med fyndet av Marinas kropp. Vittnena fick därför åberopas och detta fick stor betydelse för det som var den avgörande prövningen i HD: Om den nya bevisningen (särskilt den hittade kroppen men också vittnesmålen och en del annat) hade funnits i det första målet, hade ex-pojkvännen då sannolikt fällts för mordet? Vi kom fram till att detta var sannolikt, beviljade resningsansökan och häktade mannen. Några månader senare dömdes han av hovrätten för mordet till 16 års fängelse. – Prövningen var komplicerad och vi var oeniga i HD. Dag Mattsson och Anders Eka ville avslå resningsansökan, medan Kerstin Calissendorff, jag och Martin Borgeke beviljade den.

Quickärendet i HD

På sommaren 2012 var det som vanligt Almedalsvecka i Visby i början av juli. Jag hade varit med på Almedalsveckan i många år i olika roller och så var det även detta år. Ofta var det frågor om yttrandefrihet som var uppe till diskussion, andra gånger tillsynen över myndigheter och domstolar.

Men det som fick ringar på vattnet av ganska omfattande slag var en lunch efter någon av programpunkterna där jag hamnade tillsammans med ett par personer från Sveriges Radio, bl.a. Jörgen Huitfeldt som då ledde programmet Studio Ett. Liksom i dag gick på vardagseftermiddagarna mellan kl. 16 och kl. 17.45. Jörgen berättade för mig att man tänkte ha en ”Quick special” i början av hösten och han undrade om jag kunde tänka mig att vara med. Vid det laget trodde jag att Thomas Quick, som 2008 hade återtagit sina erkännanden och fått resning i flera av målen, var oskyldig. Och jag minns att jag sa till Jörgen Huitfeldt att jag gärna är med och att jag förmodligen kommer att säga ungefär att det tydligen blev fel i utredningarna och rättegångarna men att det hade en ganska naturlig förklaring i att det var svårt att avslöja Sture Bergwalls (som han då hette igen) lögner. Vi bestämde att Huitfeldt skulle höra av sig igen inför specialprogrammet.

Jag tog kontakt med Christer van der Kwast, som hade varit åklagare i Quickmålen, och berättade för honom vad som var på gång och hur mitt deltagande skulle komma att gestalta sig. Fram till dess hade jag försvarat polis och åklagare i Quickutredningen, så han behövde veta att jag nu delvis skulle ändra ståndpunkt. Jag trodde då att det var ganska givet att alla efter Quicks avslöjande att han ljugit var inställda på att förklara varför allt hade kunnat gå så fel.

Men van der Kwast sa något helt annat: ”Det är synd, för då säger du det som många vill höra men som faktiskt inte stämmer. Quick är helt säkert skyldig till de mord som

han dömdes för.” Jag blev förvånad men hörde mig för om hur jag själv då skulle kunna ta ställning. Christer gav mig några anvisningar och några särskilt tunga bevis. Han sa att om jag läste domarna och några delar av förundersökningarna så skulle jag förstå hur det låg till.

Detta var något nytt. Jag kände inte Christer van der Kwast särskilt bra, men vi hade gjort en bilresa tillsammans till Stockholm efter ett seminarium om Quickfallet, och jag kände att han var seriös och bra. När han nu sa som han sa, då måste jag själv verkligen gå till botten med ärendet.

Så efter detta ägnade jag många timmar åt att studera domarna och förundersökningen, och åt att fundera över bevisläget. Jag kom fram till samma sak som när jag som JK läste domarna, nämligen att van der Kwast måste ha rätt. Det kunde helt enkelt inte vara på något annat sätt. Quick hade sagt så många saker om mordet som stämde, och så mycket där han inte hade fått någon hjälp av polisen eller någon annan, att det var helt enkelt otänkbart att han hade hittat på. Bevisningen med likhunden Zampo var särskilt övertygande. Vid ganska många tillfällen hade Quick pekat på en plats där han hade hanterat ett mordoffers kropp. Och vid samtliga tillfällen när hunden sedan togs till platsen markerade den på just den plats där Quick hade pekat, inte någon annanstans. Då måste man förstås ställa sig frågan: *Hur gjorde Thomas Quick för att peka ut en plats i terrängen där hunden skulle komma att markera någon tid senare?* Det var naturligtvis helt omöjligt om det inte var en tillfällighet. Men det hade hänt flera gånger, så någon tillfällighet kunde det inte vara. Tillsammans med all annan bevisning som fanns i form av sågar som Quick berättade om och fakta som han kände till från de platser där han hade varit i samband med mordet blev det uppenbart för mig: Det var nu Quick ljög, inte tidigare.

Men bollen hade satts i rullning och gick inte att hejda. Jag skrev en artikel i Dagens Nyheter en vecka innan det där specialprogrammet skulle sändas och förklarade att allt hade blivit fel. Quick hade dömts helt korrekt. Det tog hus i helsike, milt sagt. Jag idiotförklarades av några särskilt engagerade personer. Sveriges Radio sände sitt specialprogram och jag var med. Jag fick förklara varför jag hade bytt ståndpunkt igen, dvs. bytt tillbaka till den ståndpunkt jag fick när jag granskade ärendet som justitiekansler.

Sedan dess har diskussionen fortsatt och jag ska återkomma till den i kapitel 16. Men här skulle jag ju berätta om hur det var i HD när allt detta hände.

Jag hade varit domare i Högsta domstolen i knappt tre år när min artikel i Dagens Nyheter publicerades. Och det var något mycket ovanligt som hände när jag skrev som jag gjorde. En domare i rikets högsta domstol förklarar informellt att flera avgöranden av domstolar är felaktiga. Att Quick/Bergwall hade frikänts var fel. Det var visserligen OK att döma som man gjorde när åklagarna tog tillbaka sina åtal, men det blev fel för att åklagarna var alldeles för slarviga och nonchalanta i sin uppgift. Det var inte fel när Quick dömdes, utan nu.

I realiteten sa jag att Quick var skyldig till de åtta mord som han dömdes för. Så uttryckte jag mig visserligen inte, jag sa ”bara” att det inte var någon rättsskandal när han fälldes. Men de flesta (om än inte alla) förstod vad det innebar: jag menade att Quick var skyldig trots att han hade frikänts.

Så säger inte en domare, och det ställde fullt naturligt till en massa bekymmer i domstolen. Min ståndpunkt var impopulär inte bara hos medierna, som hade fått en älsklingsnyhet i form av en enorm rättsskandal, utan också i Högsta domstolen och bland de flesta jurister i Sverige.

Jag ska i kapitel 16 återkomma till anledningen till att jag intog den ståndpunkt jag gjorde trots att ”man inte gör så”. Men nu ska jag nöja mig med att berätta om hur det var i Högsta domstolen.

Domstolen ordförande var Marianne Lundius och hon fick förstås en massa frågor från medierna som handlade om mina uttalanden: fick en domare i HD verkligen göra så? Hon svarade ungefär att varje domare agerar på eget ansvar och att hon inte kunde lägga sig i vad jag sa eller gjorde. Men hon var inte glad, och i våra samtal på tu man hand lät hon mig förstå att hon verkligen skulle vilja slippa detta bekymmer.

Svårigheterna skruvades upp allteftersom tiden gick. Alla var ense om att Quick hade dömts oskyldig och att det var en stor rättsskandal. Men jag fortsatte att vara stenen i skon och sa som det utan tvivel var. Det var inte någon rättsskandal. Polis, åklagare och domstolar hade gjort i allt väsentligt rätt när Quick dömdes.

Det glunkades en hel del i HD och några av domarna gjorde klart att de inte gillade vad jag höll på med. Jag förklarade vid någon samling varför jag ansåg att jag måste göra som jag gjorde, men bara någon enstaka kollega höll med.

Det hela exploderade när jag ställde upp i ett tv-program (bland många) där jag blev intervjuad av Filip och Fredrik. Det var i Kanal 5 och lite spexigt. Kollegerna i HD gillade inte att jag ställde upp på något så oseriöst, och dagen därpå låste de in sig i ett möte utan mig. Vad skulle komma av detta? Jag hade dittills debatterat Quickärendet i alla möjliga sammanhang men insåg att jag måste få stopp på det som kanske var på väg att hända, att kollegerna skulle uttala att de inte hade förtroende för mig e.d. Avgångskraven hade stått som spön i backen, och hur skulle jag göra om nu också kollegerna sa att de tyckte att jag skulle avgå?

Så jag bestämde mig för att försöka få stopp på ruljangsen. Och jag skrev ihop en snabb artikel till någon tidning där jag sa att jag från och med då inte skulle delta i debatten om Thomas Quick. Jag hade kvar min ståndpunkt men tänkte inte debattera saken vidare.

Detta var nog vad mina kolleger behövde höra. För mitt besked medförde att de inte gjorde något utan hänvisade till vad jag hade förklarat. Och det blev ganska tyst om saken.

Jag kan inte klandra mina kolleger för att de sammanträdde utan mig för att avgöra vad de skulle göra. Något måste de ju bestämma sig för och situationen var inte lätt. Men de hade helt enkelt kunnat säga att detta var en sak för mig och att jag gjorde som jag ville. Det var ungefär så som Marianne Lundius hade sagt tidigare.

Nå, detta var något av en kris för HD, och även för min relation till några av domarna. Så småningom rann det hela ut i sanden och jag var kvar i HD i nästan fem år till. Men säkert var det en av HD:s värsta kriser. En annan har jag berättat om i mitt kapitel om min tid som JK, erkännandet från en av HD-domarna att han hade köpt sex trots förbudet häremot. Det rann också ut i sanden.

Lagrådet

Strax efter det värsta tumultet i HD var det min tur att gå in i Lagrådet. Där sitter några domare i de båda högsta domstolarna, i regel tillsammans med en eller annan pensionär. Det var sent år 2013, och jag hade kommit på tur. När jag blev utnämnd till lagrådsledamot skrev Aftonbladet att det var för att Högsta domstolens ledning ansåg att jag måste lämna domarsysslan. Så var det inte, som sagt, men utnämningen kom att sammanfalla med bråket. Det hela rättades till genom Sverige Radios program Medierna, som intervjuade Aftonbladets chefredaktör Lena Mellin om vilken grund tidningen hade haft för att påstå att jag hade tvingats bort när det i själva verket var min tur att träda till i HD. Lena Mellin är nog inte stolt över den intervju hon gav för att förklara tidningens ”nyhet”.

Det är inte mycket att säga om min tid i Lagrådet förutom att den var behaglig och intressant. Jag bildade lagråd tillsammans med bl.a. Torgny Håstad och Sten Heckscher, äldre kolleger som jag kände mycket bra och trivdes med. Över huvud taget var det en bra tid med mindre arbetsbelastning än i HD och även större frihet i övrigt. Det passade mig fint.

Medan Högsta domstolen sitter i Bondeska palatset, bredvid Riddarhuset på andra sidan Strömmen från Rosenbad, sitter Lagrådet på Riddarholmen, i det som kallas Kammarrättens hus. Vi satt på översta våningen och hade föredragningsrum i lokalerna där uppe. Föredragandena kom alltid från Regeringskansliet, det var ju regeringens lagrådsremisser som skulle föredras.

Tre lugna år

Andra halvåret 2014 var jag tillbaka i domstolen och dömandet. Det var förhållandevis lugnt jämfört med mina år i Justitiedepartementet och som JK. Jag skrev min bok Quickologi under ett år 2014 – 15, och det hade jag ju definitivt inte hunnit om arbetsbelastningen hade varit hög. Boken kom ut på Fri Tanke förlag och sålde ganska bra. I HD var det helt tyst om den även om jag gav ett exemplar till alla kollegerna. De ville nog höra talas så lite som möjligt om Quick.

Den 1 mars 2017 gick jag i pension efter en mycket trevlig middag och uppvaktning. Det fina med kollegerna i HD var att alla studsade tillbaka till den goda vänskap som hade funnits före Quickärendet. Ingen kan dock säga annat än att det under en tid innebar en rejäl kris för min relation till flera av dem. Förhoppningsvis förstår även de numera att man ibland faktiskt måste säga som det är.

Själva dömandet i Högsta domstolen är en fantastiskt intressant och givande syssla. För den som gillar juridik och vill ha det ganska behagligt på arbetet är det på många sätt det bästa jobb man kan tänka sig.

11 *Yttrandefrihetskommittén*

Bakgrund och genomförande

Som JK hade jag ett särskilt ansvar för tryck- och yttrandefriheten genom att jag som JK var ensam åklagare på det området (se kapitel 8, avsnittet *Åklagare vid brott mot yttrandefriheten*). Vid flera tillfällen hade jag noterat, och även sagt offentligt, att lagarna om yttrandefrihet behövde reformeras. Det var två grundlagar, tryckfrihetsförordningen från 1766, TF, och yttrandefrihetsgrundlagen från 1991, YGL. Jag tyckte att de var hopplöst otidsenliga i det nya läge som teknikutvecklingen och framför allt internet hade fört med sig. Tryck- och yttrandefrihetsrätten var uppbyggd kring den gamla tekniken för framställande av skrifter och tv-program, och det medförde en massa problem i tillämpningen av lagarna. Jag sa att lagarna på yttrandefrihetsrättens område behövde ändras, och detta tog regeringen ganska snart till sig.

Jag fick frågan om jag ville leda den parlamentariska utredning som regeringen stod i begrepp att tillsätta genom att omvandla en beredning som hade arbetat sedan 2003. Någon tyckte att man kunde diskutera om jag som JK var lämplig för detta uppdrag med tanke på den roll jag hade som åklagare i tryck- och yttrandefrihetsmål. Men jag kände mig inte bunden av några lojaliteter e.d., och dessutom visste jag att jag relativt snart skulle lämna Justitiekanslern. Så jag tackade ja. Arbetet i Yttrandefrihetskommittén pågick sedan i ungefär fyra år, från maj 2008 till augusti 2012.

De första tre åren gick arbetet mycket bra i kommittén. Vi var väl samordnade och alla tyckte ungefär likadant. Vi var på väg mot en ny teknikoberoende yttrandefrihetsgrundlag med ett förstärkt integritetsskydd.

Men det fanns ett problem, eller kanske två.

Det ena problemet var att man var rädd att en ny lagreglering skulle delvis stjälpa den tryck- och yttrandefrihet som vi i Sverige med all rätt är mycket stolta över. Vi har länge berömt oss för att vara bäst i världen när det gällde yttrandefrihet, och det ligger en hel del i det. Tryckfrihetsförordningen är från 1766 och har tjänat oss väl. Skulle vi nu verkligen kasta denna klenod över bord? Det var många som kände tvekan inför det.

Det andra problemet var att de som kanske framför allt berörs av tryck- och yttrandefrihetsrätten, medierna, var rejält skeptiska till en omvandling. De var rädda för att deras skyddade läge i tryckfrihetsförordningens och yttrandefrihetsgrundlagens hägn skulle försämrats. Troligen pågick det en hel del lobbyarbete från medie-Sverige mot kommitténs ledamöter och de politiska partierna.

Inför ett avgörande sammanträde hade alla partigrupperna sammanträtt och gav besked om hur de ville gå vidare med arbetet. Och då visade det sig att alla partiföreträdare var emot den omreglering av yttrandefrihetsrätten som vi hade arbetat med i två år. En av kommitténs sekreterare, Nils Funcke, kunde inte riktigt dölja sig förtjusning. Vilka kontakter som hade föregått det besked som nu lämnades vet jag inte, men jag såg att en eller annan skruvade på sig.

Nåja, det var inget att göra åt detta. Förankringsprocessen hade haft sin gång och slutat med att de befintliga grundlagarna, tryckfrihetsförordningen (TF) och

yttrandefrihetsgrundlagen (YGL) skulle bli kvar endast lätt justerade på ytan. Därmed tyckte man inte heller att man ville åstadkomma de förbättringar i skyddet för den personliga integriteten som det – i varje fall enligt min mening – fanns ett stort behov av inom det grundlagsskyddade området. (Den som vill ha exempel på detta behov kan läsa min reservation nedan i den delen.)

Vad skulle då jag göra, som var övertygad om att tiden hade runnit ifrån teknikberoendet och som tyckte att den starka yttrandefriheten – den borde absolut inte försämrats – borde bygga på något annat än den teknik som yttrandena framställdes med? Och som menade att privatlivet måste skyddas bättre på de grundlagsskyddade mediernas område.

Jag valde att skriva mig skiljaktig. Och jag skrev själv en helt ny yttrandefrihetsgrundlag som ett alternativ till kommitténs förslag att bevara de gamla lagarna, TF och YGL. Det blev ett särskilt häfte med bl.a. någorlunda genomarbetade s.k. författningskommentarer. Det var ju lite egendomligt med ett sådant utfall av kommitténs arbete, att ordföranden skrev ett eget omfattande lagförslag i konflikt med kommittén. Men så tokigt var det väl inte egentligen. Nu kunde man i alla fall se hur en ny yttrandefrihetsgrundlag (NYGL, som vi kallade den) skulle kunna se ut. Och om några år kunde man välja den vägen om man ansåg att teknikberoendet hade blivit alltför omodernt.

Kommitténs slutbetänkande (efter två tidigare delbetänkanden) hade två delar och hette *En översyn av tryck- och yttrandefrihetsrätten (SOU 2012:55)*.

Som jag har skrivit tidigare gillar jag att hålla någorlunda god ordning på personer som jag har haft att göra med. Mitt ganska dåliga minne främjar inte det intresset, så jag vill gärna nämna vilka som var med i kommitténs arbete.

Medverkande

I Yttrandefrihetskommittén ingick följande personer förutom jag själv.

Ledamöter: Phia Andersson (S), Lena Blixt (FP), Ingrid Burman (V), Inger Fredriksson (C), Alf Karlsson (MP), Ulrika Karlsson (M), Bertil Kjellberg (M), Cecilia Magnusson (M), Andréas Norlén (M), Helene Petersson (S), Ingvar Svensson (KD), Stefan Tornberg (C), Erik Wassén (FP) och Lars Wegendal (S). På slutet kom även Jonas Åkerlund (SD) med.

Experter: Martin Brinnen, Katarina Berglund Siegbahn, Kerstin Bröms Lumpus, Thomas Bull, Per Hultengård, Rosemarie Jansson Håvik, Jens Karlsson, Kristina Lidehorn, Feryal Mentés, Kerstin Morast, Håkan Rustand, Helena Strömbäck, Daniel Westman och Olle Wilöf. På slutet kom även Viveca Lång med.

Sekreterare: Daniel Gustavsson, Nils Funcke, Martin Brinnen och på slutet även Stefan Nyman.

Min reservation

Jag valde som sagt att reservera mig mot majoritetens förslag. Och jag skrev en omfattande reservation. Detta är en gång av bara tre i mitt liv där jag har ”känt mig ensam och inte för mitt liv kunnat begripa hur det kunde bli så”. Eftersom jag fortfarande tycker att kommitténs ledamöter svek både sitt uppdrag och sig själva vill jag återge min reservation, som ganska väl förklarar varför jag än i dag känner så. Kanske ser jag det alltför enögt.

Reservationstexten går förstås mycket bra att hoppa över för den som inte har ett särskilt intresse av Sveriges grundlag på det yttrandefrihetsrättsliga området. Men så här såg den i alla fall ut:

”Sammanfattning

Jag reserverar mig mot kommitténs slutsatser på två punkter. Jag anser att kommittén hade bort föreslå en teknikoberoende grundlag för yttrandefriheten och en straffbestämmelse om skydd för privatlivet. Jag lägger själv fram ett förslag till en ny teknik-oberoende yttrandefrihetsgrundlag som även innehåller en bestämmelse om stärkt skydd för privatlivet (se bilaga 10 till detta betänkande).

De viktigaste skälen för en teknikoberoende grundlag är dessa:

1. TF och YGL är inte förenliga med EU-rätten. En sådan förenlighet kan inte heller åstadkommas med rimliga åtgärder. Om EU synar Sveriges genomförande av dataskyddsdirektivet, exempelvis utifrån en situation där någon har spritt kränkande texter om en person på tryckta flygblad, kommer vi att tvingas inleda arbetet på en teknikoberoende grundlag. Det vore bättre att genomföra grundlagen i lugn och ro och på eget initiativ.
2. TF och YGL är inte anpassade till teknikutvecklingen. Tryckta tidningar har t.ex. ett starkare skydd än nättidningar, samhällskritiska bloggar ett sämre skydd än texter på förpackningar. Detta är principiellt fel. Felet förstärks allteftersom papperstidningar och andra tryckta medier förlorar terräng.
3. Tolkningen och tillämpningen av en ny grundlag kommer att stå på fastare grund och därmed kunna ske på ett mer tillfredsställande sätt. Det är en viktig juridisk förbättring, och det sker genom att en teknikoberoende lag till skillnad från TF och YGL kan avgränsas med utgångspunkt i ett tydligt syfte.
4. Med dagens grundlag kan samma texter, bilder och program ha olika lagskydd beroende på vilket medium de finns i. Som regeringen har påpekat i kommitténs direktiv är detta inte någon god ordning.

De viktigaste skälen för ett stärkt skydd för privatlivet är dessa:

1. Sverige har en skyldighet att införa ett sådant stärkt skydd enligt Europakonventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna. Denna skyldighet är juridiskt helt klar. Vi bör tillgodose våra internationella förpliktelser, inte minst när det gäller mänskliga rättigheter.
2. Det bör vara straffbart att exempelvis fotografera en person i en intim situation och sprida bilderna på internet. Spridningen bör vara straffbar även om den sker i ett grundlagsskyddat medium, exempelvis på flygblad som är tryckta eller på datastickor.

3. Kommitténs argument att det inte finns behov av ett stärkt skydd i de grundlagsskyddade medierna har ingen bärkraft. Vid en bedömning enligt Europakonventionen saknar argumentet relevans. Och den som faktiskt drabbas av en allvarlig kränkning utan att något kan göras kan inte mötas med beskedet att lagstiftning inte behövs.

Jag anser att kommitténs förslag beträffande TF och YGL gör dessa grundlagar betydligt bättre än de är i dag, trots att förslagen inte löser de största problemen. Förslagen bör därför enligt min mening genomföras i avvaktan på att det tas fram ett fullgott underlag för en teknikoberoende grundlag med ett skydd för privatlivet. Mitt förslag till ny grundlag är färdigt till bara ungefär 90 %, se bilaga 10.

En teknikoberoende grundlag

Enligt kommitténs direktiv skulle arbetet ta sikte på att finna en reglering där en detaljerat beskriven teknikanvändning inte utgör den huvudsakliga avgränsningsmetoden. Om kommittén skulle bedöma att det inte är möjligt att hitta en ny teknikoberoende regleringsmodell som ger ett tillräckligt starkt skydd för tryck- och yttrandefriheten, skulle den i stället göra en allmän översyn av TF och YGL. Utgångspunkten skulle vara att de grundläggande tryck- och yttrandefrihetsrättsliga principerna – som t.ex. ensamansvaret, jurysystemet och meddelarskyddet – ska ligga fast.

Direktiven innebar alltså en tydlig anvisning om att arbetet skulle inriktas på en teknikoberoende grundlag, en lag som är oberoende av teknik i den meningen att det saknar betydelse för reglernas tillämplighet vilken teknik som används när yttranden förmedlas. Endast om det inte var möjligt att finna en sådan modell med tillräckligt starkt skydd för tryck- och yttrandefriheten, inklusive ett bevarande av de grundläggande principerna, skulle den inriktningen överges.

Arbetet har tydligt visat att det går att ge tryck- och yttrandefriheten ett i allt väsentligt lika gott skydd i en teknikoberoende yttrandefrihetsgrundlag, och att yttrandefriheten sammantaget vinner på en sådan förändring. De grundläggande principerna – meddelarskyddet, ensamansvaret, censurförbudet, etableringsfriheten, de strama gränserna för straffansvaret och den särskilda rättegångsordningen – kan bevaras utan problem. Kommittén hävdar visserligen att meddelarskyddet hotas, men argumentet har ingen bäring. Meddelarskyddet blir detsamma som i dag med det undantaget att det omges av en viss osäkerhet i de fall meddelaren väljer att vända sig till något massmedium som inte säkert omfattas av grundlagarna. För denna sannolikt ovanliga situation kan man förse grundlagen med ett godtrosskydd.

Om kommittén skulle ha varit trogen sina direktiv skulle den därför ha lagt fram ett förslag om en ny yttrandefrihetsgrundlag.

Till detta kommer ett antal skäl som enligt min mening med betydande styrka talar för att en ny grundlag bör ersätta de nuvarande. Argumenten är i huvudsak juridiska och vinsterna kan vara svåra att se vid en politisk bedömning. Det handlar om sådant som ordning och konsekvens i rättssystemet, att lagen ska behandla lika fall lika och att lagarna ska kunna tolkas och tillämpas med användning av etablerad juridisk metod. Det kanske viktigaste argumentet är dock inte bara juridiskt utan också tydligt politiskt och praktiskt. Det gäller EU-rättens betydelse för våra grundlagar.

Låt oss anta att en person skriver kränkande saker om en granne, arbetskamrat eller meningsmotståndare och lägger texterna på en cd-skiva som han sprider i ett stort antal exemplar. Eller anta att en man sprider tryckta flygblad på stan med ofördelaktiga bilder på sin exsambo. I båda fallen strider förfarandet tydligt mot EU:s dataskyddsdirektiv men skyddas av TF och YGL och kan därför inte beivras. Det är tillåtet. Om EU-kommissionen intresserar sig för detta och väcker talan mot Sverige i EU-domstolen, kommer det att bli fastslaget att Sverige måste ändra sina lagar. Det finns inget utrymme för att hävda – som kommittén kan vilja göra utan att säga det uttryckligen – att ett sådant krav skulle komma i konflikt med bestämmelsen i regeringsformen (10 kap. 5 §) om att viss beslutanderätt inte får överlämnas till EU. Vi har redan överlämnat full beslutanderätt beträffande dataskyddsdirektivet.

Sverige måste alltså ändra sina lagar. Problemet då blir att en ändring som gäller kränkande personuppgifter inte kan ske utan sådana ingrepp i TF och YGL att det i praktiken innebär ett underkännande av den teknikberoende strukturen. Det förstår man om man försöker göra undantag i TF och YGL för exempelvis ”kränkande personuppgifter”. Det blir ogörligt. Inte heller kan man gärna göra undantag för personuppgifter i vissa utpekade medier som annars skyddas av TF och YGL; då rämna den struktur som grundlagarna bygger på.

Den svenske lagstiftaren har hittills valt att inta ståndpunkten att svensk rätt inte kommer i konflikt med dataskyddsdirektivet, fastän en analys utifrån vissa tänkta exempel klart visar att det undantag som i dag görs i personuppgiftslagen för all personuppgiftsbehandling som omfattas av TF och YGL inte håller (jfr Lagrådets yttrande i prop. 1997/98:44, s. 241 f.). Det är fullt förståeligt att lagstiftaren har valt den linjen, eftersom en annan tolkning i praktiken skulle ha inneburit att man hade behövt påbörja arbetet på en teknikberoende yttrandefrihetsgrundlag. Men nu har Yttrandefrihetskommittén fått i uppdrag att överväga en sådan grundlag bl.a. just för att, som det sägs i kommitténs direktiv, ”minska konfliktytorna” med EU-rätten. Då borde kommittén enligt min mening ha sett det som sitt ansvar att åtminstone lägga fram ett förslag som löser problemet i förhållande till EU-rätten och som lagstiftaren skulle ha haft möjlighet att ta ställning till.

Jag har nu bara nämnt dataskyddsdirektivet. Det finns en rad andra EU-rättsakter som visar hur svårt det kan vara att upprätthålla det teknikberoende skydd för yttranden som TF och YGL ger. Våra förhandlingar i EU om nya rättsakter som berör grundlagarna är för övrigt onödigt besvärliga av den anledningen att vi inte kan hänvisa till en principiellt avgränsad reglering av yttrandefriheten. Flera gånger har vi nått förhandlingsresultat som sannolikt är i konflikt med TF och YGL (se slutsatserna i Lotta Lerwalls rapport till kommittén). Men dataskyddsdirektivet är speciellt såtillvida att det berör en stor del av kärnan av yttrandefriheten, nämligen friheten att över huvud taget fälla yttranden – i vad form det vara må – om personer.

En reservation kan inte vara hur lång som helst. Jag vill därför här bara i korthet nämna de skäl som i övrigt talar för att det är dags att överge TF och YGL. För överskådlighetens skull väljer jag att numrera dem, varvid det nyss utvecklade argumentet är det första:

1. EU-rätten gör det nödvändigt för oss att gå över till en teknikberoende grundlag. Kommittén borde i varje fall presentera ett EU-rättskompatibelt lagförslag som lagstiftaren kunde få möjlighet att ta ställning till.

De argument som jag i övrigt vill hålla fram – och som avser just det förhållandet att nuvarande lagar är teknikberoende, inte kritik mot TF och YGL i övrigt – är följande.

2. De nuvarande grundlagarna är inte anpassade till teknikutvecklingen. Tryckta skrifter, radio, tv, film och ”tekniska upptagningar” har ett automatiskt skydd, medan medier på internet behöver utgivningsbevis. Det betyder bl.a. att papperstidningar har ett automatiskt grundlagsskydd, medan nättidningar inte har det. Det innebär inte bara en bristande teknikanpassning utan strider, enligt min uppfattning, mot principen att lagen ska behandla lika fall lika.
3. De nuvarande grundlagarna vilar inte på någon godtagbar principiell grund. I det avseendet skiljer de sig från i stort sett all annan lagstiftning. Lagarna brukar utgå från ett tydligt och bestämt syfte och principiellt fastlagda begränsningar. Att en ny grundlag avgränsas utifrån ett principiellt ställningstagande om varför vissa yttranden ska ges ett särskilt starkt skydd gör att tolkningen och tillämpningen av en ny grundlag kommer att stå på fastare grund, och därmed kunna ske på ett betydligt mer tillfredsställande sätt. Det är en viktig juridisk förbättring.
4. Dagens grundlagar lider av den bristen att samma texter, bilder och program ges olika skydd beroende på vilket medium de finns i. Det gäller även om de härstammar från ett och samma medieföretag. Mot bakgrund av bland annat utvecklingen när det gäller konsumtion av radio och tv, är detta enligt kommitténs direktiv ”svårförklarligt”. Jag har samma uppfattning.
5. Teknikberoendet i de nuvarande grundlagarna gör dem alltmer omoderna med tiden och medför att de måste ändras kontinuerligt. Detta är principiellt olämpligt när det gäller grundlagar.
6. Åtskilliga tillämpningsproblem finns i dag (se kap. 6 i betänkandet), exempelvis svårigheter att avgöra vad som skyddas av grundlagen. Sådana svårigheter kommer att finnas med en ny lag också, i början värre än i dag. Men skillnaden är att en ny grundlag alltså kan tolkas – som lagar bör kunna tolkas – utifrån överväganden som utgår från lagens syfte.
7. Som jag har understrukt tidigare ska kommittén enligt sina direktiv föreslå en teknikoberoende reglering om det går att göra utan att yttrandefrihetens kärna, dess ”grundbultar”, skadas och om tryck- och yttrandefriheten även i övrigt kan ges ett tillräckligt starkt skydd. Grundbultarna är censurförbud, meddelarskydd, ensamansvar, etableringsfrihet, en ”stängd brottskatalog” och en särskild rättegångsordning. Det går utmärkt att värna dessa fullt ut. Kommittén bör vara lojal med sina direktiv.
8. Yttrandefriheten breddas med en teknikberoende grundlag genom att den sprids till många fler och inte utgår från omotiverade konkurrensfördelar. Alla som är beredda att ta ett tydligt ansvar för sina yttranden kan få grundlagsskydd utan kostnad. Och alla massmedieföretag får automatiskt grundlagsskydd.
9. Yttrandefriheten kan falla i vanrykte om straffvärda förfaranden inte kan beivras. Så kan det på grund av preskriptionsreglerna vara i dag, exempelvis om grovt antisemitiska slagord har förekommit på flygblad och affischer utan att uppmärksammas och sedan återkommer efter en tid med stor spridning och uppmärksamhet. Att yttranden som en stor majoritet anser vara brottsliga också kan beivras ligger i yttrandefrihetens intresse.

Kommittén anför i kap. 10 ett antal argument emot ett skifte till en ny yttrandefrihetsgrundlag. Jag vill kort ange de skäl som jag menar visar att argumenten saknar bärkraft.

1. Grundlagarna har gällt under lång tid, rymmer grundläggande värden och har en stark tradition. De har visat sig hålla måttet. – Det visar sig tvärtom att de inte håller måttet i den nya medie- och tekniksituationen. De behöver ändras ofta, och många gånger går det på skruvar (jfr t.ex. problemen när digital bio skulle inrymmas under YGL, se SOU 2009:14 s. 179 f.). Att de har gällt under lång tid och har en stark tradition är knappast argument av betydelse. Och de rymmer inte några grundläggande värden av betydelse för yttrandefriheten utöver dem som en ny grundlag kommer att rymma.

2. De ger god förutsebarhet, dvs. man vet vad som gäller. Begreppen massmedier och massmedieföretag gör NYGL svårtolkad och oförutsebar. Den som vill använda sin meddelarfrihet kan i dag vara säker på att skyddas av anonymitet, medan detta blir osäkrare med en ny grundlag. – Att tillämpningsområdet även för TF och YGL ibland är otydligt och förutsebarheten därmed begränsad framgår av kap. 6 i betänkandet (jfr kommitténs debattbetänkande SOU 2010:68, särskilt s. 63 f.). Och även om tillämpningsområdet skulle vara tydligare med TF och YGL än med en ny grundlag är detta knappast något bärande argument så länge den nya lagen innehåller begrepp som låter sig tolkas och tillämpas i vanlig ordning, och som får ökad stadga allteftersom tiden går. Att det finns en särskilt stor tillämpningsosäkerhet i början med en ny lag har aldrig tidigare setts som ett giltigt argument mot lagstiftning. – Påståendet att meddelarskyddet äventyras med en ny grundlag framstår som påtagligt konstruerat. Meddelarskyddet blir detsamma som i dag med det undantaget att det omges av en viss osäkerhet som har med de nya begrepp som avgränsar tillämpningsområdet att göra (massmedier, massmedieföretag och företrädare). Men den osäkerheten får betydelse bara i de ovanliga fall då meddelaren väljer att vända sig till något massmedium eller någon företrädare som inte säkert omfattas av grundlagarna. Osäkerheten kan lätt undvikas, och den motsvarande osäkerhet som finns när det gäller avgränsningen i dag lär aldrig ha setts som ett problem. För osäkra situationer kan grundlagen dessutom förses med ett godtrosskydd.

I själva verket torde meddelarskyddet med en ny yttrandefrihetsgrundlag komma att förstärkas betydligt mer än det försvagas. Det gäller särskilt på grund av den vidare kretsen av viktiga mottagare av information. Exempelvis ett tidningsföretag eller ett förlag som publicerar sina artiklar eller böcker enbart på internet får i dag inte grundlagens skydd utan att först ha ansökt om utgivningsbevis. Innan ett sådant bevis finns saknas det meddelarfrihet för den som lämnar uppgifter till företaget.

3. De traditionella medierna är särskilt viktiga för yttrandefriheten, och därför bör grundlagarna inrikta sig på dem. – En sådan inriktning på de traditionella medierna uppkommer i än högre grad med en ny grundlag som särbehandlar massmedieföretag än i dag. Detta kritiserar för övrigt kommittén i kap. 10 (se nedan p. 5).

4. Om vi får en ny grundlag är risken att EU-lagstiftningen ingriper i yttrandefriheten genom att man i EU blir mindre benägen att godta undantag än man är i dag när våra grundlagar bottnar i en djup tradition. – Det finns inte något stöd för en sådan förmodan. Den har tvärtom avvisats av bl.a. en tidigare svensk domare i EU-domstolen. EU-rätten är i själva verket ett avgörande argument för en ny teknikoberoende grundlag.

5. Att ge automatiskt grundlagsskydd till massmedieföretag ger en omotiverad fördel till sådana företag. Yttrandefriheten bör ses som en frihet för envar. – Det är nödvändigt med någon avgränsning när det gäller de medier som ska ges ett automatiskt grundlagsskydd. En avgränsning till massmedieföretag bygger på den principiella grundsynen att dessa betyder allra mest för den åsiktsfrihet och den opinionsbildning som är grundläggande för demokratin. Det är knappast mera motiverat att ge automatiskt skydd till exempelvis skrifter som är tryckta. Och friheten för envar blir betydligt större än i dag genom den möjlighet som kommer att finnas att få grundlagsskydd för texter på internet bara genom att ange ansvarsuppgifter.

6. TF:s och YGL:s avgränsning av tillämpningsområdet innebär att det är möjligt att med bibehållet grundlagsskydd anonymt ge ut t.ex. en skrift. Detta är särskilt betydelsefullt i ett skymningsläge, när motsättningarna i samhället har hårdnat eller trycket från andra stater blivit stort. – Det får medges att detta är en fördel med TF och YGL framför en ny yttrandefrihetsgrundlag som bygger på att den ansvarige antingen är ett massmedieföretag eller någon som tydligt tar på sig ansvaret. Fördelen avser dock en mycket speciell situation och får väl sammantaget anses ha ett begränsat värde när ett system ska vägas mot ett annat.

7. TF och YGL ger indirekt ett skydd åt andra uttrycksformer eftersom det är meningslöst att förbjuda uppförandet av t.ex. en teaterpjäs, om dess innehåll straffritt kan spridas genom något grundlagsskyddat medium. Denna paraplyeffekt är större med TF och YGL än med NYGL. – Det stämmer knappast att denna effekt skulle vara större med TF och YGL. Med NYGL kan vem som helst som vill ha grundlagsskydd för något icke grundlagsskyddat medium helt enkelt uppnå det genom att sätta ut ansvarsuppgifter, exempelvis i en blogg eller i en annan text på nätet.

Övriga argument som nämns av kommittén (kap. 10) handlar om påstådda brister i NYGL som inte har med grundstrukturen att göra och som därför inte har någon betydelse när det gäller valet mellan TF och YGL å den ena sidan och en teknikoberoende grundlag å den andra.

En genomgång visar alltså att argumenten emot en teknikoberoende yttrandefrihetsgrundlag väger påfallande lätt. Utifrån kommitténs direktiv att arbetet skulle inriktas på en teknikoberoende grundlag så länge det var möjligt att finna en sådan modell med tillräckligt starkt skydd för tryck- och yttrandefriheten, är det enligt min mening tydligt att det inte över huvud taget finns några vägande argument.

Skälen för en ny yttrandefrihetsgrundlag väger däremot tungt. Min slutsats är därför att kommittén borde ha föreslagit en ny grundlag.

Till min reservation fogar jag en bilaga i form av mitt förslag till en ny yttrandefrihetsgrundlag (NYGL) inklusive kortfattade överväganden och en i princip genomarbetad författningskommentar. Förslaget bygger till allra största delarna på det utkast till en ny grundlag som kommittén arbetade fram innan den gick över till att revidera TF och YGL. Det är alltså inte mitt eget arbete utan kommitténs. Men jag har gjort ett antal tillägg och förändringar i förhållande till kommitténs utkast, och jag har i viss utsträckning skrivit nya författningskommentarer. Jag anser att kommitténs utkast på några punkter har viktiga brister och har därför inte ansett mig bara kunna hänvisa dit.

I de korta överväganden som finns i anslutning till mitt förslag till en ny yttrandefrihetsgrundlag utvecklar jag på några punkter skälen för en sådan lag.

Ett stärkt skydd för privatlivet

Det går att finna en rad olika situationer där den som kränker en annans privatliv framstår som klart straffvärd utan att kunna straffas. Även inom det grundlagsskyddade området kan man utan svårighet finna sådana situationer. Följande är några förfaranden som med majoritetens synsätt även fortsättningsvis ska vara tillåtna.

- En man fotograferar en kvinna i en mycket intim situation och gör bilderna tillgängliga på en grundlagsskyddad webbplats på internet.
- En skolelev mobbas allvarligt i ett webbradioprogram eller på en grundlagsskyddad webbplats på internet av några klasskamrater, av vilka en är ansvarig för programmet resp. webbplatsen.
- En man ger spridning i ett radioprogram eller på en grundlagsskyddad webbplats åt sekretessbelagda uppgifter om att en kvinna har en mycket allvarlig sjukdom, samt hur sjukdomen yttrar sig och förlöper.
- En veckotidning publicerar fotografier som någon har tagit genom fönstret på en känd kvinna när hon befinner sig i sitt hem och ser ut att ha en kärleksfull relation med en annan man än sin sambo.
- På en grundlagsskyddad webbplats lägger en person ut förhørsprotokoll som innehåller berättelser om grova sexuella övergrepp på ett namngivet barn. Det kan förmodas att pedofiler i stor utsträckning söker sig till webbplatsen.
- I en mindre radiokanal arbetar en studioreporter med s.k. ”kränkingsprogram”. Han ringer upp privatpersoner, berättar att samtalet går i direktsänd radio, ställer frågor och gör påståenden. Vid ett tillfälle ringer han upp en kvinna och gör olika sexuellt inriktade uttalanden om kvinnans 12-åriga dotter. Kvinnan berörs mycket illa. Samtalet fortsätter en stund innan reportern tackar och avslutar det.
- En person filmas av en övervakningskamera när han i förtvivlan försöker begå självmord. En tv-kanal kommer över bilderna och visar dem i ett sensationsinriktat program ”i förebyggande syfte”. Personen berörs mycket illa.
- På en grundlagsskyddad webbplats publiceras namnen på de personer som har bytt kön i Sverige under ett visst år. En av personerna har bytt bostadsort för att börja ett nytt liv och drabbas hårt socialt av publiceringen.

Alla dessa exempel har viss verklighetsbakgrund, Det rör sig inte i något av fallen om förtal eller något annat brott. Det skulle ha varit fråga om brott mot personuppgiftslagen eller ofredande, om publiceringen inte hade varit grundlagsskyddad.

Det råder inte något tvivel om att Sverige fällt för brott mot Europakonventionen om den drabbade i något av dessa fall anmäler det till Europadomstolen. Sverige har en förpliktelse enligt Europakonventionen att se till att förfarandena straffas. Det finns inte utrymme för någon annan bedömning och det är enligt min mening inte godtagbart att vår lagstiftning inte medger att straff döms ut när Europakonventionen fordrar det. Till detta kommer, även bortsett från Sveriges förpliktelse att skydda människors privatliv i fall som de angivna, att förfarandena enligt min mening är straffvärda och därtill bör

kunna föranleda skadestånd. Högsta domstolen har i ett rättsfall år 2008 (NJA 2008 s. 946) uttalat kritik mot avsaknaden i svensk rätt av – som var aktuellt i det fallet – ett generellt förbud mot att utan samtycke filma en enskild person eller att för andra visa en film där en enskild person förekommer fastän filmningen och visningen i det enskilda fallet är djupt integritetskränkande.

De skäl som har anförts emot ett förstärkt skydd för privatlivet är i huvudsak att det inte finns något behov av det på det grundlagsskyddade området och att det skulle hämma yttrandefriheten i medierna. Det skulle ha en avkylningseffekt på rapporteringen även i fall där medierna kan riskera att ligga nära det straffbara området.

Att det inte skulle finnas något behov av lagstiftning är ett argument som saknar relevans vid en bedömning enligt Europakonventionen. Och den som faktiskt drabbas av en allvarlig kränkning utan att kunna få hjälp kan inte gärna mötas med beskedet att lagstiftning inte behövs. Därför är det svårt att se att behovsargumentet skulle ha någon bärkraft.

Inte heller argumentet att en lagbestämmelse skulle hämma yttrandefriheten är enligt min mening godtagbart i sammanhanget. När mänskliga rättigheter kolliderar med varandra – som yttrandefriheten och skyddet för privatlivet gör här – är det alltid så att den ena rättigheten får göra lite på sig för att den andra rättigheten ska kunna tillgodoses på ett sätt som bedöms rimligt.

Jag anser därför att kommittén hade bort föreslå en straffbestämmelse om privatlivskränkning. Och jag föreslår för egen del en sådan straffbestämmelse. Den finns intagen i mitt förslag till ny yttrandefrihetsgrundlag (7 kap. 1 § 16).”

--

Som framgår av texten hade jag i en bilaga tagit in mitt förslag till lagtext – en Ny Yttrandefrihetsgrundlag – och dessutom ett i princip färdigt förslag till författningskommentar, den text som är avsedd att användas för dom som ska tillämpa lagen.

Det bör nämnas att regeringen ganska snart tillsatte en ny utredning angående skyddet för den personliga integriteten. Jag hade hoppats att man då skulle försöka läka det allra största problemet med Yttrandefrihetskommitténs förslag, nämligen bristerna i skyddet för privatlivet. Men så blev det inte. Utredningen höll sig så gott som helt utanför det grundlagsskyddade området.

En fråga som kan ställas med anledning av min reservation mot i stort sett allt som kommittén föreslog är ”om en ordförande verkligen bör göra så”. Det kan ju vara svårt att leda kommittén i de diskussioner som handlar om lagförslag som man som ordförande inte alls vill se. Jag överlade med mig själv hur jag skulle tackla det problemet i kommitténs fortsatta arbete, medan jag själv jobbade fram ett helt annat förslag. Jag insåg att jag måste förhålla mig fullt lojal med kommitténs arbete på så sätt att jag ledde det som om jag själv skulle stå bakom det. Jag tycker att det fungerade ganska bra.

Yttrandefrihetsrätten efter kommitténs förslag

Det kan ha sitt intresse att se vad som har hänt på tryck- och yttrandefrihetsrättens område sedan Yttrandefrihetskommittén lade fram sitt betänkande. Till att börja med ska då sägas att kommitténs förslag i allt väsentligt blev genomförda.

Tre ganska stora utredningar har tillsatts och lagt fram betänkanden som har lett till lagstiftning. Kommittéerna hette Utredningen om ett modernt och starkt straffrättsligt skydd för den personliga integriteten (arbetade 2014–16), Mediegrundlagskommittén (2014–16) och 2018 års tryck- och yttrandefrihetskommitté (2018–20). Den första av dessa tre var inte någon grundlagsutredning, men tryck- och yttrandefrihetsgrundlagarna berördes av ett par av förslagen.

De lagändringar som har föreslagits och genomförts har i allt väsentligt avsett justeringar av grundlagarna som har bedömts nödvändiga på grund av problem. Några stora grepp kan inte anses ha tagits, och Yttrandefrihetskommitténs stora frågor – teknikberoendet och skyddet för den personliga integriteten på grundlagsområdet – har inte föranlett några förslag eller påverkats på något annat sätt.

Den principiellt sett viktigaste förändring som har skett genom de lagändringar som genomförts är nog en ändring som gäller ansvaret för tidningars databaser. Numera kan en utgivare av en databas normalt sett inte hållas ansvarig för material som har funnits tillgängligt i databasen, exempelvis en dagstidnings webbplats, i mer än ett år. Nämnas kan även att ansvaret för bl.a. e-böcker och ljudböcker har ändrats så att författaren av den tryckta boken under vissa förutsättningar även ansvarar för den digitala versionen och att skyddet för den personliga integriteten har stärkts något genom att grundlagsskyddet för söktjänster som offentliggör personuppgifter om lagöverträdelse har begränsats.

Men på de punkter där jag var djupt oenig med ”min” Yttrandefrihetskommitté har alltså ingenting hänt. Än i dag är det alltså så att det är tillåtet för en man att fotografera en kvinna i en mycket intim situation och göra bilderna tillgängliga på en grundlagsskyddad webbplats på internet. Och än i dag är det tillåtet för en veckotidning att publicera fotografier som någon har tagit genom fönstret på en känd kvinna när hon befinner sig i sitt hem och ser ut att ha en kärleksfull relation med en annan man än sin sambo. Och så vidare.

Så borde det inte vara.

12 *Tvångs- och barnäktenskap*

Uppdraget, arbetet och resultaten

Jag gick runt på gatorna i Kalmar när mobiltelefonen ringde. Det var Nyamko Sabuni, som var jämställdhets- och integrationsminister i den borgerliga regering som leddes av Fredrik Reinfeldt och hade suttit sedan 2006. Hon var ännu inte partiledare (det var hon åren 2019–2022) men allmänt högt hållen och ganska radikal när det gällde bl.a. kvinno- och barnfrågor. Hon undrade om jag kunde tänka mig att blir ordförande i en utredning som skulle försöka få stopp på tvångsäktenskap och barnäktenskap i Sverige. Det var företeelser som hade blivit politiskt betydelsefulla på grund av några uppmärksammade fall. Och regeringen var bestämd: tvångsäktenskap måste vi få stopp på och barnäktenskap var nästan lika illa.

Jag hade ganska nyligen tagit mig an uppdraget i Yttrandefrihetskommittén men tyckte att jag nog skulle orka med denna utredning också, lite smickrad som jag var förstås över att vara så ”het” som utredare. Jag kände också Nyamko lite grand från en tillställning i Almedalen någon tid tidigare. Och jag tyckte om henne både som politiker och person. (Det gör jag fortfarande.) Och om jag minns rätt tackade jag ja på stående fot.

Utredningen började sitt arbete sommaren 2010, ungefär ett år efter Yttrandefrihetskommittén. Att leda två utredningar parallellt med arbetet i Högsta domstolen var förstås ganska tyngande. Men vid det här laget hade alla våra tre barn flyttat hemifrån sedan länge och det var inte något problem att jobba på kvällar och helger. Susanne hade också krävande arbetsuppgifter med bl.a. flera resor i ett EU-arbete som utgick från hennes mikrobiologiska forskning. Susanne hade disputerat 2005.

Utredningen om tvångsäktenskap och barnäktenskap gav insikter som var omskakande i den mån man inte hade dem tidigare. Det var lätt att bli övertygad om behovet av ett bättre skydd mot dessa företeelser, som förekom i en annan kultur än den traditionellt svenska. Man behövde bara lyssna till berättelsen om den 15-åriga flickan som skickades till Irak, blev bortgift med en betydligt äldre kusin och sedan dess underrättade omvärlden via en undangömd dator om de övergrepp som hon utsattes för. Eller berättelsen om den unga kvinnan som ville få en utbildning i Sverige men blev del i en byteshandel mellan två familjer, protesterade men blev hotad, misshandlad och till sist bortgift. Eller den om flickan som rymde från ett tvångsäktenskap i det ursprungliga hemlandet och fick barn i Sverige med sin stora kärlek, ett barn som släkten sedan dödade.

Enligt statistik från Unicef har mer än 640 miljoner kvinnor i världen ingått äktenskap som barn. För Sverige var det svårt att ge några säkra siffror, men utifrån det material vi hade tillgång till uppskattade vi att minst 250–300 personer vid en bestämd tidpunkt upplevde en akut eller ganska akut risk för att bli gifta mot sin vilja. Tidigare undersökningar tydde på att ungefär 70 000 unga människor hade någon form av begränsningar när det gällde äktenskap. Ofta uppställde familjen villkor för deras val av partner. Ungefär 8 500 unga uppskattades vara oroliga över att inte själva få välja vem de skulle gifta sig med.

I vårt kunskapsunderlag framkom det tydligt att tvångsäktenskap och barnäktenskap ofta har en koppling till hedersrelaterat våld och förtryck. Det stod också klart att både tvångsäktenskap och barnäktenskap var i strid med vad som hade fastslagits i åtskilliga internationella konventioner och rekommendationer – som FN:s barnkonvention, FN:s konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor och Europarådets konvention om de mänskliga rättigheterna och grundläggande friheterna.

Vi arbetade intensivt och tog bl.a. hjälp av England och Norge, som hade kommit längre än vi i arbetet mot den negativa hederskulturen. Sekreteraren Johanna Kallifatides och jag reste bl.a. till England, där enligt min erfarenhet lagstiftningsprocessen nästan alltid håller en högre kvalitet än på andra håll. Vi gjorde även en fördjupad studie av förekomsten av tvångsäktenskap och barnäktenskap i Sverige. Och vi ordnade forskarsamtal, en hearing och ett myndighetsseminarium.

Utredningen var överens om det allra mesta, och även om det fanns väldigt svåra frågor att tackla kunde vi lägga fram ett enigt betänkande – bortsett från ett mycket kort särskilt yttrande av Maarit Jänterä-Jareborg om kriminalisering av barnäktenskap – efter ungefär de två år som vi arbetade. Betänkandet heter *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap* (SOU 2012:35).

De viktigaste förslagen var en särskild straffbestämmelse mot tvångsäktenskap (vi kallade brottet för äktenskapstvång), straff även för ”barnäktenskapsbrott”, slopande av möjligheten att få dispens för vissa barnäktenskap, inrättande av ett särskilt ”kompetensteam” på området och krav på trossamfund och vigselförrättare att de inte fick genomföra några religiösa ”tvångsvigslar” eller ”barnvigslar” som visserligen inte medförde lagenliga äktenskap men som ledde till förbindelser med i praktiken samma effekt. Vi föreslog däremot inte – trots starka skäl – att ”tvångsvigslar” eller ”barnvigslar” skulle bli ogiltiga. En sådan reglering skulle bli mycket krånglig och fordrade ett bättre underlag och en mer omfattande analys.

Förslagen blev snabbt genomförda i stort sett så som vi hade utformat dem. Det gällde dock inte förslaget om kriminalisering av barnäktenskap. Det ansåg inte remissinstanserna eller regeringen tillräckligt utrett, och det låg nog lite i det. Vi hade utformat det under viss brådska i slutet av vårt arbete, det blir ofta så i utredningar även om man arbetar i flera år. Men det dröjde sedan inte länge innan även detta förslag blev genomfört efter en kompletterande utredning och smärre justeringar.

Det som gäller i skrivande stund är en bestämmelse om äktenskapstvång och barnäktenskapsbrott som ser ut så här:

Den som [...] genom olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet förmår en person att ingå ett äktenskap som är giltigt i den stat där det ingås, i den stat enligt vars lag det ingås eller i en stat i vilken minst en av makarna är medborgare eller har hemvist döms för *äktenskapstvång* till fängelse i högst fyra år.

Detsamma gäller den som på sätt som anges i första stycket förmår någon att ingå en äktenskapsliknande förbindelse, om den ingås enligt regler som gäller inom en grupp och som

1. innebär att parterna betraktas som makar och anses ha rättigheter eller skyldigheter i förhållande till varandra, och
2. innefattar frågan om upplösning av förbindelsen.

Den som begår en gärning som avses i första eller andra stycket mot en person som inte har fyllt arton år, döms för *barnäktenskapsbrott* till fängelse i högst fyra år. För barnäktenskapsbrott döms också den som i annat fall förmår eller tillåter en person som inte har fyllt arton år att ingå ett äktenskap som är giltigt på sätt som anges i första stycket eller en äktenskapsliknande förbindelse enligt vad som anges i andra stycket. [...]

Medverkande i utredningen

I Utredningen om stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap ingick följande personer förutom jag själv och några som var med under endast en kortare tid. Själv var jag "särskild utredare" och alltså inte ordförande i en "kommitté", men det är i praktiken inte någon stor skillnad.

Experter: Marie Ahlqvist Bresle, Juno Blom, Annika M. Eriksson, Maarit Jänträ-Jareborg, Kenneth Lewis, Krister Petersson och Astrid Schlytter

Sakkunniga: Sofia Jungstedt, Elisabet Modée och Anna Skeppstedt

Sekreterare: Johanna Kallifatides

Någon kanske undrar vad det är för skillnad mellan experter och sakkunniga. Och i princip är det inte någon skillnad alls. Men de som tillsätts av departementen brukar ofta få titeln sakkunniga, och därmed ha en rätt att skriva särskilda yttranden, medan övriga kallas experter och saknar en sådan rätt. Vill de ändå skriva ett särskilt yttrande är det utredarens / kommitténs sak att bestämma om det ska få ske.

13 *Pensionär (2017 –)*

Den 1 mars 2017 pensionerades jag från Högsta domstolen. Då hade jag nyss fyllt 67 år och därmed var pensioneringen tvungen. I staten kunde man inte stanna på jobbet längre än så. Och jag sörjde inte. Tvärtom tyckte jag det skulle bli väldigt skönt att inte ha några plikter utan kunna koncentrera mig på att göra det jag ville. Jag bestämde mig för att jag skulle ägna tiden åt att "Läsa, tänka, skriva och hjälpa".

Livets andra katastrof

Men det dröjde inte länge förrän alla planer omkullkastades. Susanne pensionerades den 1 april, bara en månad efter mig. Hon var visserligen bara 65 år men längtade liksom jag efter friheten. Och nu skulle vi kunna göra så mycket tillsammans. Resa till exempel. Vi hann med en resa till Kuba och en till Kazakstan innan katastrofen slog till.

Susanne hade ofta ont i ryggen. Vi tänkte inte så mycket på det, konstigt nog, men det blev värre. På Sista april (Valborgsmässoafton) 2017 hade hon så ont på kvällen att hon cyklade hem utan mig från den middag vi var på. Jag begriper inte nu hur jag kunde släppa iväg henne med ryggont utan att följa med. På natten cyklade hon sedan vidare till Akademiska sjukhuset för att få veta vad det kunde vara. Då borde jag ha begripit att det kunde vara något farligt, men det gjorde jag inte.

Den 26 juli fick vi diagnosen på telefon. Susanne kom in i sovrummet efter samtalet och tittade på mig. "Jag har bukspottkörtelcancer." Vi visste båda vad det betydde. Det var en dödsdom, för tumören satt på ett sådant sätt att den inte gick att operera.

Det var så fruktansvärt att det inte gick att sätta ord på det. Susanne grät inte, men hon blev tystare och lite modfälld. När jag efter ett par dagar började prata om att "alla ju förr eller senare ska dö", som för att försöka trösta, sa hon genast att hon inte ville prata om det. Hon ville bara tänka att hon kanske skulle kunna bli frisk i alla fall. Det blev hon inte, men vi pratade aldrig om att hon skulle dö.

Det gick ungefär 13 månader innan Susanne avled den 14 september 2018. Vi var hemma i stort sett hela tiden. Och vi var båda överens om att vi i stort sett ville vara för oss själva, med bara barnen på besök så ofta som möjligt. Man kanske kan tänka att man gärna vill träffa goda vänner och ha det trevligt när man vet att man inte har lång tid kvar att leva. Men det ville inte Susanne. Hon tyckte det var lite jobbigt, och hon kunde ändå inte vara "trevlig och glad". Så när vännerna frågade om de fick komma och hälsa på sa vi nästan alltid att vi var jättegglada för att de ville, men att vi ändå föredrog vår ensamhet tillsammans. Många kom ändå och hälsade på, vi sa inte nej jämt. Men många som hade velat komma undrade nog varför vi sa nej.

Susannes mamma hade dött två år tidigare och syster Vibeke ytterligare fyra år tidigare. Vibeke fick också cancer. Mamma Ellen blev 90 år och dog "av ålder". Efter hennes död hade Susanne bara våra barn som riktigt nära släktingar, så det var inte någon mer som hon kände att hon "måste" träffa. Några riktigt goda vänner sa hon ändå ja till. Sina två halvsyskon efter pappan, Michael och Marie, hade hon kontakt med och vi hade umgått några gånger. Men det var ändå inte en så nära kontakt att det var självklart att bjuda dem till oss för att de skulle träffa Susanne innan hon gick bort.

Jag skrev att Susanne aldrig grät under sin sjukdom, såvitt jag såg, men att hon var lite modfälld och tystare än tidigare. Ändå var hon inte genomgående passiv. Med några saker var det tvärtom. Hon blev t.ex. väldigt bestämd när det gällde några möbler i huset. Hon ville absolut köpa nya stolar till matbordet i vardagsrummet. Och hon ville köpa en ny säng till gästrummet, fastän den var ganska dyr och vi normalt var rätt sparsamma.

Jag lät henne förstås bestämma sådana saker även om jag någon gång ställde små frågor. Extrasängen, t.ex., är ett sängskåp som ser ut som ett skåp och som man får vända på för att få fram sängen. När jag sa att jag tyckte den hade varit rätt dyr sa Susanne att man ju fick tänka på att man fick ett skåp också, på köpet. Ibland skojade hon fastän tillvaron var dystert.

Den sociala verksamheten sattes alltså på sparlåga under Susannes sjukdomstid. Till och med vår kära filmcirkel fick göra paus, sex personer i tre par. Vi hade träffats sedan 1992 och sett på filmer som vi sedan pratat om över en middag. Det blev bara en sådan filmmiddag under Susannes sjukdomsår. Normalt träffades vi (och träffas än i dag fastän Susannes stol står tom) tre eller fyra gånger om året.

Själva sjukdomsförloppet var obönhörligt och smärtsamt. Susanne fick visserligen smärtmedicin som gjorde att hon inte hade särskilt mycket fysisk smärta, men den psykiska smärtan var svår. Vi levde ungefär som vanligt, men Susanne behövde vara stilla för det mesta för att inte få för ont. En period ville hon ligga i soffan på nedervåningen, en annan i vår säng i sovrummet på övervåningen. Jag lagade all mat och serverade där hon föredrog att sitta eller ligga. Då var det bra att vara pensionär, men att man var ledig var förstås ändå inte mycket att glädjas åt.

Vi gjorde en riktigt bra sak under Susanne sjukdomsperiod: vi skrev en bok om vår familj. En liten berättelse om hur Susanne och jag träffades och hur vår familj sedan växte. Vi skrev några sidor om varje år med början 1972 och slut 2017. Susanne skrev dessutom en 30 sidor lång och oerhört värdefull berättelse om sin barn- och ungdom som finns med i boken. Sammanlagt är boken 300 sidor lång, och i all sorg omkring den är den ett av mitt livs stora glädjeämnen. Det är arbetet med den boken, och resultatet, som gav mig inspiration till att skriva även denna.

Susanne avled den 14 september 2018, 13 ½ månad efter att vi fick sjukdomsdiagnosen. De sista tio dagarna var hon på Akademiska sjukhusets hospice just söder om Uppsala, mitt emot infarten till Ultuna lantbruksuniversitet, där hon disputerade 2005. Barnen och jag var hos henne på dagen och jag stannade kvar när de gav sig av på eftermiddagen. Då hade ingen av oss en tanke på att slutet kunde vara så nära. Men sent på kvällen blev Susannes andning tyngre och jag förstod att döden nog var nära. Jag ringde till barnen och berättade, och de ville komma tillbaka. Men jag sa att det var lika bra att de inte kom, deras mamma skulle nog ändå inte förstå att de var där. Jag vet inte om jag gjorde rätt.

Den 10 oktober begravdes Susanne. Det var en oerhört fin begravning i Helga Trefaldighets kyrka. Präst var Kristin Windolf, mycket bra på alla sätt. Över 100 personer var med på minnesstunden efteråt, i "Borgen" nere vid Fyrisån, och det var stämningsfullt och fint. Efteråt träffades de allra närmaste hemma hos oss, kanske 25 personer. Huset var fullt av blommor. Det var fint och sorgligt.

Susanne fick inte träffa sina barnbarn, Sally och Idde. Men Hanna och Petter gifte sig i maj 2018, och inte så långt senare berättade de den stora nyheten: Hanna var med barn och det skulle bli en liten flicka! En dag kom de hem till oss med en bild från en ultraljudsundersökning där det lilla barnet syntes alldeles tydligt. Vi fick bilden, och Susanne kunde sedan titta hur mycket som helst på den. Samma kväll som vi fick se bilden på lilla Sally sa Susanne till mig med strålande glädje, jag tror aldrig att jag hade sett henne sådan: ”Göran, vad vi är lyckliga!”

Så sa hon, fastän hon visste att hon aldrig skulle få träffa barnet. Jag sa ett par gånger till läkarna, när vi träffade dom veckorna efter, att vi skulle ju så gärna vilja att Susanne fick se sitt barnbarn, som skulle födas i februari. Kunde de göra allt för att hon skulle få leva så länge? Läkarna sa ingenting utan tittade undan lite grand. Vi förstod vad det betydde, det fanns inte någon chans. Och Susanne fick lämna livet så mycket som fem månader innan Sally föddes.

Att leva utan sin livskamrat

Efter ett drygt år av mycket hemarbete och ”passning” infann sig ett slags frihet när den tiden var slut. En saknadens och sorgens frihet, men ändå. Jag kunde göra vad jag ville igen, och visst var det ett slags lättnad. I början kände jag inte heller den saknad efter Susanne som jag känt och känner senare. Och alla som har upplevt det vet nog att det är så. Det är först efter en tid som man saknar riktigt mycket, eftersom det är först efter en tid som man kan sakna den som man hade tidigare. Inte den som var sjuk och i grunden olycklig för det. Utan den person som var frisk och härlig och inspirerande och glad och underbar. Susanne var underbar, och jag kommer alltid att sakna henne. Men jag saknar henne mer nu än jag gjorde det första året efter hennes död.

När man blir ensam måste man bestämma sig för hur man vill leva. Jag sa till mig själv att jag skulle avstå från att söka mig någon annan kvinna under i varje fall det första året, det som är ”sorgeåret”. Men sedan kunde jag inte veta. Och när det första året hade gått och det var höst 2019, då kände jag att jag ville ha någon i mitt liv. Det blev för ensamt att inte ha någon att dela vardagen med, någon som man kunde berätta alla småsaker för, någon som själv berättade och hade idéer och tankar. Någon att dela måltiderna med, att ta ett glas vin med på fredagskvällen.

Jag träffade Cecilia Brorman sent 2019 och vi blev ett par i början av år 2020. Hon är 33 år yngre än jag och bor i Malmö. Det blev många resor mellan Uppsala och Malmö. Ingen av oss ville flytta till den andra staden, så vi var ganska snart klara över att vi skulle vara särbor. Hon har två barn, en son Benjamin född 2003 och en dotter Alma född 2018. Och hon har sin mamma och två bröder i Malmö, en syster som då bodde i Budapest. Jag har mina barn i Uppsala och Stockholm, och Susannes grav på Gamla kyrkogården invid Domkyrkan, Gamla universitetshuset och Carolina Rediviva.

Cecilia och jag gjorde flera härliga resor och vi hördes eller sågs varje dag. Men efter två år gjorde vi slut. Vi grälade lite för mycket och det blev inte så harmoniskt som man vill ha det. Men vi bestämde oss för att fortsätta vara vänner. Och så har det blivit. Cecilia är min bästa vän, och nuförtiden bråkar vi nästan aldrig, inte ens när vi ses.

Så småningom bestämde jag mig för att det nog inte var så dumt att vara ensam i alla fall. Det är ju en väldig frihet och man kan göra precis vad man vill. Det är en saknad att inte ha någon att småprata med om ditt och datt, men Cecilia fyller i stor utsträckning fortfarande det behovet för mig. Och jag har många vänner som jag träffar, skriver eller pratar med ganska kontinuerligt. Rest har jag gjort med några av vännerna, som t.ex. Cecilia till Tanzania, Marocko och London, hennes bror Henry till London, Anna Järborg till Ankara, Kerstin Oremark till Sydfrankrike, Chris Cline till Alaska, Hawaii och andra delar av USA (även min ”amerikanske bror” Randy Whitesell var med i nordvästra USA) och Bob & Barby Weiss + Cecilia på Hurtigruten längs den norska kusten. Och så har min syster Lotta och jag varit på Madeira, dottern Karin och jag i USA och sonen Petter 1 och mågen Petter 2 på fotboll i London. En jobbresa till Indien har jag gjort med bröderna Ylli och Alban Dautaj, som jag återkommer till i kapitel 15 nedan.

Så även om jag lever ensam känner mig inte ensam. Och då är nog ensamheten ganska bra trots allt. Som sagt.

Att leva som pensionär

Hur är det egentligen att vara pensionär, om man verkligen tänker efter och är helt ärlig mot sig själv och andra?

Astrid Lindgren sa ju att ”de ä skit å bli gammel”. Det ligger i den mänskliga naturen att säga emot och säga att allt är bra, att det är så skönt att vara alldeles fri och utan plikter osv. Men visst ligger det lite grand i det som Astrid Lindgren sa. Det gäller förstås särskilt för dom som har stora problem med hälsan eller annat. Och förr eller senare får vi ju nästan alla sådana problem, vi gamla. När man närmar sig döden blir man så småningom döende och då är man per definition rätt svag.

Jag har haft tur än så länge och sluppit sjukdomar och krämpor nästan helt. Jag tar inga mediciner och jag har inte ont någonstans. Vid ett middagsbord häromkvällen var vi åtta personer, och när vi gick laget runt visade det sig att jag var den ende som inte hade hälsoproblem.

Och har man det så, då är det ju ännu lättare än annars att man rationaliserar och talar om tillvaron i genomgående positiva termer. Men det är ändå en avgörande negativ faktor i livet att man är ganska nära dess slut. Man behöver inte vara rädd för att dö för att tycka att det är rätt tråkigt att inte få vara med längre. Att man slipper alla bekymmer är inte någon riktig tröst, i varje fall inte för mig.

Jag har sagt lite kaxigt att jag ska leva tills jag blir 104 år. Sådant kan man ju inte veta, och det är förstås ett önsketänkande att få bli riktigt gammal. Men samtidigt är det mycket som är mindre behagligt när man blir gammal. Man blir svagare, får sämre balans, blir långsammare i huvudet osv. För de flesta kommer smärtorna och rejäla hälsoproblem förr eller senare. Så nog är slutet på livet ganska jobbigt.

Lite längre fram skriver jag ett kort kapitel om dödshjälp. Jag är förespråkare för en möjlighet för alla som är dödssjuka och har svåra smärtor att få hjälp att dö. Någon sådan möjlighet bör absolut inte finnas för den som ”bara” börjar känna sig lite trött på livet. Men om vi ska vara allvarliga bör vi hantera denna fråga lite mer omsorgsfullt än som är vanligt i det offentliga samtalet. För det ÄR faktiskt inte så konstigt att den som

börjar närma sig slutet av livet tänker att det vore bäst att dö för egen hand när man kan bestämma själv och innan man får riktigt stora problem. Det finns en bristande mognad, anser jag, i den allmänna synen på detta stora livsproblem. Är det kanske ganska rimligt och normalt, och inte alls nödvändigtvis ett tecken på depression, att säga att ”nu tycker jag att det är bättre att dö än att leva”? Jag tycker det. För min del har jag alltid sagt att jag kommer att ta mitt liv om jag drabbas av Alzheimer eller någon annan sjukdom som gör livet svåruthärdligt eller ovärdigt. Och det kommer jag verkligen att göra, jag har förberett mig så att jag vet hur man gör.

Men om man bortser från närheten till döden och möjliga krämpor och andra problem som hör åldrandet till, hur är det då att vara pensionär?

På den frågan kan jag helt ärligt svara: Jag tycker att det är mycket bra. För mig är det i alla fall så. Jag är medveten om att jag är privilegierad som har en härlig familj, många vänner, än så länge god hälsa och en god ekonomi. Men även bortsett från det är livet i princip gott för oss pensionärer. Det kan visserligen vara tråkigt ibland att vara ”lite förbisedd”, att inte ”bli räknad med” som man blev tidigare. Men det är något som är ganska lätt att acceptera när man konstaterar att livet förstås går vidare för alla som styr och ställer i samhället och som ska tänka på att saker måste fungera. Den delen av samhället är man utanför, och det är inget konstigt med det. Den tiden har man haft, och någon gång tar den slut för alla.

Det där hör ihop med min avoghet inför uttrycket ”livet är förstört” när något hemskt inträffar för någon. Livet är ju inte bara nu, när det kanske är riktigt jäkligt av någon anledning (t.ex. om man skulle sitta häktad ...). Det man har haft av lycka, det har man haft. Det blir inte förstört av att något hemskt händer i dag. Till och med den som förlorar ett barn har upplevt en lycka som inte kan förstöras av olyckan. Livet kan vara förstört för all tid framåt men det som var medan det var bra, det blir inte förstört.

För min del uppskattar jag enormt friheten att göra precis vad jag vill. Och jag funderar ganska ofta över om jag verkligen gör just precis vad jag vill. Jag skriver ständigt ”till mig själv”, tänker, vrider och vänder på tillvaron. Jag bestämde mig direkt när jag pensionerades för att jag nu i huvudsak skulle ”läsa, tänka, skriva och hjälpa”. Sedan har jag fått lägga till ”resa” till den listan. Och faktiskt även ”arbeta lite”, som jag ska återkomma till i kapitel 15.

Men att äga sin dag och kunna göra precis det man vill, det är ett väldigt privilegium. När jag skriver detta tittar jag ut över Atlanten från en balkong på Teneriffa och känner att jag har det väldigt bra.

Tyvärr tycker jag också att man bör ha lite dåligt samvete om man har det så bra. Det är inte rimligt att några av oss som lever på jorden får ha det i allt väsentligt bekymmersfritt och bra, medan andra är fattiga, sjuka och olyckliga. Den klyftan måste vi som har haft tur bidra till att försöka jämna ut. Det gör inte jag tillräckligt. Jag skänker en del pengar till välgörande ändamål, men jag borde göra mer. Och jag borde hjälpa fler människor som behöver det. Jag ska återkomma till det i kapitel 24.

14 *Emmahändelsen, efterdyningar och lärdomar*

Händelsen

Jag har upplevt något som jag aldrig i min vildaste fantasi trodde att jag skulle få uppleva. Jag har blivit frihetsberövad, misstänkt för ett allvarligt brott. 15 dagar satt jag bakom lås och bom, utan tillgång till min dator, min telefon, radio eller tv, i stort sett utan någon kontakt med omvärlden.

Julen 2020 hade jag tillbringat med en 29-årig kvinna som jag försökte hjälpa i ett brottmål där hon var åtalad för förtal av en man som hon sa hade våldtagit henne. Jag kallar henne Emma, liksom jag gjorde i min bok *När sanningen inte räcker*. Vi hade skrivit till varandra på Messenger ett antal gånger och träffats en gång, knappt två timmar på en restaurang i centrala Stockholm och på promenad till Stockholm C innan jag åkte hem till Uppsala. Inför julen skrev hon att hon hade ångest inför att vara ensam, och efter att ha funderat lite bjöd jag hem henne till mig. Mina barn skulle fira julafton på annat håll det året, bara Karin skulle komma hem en stund mitt på dagen.

Emma kom på eftermiddagen, jag hämtade henne på järnvägsstationen. Vi åt och drack och pratade. Vi drack för mycket och jag blev lite kladdig. Jag tafsade inte på henne men lade armen ibland om hennes axlar och pratade om att hon kunde bada i mitt badkar om hon ville. Jag skäms över detta kladdande. Vad jag inte visste var att hon spelade in allt vi sa på sin telefon. Det fortsatte hon med hela kvällen, bl.a. då vi satt framför tv:n och hon ringde till sin kamrat Lina, som sedan sa till polisen (falskt) att hon såg Emma slockna (= somna). Emma somnade inte, men däremot gick vi ner till köket och drack ytterligare en drink + pratade. Hon blev flörtig och jag kunde inte stå emot fast jag hade bestämt mig för att vi absolut inte fick ha sex. Vi gick upp för trappan igen till mitt sovrum. Där klädde hon av sig medan jag var på toaletten. Och sedan hade vi sex. Hon var fullt vaken, mycket medveten och pratade på ett särskilt sätt som jag sedan mindes många detaljer av.

På morgonen var hon först som förbytt och tittade konstigt på mig när hon gick upp ur sängen. Jag hade rejält dåligt samvete för att vi hade haft sex, men det var ju hon som hade varit mest drivande. Rejäl ångest hade jag däremot för att jag hade varit otrogen mot Cecilia.

Dagen gick och allt vara ganska normalt. Jag frågade henne om hon alltid brukade prata på det sättet när hon hade sex, men det skrattade hon bort. Vi åkte på lite sightseeing i Uppsala och på seneftermiddagen skjutsade jag henne sedan till tåget. När hon åkte hem till Stockholm hade vi umgåtts i ett dygn ungefär. Även bortsett från den falska brottsanklagelsen var det ett av de konstigaste dygn jag har upplevt.

Under de närmaste dagarna skrev vi sedan några gånger till varandra på Messenger. Och den 28 december skrev hon att hon mådde jättedåligt och hade tagit en överdos sömntabletter. Och hon skrev: "Kan du lova mig att du aldrig har sex med mig igen? Om jag lovar att ha bättre koll? [...] Lova så pratar vi inte om det och går vidare." Jag blev förfärad förstas och skrev: "Ojoj, käraste vännen min!! Så omskakande! Jag LOVAR LOVAR LOVAR att aldrig ha sex med dig igen. Och JAG ska ta ansvaret, inte lägga det på dig som den idiot jag var!"

Frihetsberövandet

Sedan var det i princip tyst i två månader innan polisen knackade på den 8 mars 2021. Då hade Emma anmält mig för våldtäkt. Hon sa att hon hade somnat av berusningen på natten och att hon vaknade av att jag hade sex med henne. Det var helt och hållet lögnaktigt, det visste jag ju. Nu hade jag fått vara med om det som jag bara hade läst om tidigare och kanske aldrig riktigt trott kunde hända: en genomfalsk anklagelse om våldtäkt.

Så småningom klarnade det. Emma hade spelat in allt som hände oss emellan på kvällen i sin telefon. Hon hade skickat in de delar som kunde ge stöd åt hennes berättelse till polisen och sedan fabriksåterställt telefonen så att allt som fanns på den skulle försvinna. Men vad hon tydligen inte tänkte på var att hon hade skickat meddelanden från telefonen också, och att sådana meddelanden fanns även i mottagarens telefon. Ett meddelande som hon hade skickat var till hennes ex-kille (eller möjligen fortfarande partner, jag vet inte). Han hette Martin och han skrev till henne kl. 00.40 på juldagens morgon:

– Jag ringde, kan du prata?

När Emma svarade ”Nej” frågade han kl. 00.41:

– Kan du skriva?

Då svarade Emma: ”Göran är aspackad! Pratar med Lina. Allt lugnt. Ses i morgon?”

Det där var vid den tidpunkt då jag var på toaletten och då Emma enligt sin egen berättelse skulle ha sovit. Så det stod alldeles klart – säkert även för de utredande poliserna Sven Voltaire och Cecilia Fucik och åklagaren Annika Bokefors när väl denna inspelning hade uppdagats – att Emma hade ljugit.

Fri – tre saker att göra

Efter detta blev jag frisläppt, det var den 23 mars. Och jag inledde en process för att 1) rentvå mig själv, 2) få Emma åtalad för falsk angivelse och 3) få statens ansvar fastslaget för alla missar som hade förekommit i utredningen. Jag lyckades nog på den första punkten men misslyckades med nr 2 och nr 3. Fast kanske kan man säga att jag lyckades delvis med nr 3, jag vill i varje fall själv se det så. Jag ska återkomma till det strax.

Jag tog bussen hem efter att jag hade blivit fri. Där hemma väntade redan flera journalister. Jag sa ifrån om intervjuer då, för jag insåg att jag skulle behöva ta alla på en gång för att det inte skulle ta orimligt mycket tid. Så efter en stund blev det en ”presskonferens” i min trädgård dit 10–15 journalister hade kommit. Ett par kameror var igång och någon sände direkt. Ganska många mikrofoner stod på bordet framför mig. Jag hade bestämt mig för att genast säga två saker som handlade om *dels* att det inte skulle kunna bli någon tvekan om vad som hade hänt (sov hon eller inte), *dels* det jag skämdes för. Så jag skulle säga 1. att Emma var en lögnerska och bedragerska, 2. att jag skämdes för att vi hade haft sex och att jag därmed allvarligt hade svikit både Cecilia och min föresats att inte ha sex med en ung kvinna som jag ju skulle försöka hjälpa.

Efteråt blev det en massa kritik för att jag hade kallat Emma för ”lögnerska och bedragerska”, och flera skribenter menade att detta var ett övergrepp mot henne. Själv kunde jag inte begripa vad de menade. Hallå! Hon hade ju ljugit på det allvarligaste av

sätt mot mig, hon hade anklagat mig för våldtäkt fast hon var med om samlaget. Skulle jag då inte få kalla henne för lögnerska och bedragerska? Det var ju det hon var.

Tydligen var det något jag hade missat i synen på mäns våld och andra övergrepp mot kvinnor. Man får inte säga att den kvinna som ljuger ljuger. För på något sätt är det ändå inte kvinnans fel. Allra tokigast uttryckte sig nog min efterträdare som justitiekansler Anna Skarhed. När hon några dagar senare intervjuades i den s.k. Söndagsintervjun sa hon att hon ”tänker mycket på den kvinna som har drabbats väldigt hårt här”. Anna tyckte att Emma hade drabbats väldigt hårt.

Något har nog gått snett när man tänker och uttrycker sig så. Jag tror inte att någon, och allra minst de kvinnor som är hederliga, tjänar på den sortens tokigheter. Om en kvinna anklagar en man falskt, är det kvinnan som ska klandras för den falska anklagelsen, inte mannen som ska klandras för det som han falskt anklagas för.

Efter denna händelse har jag noterat att det inte är helt sällan som denna sorts tokigheter förekommer. I en värld där Vladimir Putin och Donald Trump styr världens mäktigaste länder är det kanske inte så konstigt att dumheten får härska. Men vi som är rimligt kloka bör försöka hålla emot.

Polisanmälan för falsk angivelse

Jag fick efterhand kontakt med tre män som tidigare hade anklagats av Emma för våldtäkt utan att brottsutredningen hade gått till rättegång. Ett av fallen var det som jag hade tänkt hjälpa henne med, ett fall från 2017 där hon hade skrivit på Facebook att en man (som hon namngav och som var välkänd i Stockholms innerstad) hade våldtagit henne. När man granskade omständigheterna kunde man ganska lätt konstatera att Emma hade ljugit även där. Hennes kamrat Lina var för övrigt med vid tillfället och deltog i anklagelserna. En tredje kvinna som var med avstod från anklagelser.

En annan händelse hade inträffat 2018. Emma anklagade mannen i fråga för att ha våldtagit henne. Och vad som var intressant var att hon hade spelat in hela händelseförloppet på sin telefon, överlämnat valda delar av det som hade spelats in till polisen och därefter, när polisen bad att få hennes telefon, hade låtit fabriksåterställa denna så att allt som var inspelat försvann. Precis likadant som hon gjorde i mitt fall alltså. Det var när jag under min häktningstid fick veta genom min advokat att Rappports reporter Oskar Jönsson hade letat fram dessa uppgifter i förundersökningen som jag förstod att jag snart skulle bli fri. Ingen skulle kunna tro på Emma efter två fabriksåterställda telefoner.

En tredje händelse var några år gammal och Emmas falska anklagelse i det fallet (jag utgår från att den var falsk eftersom jag vet hur Emma har agerat) var preskriberad, Hon kunde alltså inte åtalas för den.

Men vi andra tre arbetade fram en brottsanmälan mot Emma som vi sände in den 18 juni 2021. Tre fall av falska anklagelser. Vi redovisade omständigheterna noggrant, och enligt min uppfattning kan ingen rimligen ha tvekat om det befogade i anmälningarna. Emma hade falskt anklagat tre personer för att ha våldtagit henne.

Kammaråklagaren Mattias Björk beslöt ändå att lägga ned utredningen. Och han gjorde det med motiveringen ”det saknas anledning anta att brott har förövats”. Det fanns alltså

inte någon anledning att anta att Emma hade anklagat oss falskt. Fastän det var uppenbart. Så kan det gå ibland.

Om man ändå funderar lite grand kan man undra hur det kan gå till. Att en polisanmälan som vår kan läggas ner med motiveringen att det saknas anledning att anta att brott har förövats. Jag tror tyvärr att det handlar om en tendens i samhället, inkl. rättsväsendet, att vid motstridiga berättelser anta att kvinnor talar sanning om sexuella övergrepp medan män ljuger. Det är nog oftast riktigt att det förhåller sig på det sättet. Men inte alltid, och det gäller för polis och åklagare att urskilja dessa fall, eller åtminstone försöka. Annars får vi en rättslig obalans som är mycket olycklig. Jag inser att man inte blir särskilt populär om man som åklagare hävdar i rätten att en kvinna har ljugit om flera sexuella övergrepp. Men som åklagare måste man ha den integriteten att man förmår bortse från sådant. I England hade åklagaren den integriteten när Eleonor Williams åtalades och dömdes till åtta års fängelse för att ha anklagat flera män falskt för sexuella övergrepp.

Mitt mål mot staten p.g.a. fel av åklagaren

Statens ansvar för felen då? Skulle jag kunna få fastslaget att polis och åklagare inte får brista så i noggrannhet som de hade gjort i mitt fall? Redan innan jag blev fri hade jag skrivit en stämningsansökan mot staten som jag sedan direkt lade på postlådan. Den var handskriven, eftersom man som häktad inte har tillgång till något annat än papper och penna. Men jag kompletterade den en del när jag väl hade kommit hem. Och jag sköt in mig på framför allt fyra fel som jag ansåg tydliga:

1. *Emmas trovärdighet* Polis och åklagare hade inte alls undersökt om Emma hade gjort liknande brottsanmälningar tidigare, eller om det fanns någon annan anledning att misstro hennes anklagelse mot mig. (Jag letade upp ett uttalande på Åklagarmyndighetens hemsida där det sägs att åklagaren alltid ska undersöka trovärdigheten hos den som anmäler någon annan för brott.)

2. *Fabriksåterställningen av telefonen* Jag anhölls den 8 mars 2021 trots att polis och åklagare då visste att Emma hade låtit fabriksåterställa sin telefon efter att man hade bett henne att lämna in den till polisen för kontroll av innehållet. Genom fabriksåterställningen försvann allt innehåll på telefonen och man kunde alltså inte undersöka om det hade sagts eller gjorts något som talade emot Emmas berättelse.

3. *Åklagarens skyldighet att informera domstolen* Åklagaren kände till fabriksåterställningen men berättade inte om den för tingsrätten vid häktningsförhandlingen. Hon sa visserligen själv efteråt att hon trodde att hon hade gjort det, men så var det inte. Hon sa inte ett ord vid förhandlingen som kunde tyda på att Emma inte var trovärdig.

4. *Raderat viktigt meddelande* Det fanns tekniskt material i utredningen som visade att Emma hade raderat ett meddelande som visade att hon var vaken och aktiv när hon påstod att hon sov. Åklagaren kände inte till detta vid häktningsframställningen, men åklagaren bör inte begära den misstänkte häktad utan att först undersöka sådant material.

Jag påpekade en rad andra fel också, som t.ex. att förhørsledaren vilseledde mig om vad Emmas telefon innehöll. Men för att göra en lång historia kort så förlorade jag målet mot staten i både tingsrätten (Magdalena Hägg Bergvall, Alexander Ramsay och Boel

Hilding Berggren) och hovrätten (Joakim Zetterstedt, Magdalena Sivall, Patrik Schöldström och Kristoffer Persson). Och jag fick inte prövningstillstånd i Högsta domstolen (Eric M. Runesson, Johan Danelius och Anders Perklev). Det betyder att det har slagits fast bl.a. detta:

1. *Trovärdigheten behöver inte kontrolleras* Trots Åklagarmyndighetens tydliga anvisningar om att åklagaren måste kontrollera trovärdigheten hos den som anmäler ett brott, behöver polis och åklagare inte undersöka om den som anmäler en man för våldtäkt möjligen har gjort samma sak flera gånger tidigare. (Om kontrollen hade gjorts hade man upptäckt att Emma hade gjort sig skyldig till en del manipulationer.)
2. *Rätt att anhålla trots fabriksåterställning* Om en kvinna som anmäler en man för våldtäkt ombeds att lämna in sin telefon till polisen för kontroll, och då låter fabriksåterställa telefonen så att allt innehåll försvinner innan hon lämnar in den, är det ändå rätt att frihetsberöva den person som kvinnan har anmält.
3. *Den anhållne har bevisbördan för vad åklagaren sagt* Om åklagaren inte vet men tror sig ha berättat om fabriksåterställningen vid häktningsförhandlingen, är det den misstänkte som ska bevisa att åklagaren faktiskt inte sa något om det.
4. *Rätt begära häktning utan att undersöka material som kan fria den misstänkte* Det är inte fel av åklagaren att begära en man häktad fastän det är klarlagt i utredningen att den kvinna som har anmält mannen för våldtäkt har inte bara fabriksåterställt sin telefon utan dessutom särskilt raderat ett meddelande som visar att hon var vaken och aktiv när hon påstod att hon sov.

Jag är part i målet. Men jag kan inte tycka annat än att det strider alltför mycket mot rättssäkerhetens krav att polis och åklagare får agera på detta sätt i en brottsutredning. Och så får jag kanske tillåta mig att säga också, att hovrättens dom var riktigt dålig. Tingsrättens var inte heller bra, men den domstolen prövade i alla fall de flesta av de anklagelser som jag riktade mot åklagaren. Det gjorde i praktiken inte hovrätten.

Slutord

Jag anser att vi bygger ett lögnens samhälle om vi accepterar sådana falska brottsanklagelser som Emma riktade mot mig och mina två olycksbröder. När det är alldeles uppenbart att en kvinna har falskanmält tre män för våldtäkt, gör vi oss själva som samhälle skyldiga till en lögn om vi vägrar utreda brotten för att "det saknas anledning anta att brott har förövats".

Jag anser också att vi bör förstärka rättssäkerheten i brottsutredningar. Om vi tillåter oss sådana fel som enligt domstolarna bör tillåtas, då är rättssäkerheten riktigt dålig. Och då kommer alldeles för många personer att bli falskt anklagade och oskyldigt frihetsberövade, inte många fall förmodligen oskyldigt dömda.

15 *Der Juridik och Orimlig Hyra*

DER Juridik och min anställning

Som jag har skrivit tidigare var jag inriktad på att inte arbeta något som pensionär, och jag hoppade också av de sidouppdrag jag hade i bl.a. Svenska Fotbollförbundet, Karolinska Institutets etikråd och Föreningen Auktoriserade Revisorers disciplinnämnd. Jag skulle bara ägna mig åt att ”läsa, tänka, skriva och hjälpa”. Så småningom lade jag in ”resa” också. Men hösten 2023, fem år efter Susannes död, började jag tycka att tillvaron hade blivit lite grå. Ganska enformig och inte utvecklande på något sätt. Det kändes till och med lite tråkigt att stiga upp ur sängen på morgonen ibland.

Ylli Dautaj är en ung jurist som jag hade träffat ett par gånger. När jag fick frågan av honom i december 2022 om jag ville börja jobba som mentor och rådgivare på DER Juridik hade jag börjat känna så där ... att tillvaron var lite tråkig. Så fast jag ju hade bestämt mig för att inte jobba mer (förutom ibland för att hjälpa), tog jag mig en rejäl funderare. Och då upptäckte jag att jag faktiskt var lite sugen. Det fick inte bli för mycket, och jag ville inte ge bort friheten att bestämma över min tid. Men när Ylli erbjöd en tjänst på 20 % och sa att jag själv fick bestämma om det skulle bli mer ibland, då slog jag till. Jag började där i januari 2023.

DER Juridik är en juristbyrå för i huvudsak kommersiell rätt. DER står för initialerna i grundarnas namn, men också för ”Disputes Efficiently Resolved”. När jag började var vi ca åtta anställda, nästan alla jurister, och därtill en eller ett par praktikanter. Byrån delar lokaler med en annan juristbyrå, ”Orimlig Hyra”, som ägnar sig nästan helt åt hyresjuridik med huvudsaklig inriktning på fall där andrahandshyresgäster fått betala överhyra till sina hyresvärdar = förstahandshyresgästerna. Där är Yllis äldre bror Alban Dautaj huvudansvarig för juridiken. De båda företagen samarbetar när det är lämpligt. Jag anställdes av DER Juridik men har även jobbat med Orimlig Hyra ibland. Jag är på kontoret i Gamla Stan i Stockholm i princip en gång i veckan men gör dessutom ofta en del arbete hemifrån. Jag är anställd som ”mentor och rådgivare” och kommer att bli ansvarig för ”knowledge management”, dvs. kunskapsinhämtande och -förmedling.

Det nya 20 procent-jobbet innebar en nystart för mig och något väldigt positivt. Alla anställda utom jag är i åldrarna 25–40 år, något som skulle kunna kännas konstigt om inte alla var så positiva som de är och om jag inte hade möjlighet att lära känna alla genom de mentorssamtal som jag har en gång i månaden med nästan alla. Jag kommer på mig själv med att längta till kontoret en del dagar då jag inte är där och känner starkt för byrån och medarbetarna, som enligt min mening har precis rätt inställning till juridiken och dess roll i samhället: att försöka se till så att det blir RÄTT.

Flera av ärendena hos DER Juridik har gällt ryska klienter och har influtit till byrån efter den fullskaliga ryska invasionen av Ukraina. Men vad nu då?! Ska man verkligen företräda sådana klienter, EU har ju omfattande sanktioner mot Ryssland och ryska företag!

Självklart ska man inte bryta mot sanktionerna. Men därutöver bör ryska företag få den hjälp de behöver i Europa för att få sin rätt. Om t.ex. ett svenskt företag säger upp ett avtal med ett ryskt företag utan att det finns någon grund för det, då ska det ryska företaget kunna få hjälp av någon som kan det rättssystem som gäller för avtalet. Och om det är svensk rätt som gäller, ska man kunna få hjälp av experter på svensk rätt.

Rättssystemet måste fortsätta att fungera även i tider av sanktioner, och även ryska företag måste få sina rättigheter prövade på ett rättvist sätt.

Så fungerar det också i allt väsentligt. Ryska företag kan påkalla skiljeförfarande hos Stockholms handelskammare, om det avtal som gäller anvisar en sådan tvistlösning. Och ryska företag kan stämma sin motpart inför svensk domstol, om reglerna säger att tvisten ska prövas där.

Det är inte något konstigt med detta utan helt normalt. Men Advokatsamfundet rekommenderade länge sina advokater att inte ta ryska klienter, troligen utan att ha tänkt igenom ordentligt vad det innebar.

En annan sak är att man som ombud naturligtvis inte ska göra något som strider mot EU-sanktionerna. Och vid sidan om den klara gränsen för det tillåtna har man ibland anledning att överväga om man i praktiken skulle försvara den ryska krigföringen i Ukraina om man antar ett uppdrag. Då bör man avstå.

Orimlig hyra

Alban Dautaj och en annan delägare i Orimlig Hyra, Rawaz Rashid, var med i tv-programmet Draknästet på hösten 2023. Då redovisade de sin affärsidé: att hjälpa andrahandshyresgäster att få tillbaka överhyror och att få betalningen i förskott från Orimlig Hyra minus en viss procent (Orimlig Hyras ersättning för arbetet). Detta är alltså den huvudsakliga affärsidén, men det har visat sig att hyresjuridiken är komplicerad och att det blir en hel del arbete med andra frågor än den huvudsakliga. Vad är t.ex. en ”skälig hyra” och hur ska man kunna visa det? Och när är ett arrangemang med Airbnb ett sådant andrahandshyresavtal som faller under de normala hyresreglerna?

För hyresnämnderna har Orimlig Hyras verksamhet medfört en hel del extraarbete, och de unga juristernas kontakter med hyresråden har inte alltid varit smärtfria. De har fått klagomål för sena ändringar i talan, och ibland har domarna varit direkt elaka. För min del har jag ibland varit rätt upprörd, domare får absolut inte vara på det sättet. Samtidigt måste man förstå att hyresnämnden ställer vissa krav, särskilt i ett läge där arbetsbelastningen har ökat väsentligt.

Mycket skulle kunna skrivas om bröderna Dautajs och de andras ambitioner och inriktning, bl.a. om varför de väljer att inte bli en advokatbyrå. Men den berättelsen får nog anses ligga utanför den här boken, som ju är mina ”memoarer” och inte så mycket annat.

16 *Quickärendets fortsättning*

Jag har berört ärendet om Thomas Quick / Sture Bergwall ett par gånger redan i min bok, dels i kapitlet om Justitiekanslern, dels i kapitlet om Högsta domstolen. Här redovisar jag det igen, från början till slut, eller i varje fall så långt det har rört sig i skrivande stund. Att jag skriver så mycket om det beror på att jag tycker det är ovanligt betydelsefullt, och också för att det har spelat rätt stor roll i mitt liv från 2006 och framåt.

Större delen av detta kapitel är en något omskriven kort sammanfattning av min bok Quickologi, som kom ut 2015. Jag har ända sedan 2015 skrivit betraktelser om Quickärendet på min hemsida två gånger om året. Det finns därför massor skrivet, men här försöker jag hålla mig till det som jag tycker är viktigast i min memoarbok. Syftet är främst att visa *dels* att det inte finns något tvivel om att Sture Bergwall är skyldig till de mord som han dömdes för och att "rättsskandalen" därför inte är något annat än en villfarelse, *dels* att försöka ge några förklaringar till hur den väldiga villfarelsen kunde uppstå.

Bakgrund

Sture Bergwall föddes 1950 och växte upp i Falun med föräldrar och sex syskon. Han trivdes dåligt i skolan och tröttnade så småningom helt. Han hade koncentrationssvårigheter och missbrukade.

En del egendomliga saker hände under hans barn- och ungdom. Vid ett tillfälle eldade han upp en levande näbbmus. Och han slog ihjäl familjens katt och spikade upp den i ett träd.

I pojkåren fantiserade Sture Bergwall ofta om att ge sig på andra pojkar. Fantasierna var inte sällan av sexuellt slag, och han satte dem också i verket. Han tog stryptag på kamrater samtidigt som han gjorde sexuella närmanden. Som tioåring lekte han stryplekar med småpojkar och kände sexuell lust av det. I fjortonårsåldern anmäldes han för sexuella närmanden, och rektorn hjälpte honom att söka psykologkontakt. Han vårdades också vid några tillfällen vid barn- och ungdomspsykiatriska kliniken på Falu lasarett. När han var 16 år överföll han en ung kvinna i Falun.

År 1969 begick han en rad övergrepp mot pojkar. Han tog sig bl.a. in till en åttaårig pojke som låg på sjukhuset i Falun (där Bergwall arbetade), rörde honom sexuellt och tog sedan ett kraftigt stryppgrepp när pojken gjorde motstånd. År 1970 dömdes han för fyra sexuella övergrepp och togs vid tjugو års ålder in på Sidsjöns sjukhus i Sundsvall. Dit kom han på nytt i oktober 1972 efter bl.a. en tid på folkhögskola i Jokkmokk. I januari 1973 fördes han över till Sätters sjukhus och blev så småningom försöksutskrivnen till föräldrarna i Falun.

I september 1973 började Sture Bergwall på vuxengymnasium i Uppsala. Studierna gick bra. Men den 7 mars 1974 begick han ett allvarligt våldsbrott. Han hade träffat en åtta år äldre homosexuell man, Lennart Höglund, på en klubb och följde med denne hem. Plötsligt överföll han Höglund och högg honom tolv gånger med kniv. Eftersom domen från 1970 på slutet psykiatrisk vård fortfarande gällde, återfördes han till Säter utan

rättegång. Efter behandling försöksutskrevs han i maj 1976 och flyttade hem till sina föräldrar. Han blev definitivt utskriven i juni 1977.

Sture Bergwall bodde mestadels hos föräldrarna i Falun, så småningom ensam. Ibland hade han arbete, ibland inte. År 1987 startade han en kioskverksamhet i Grycksbo tillsammans med mamman till Mattias, en pojke som han hade börjat umgås med. Kiosken gick dock inte så bra och i november 1988 brann den ner.

Tidigt en morgon i december 1990 begick Sture Bergwall tillsammans med Mattias ett rån utanför Falun. Mattias tvingade en banktjänsteman att följa med till banken, medan Bergwall vaktade hustrun och sonen. Kvinnan berättade att Bergwall var våldsam och att hon var rädd att han skulle ha ihjäl henne och sonen.

Bergwall blev nu föremål för en ny rättspsykiatrisk utredning. Han dömdes för rånet och en del andra brott till sluten psykiatrisk vård, togs in på Säter 1991 och vistades sedan där i 22 år innan han frigavs 2013. Efter att år 1992 ha börjat erkänna en rad mord tog han namnet Thomas Quick. Han sa att Quick var efter hans mammas släkt och att Thomas var efter hans första mordoffer.

Morden och utredningarna

Under åren 1976–1993 begicks fjorton mord i Sverige som Sture Bergwall erkände medan han hette Thomas Quick. Dessförinnan, åren 1964–1971, begicks fem mord som han också erkände. Alla dessa nitton mord var ouppklarade när han började berätta. De hade också kallnat, i den meningen att polisutredningarna hade avstannat. Samtliga mord är ouppklarade än i dag.

Av de nitton mord som Thomas Quick erkände var det tio där personerna försvann. Åtta av dem saknas än i dag.

Här följer en lista med sjutton av de nitton döda eller försvunna personer som Thomas Quick erkände sig ha dödat. Det är de sjutton vars namn sedan tidigare har offentliggjorts:

- Thomas Blomgren mördades 1964.
- Alvar Larsson försvann 1967 och delar av hans kropp hittades 1982.
- Reine Svensson försvann 1971 och har inte återfunnits.
- Benny Forsgren försvann 1976 och har inte återfunnits.
- Charles Zelmanovits försvann 1976, kroppsdelar hittades 1993.
- Johan Asplund försvann 1980, han har inte hittats.
- Trine Jensen hittades mördad 1981.
- Marianne Rugaas Knutsen försvann 1981 och har inte hittats.
- Magnus Nork hittades dödad i ett soputrymme 1981.
- Olle Högbom försvann 1983 och har inte hittats.
- Janny och Marinus Stegehuis hittades mördade 1984.
- Gry Storvik hittades mördad 1985.
- Magnus Jonsson försvann 1985, han har inte hittats.
- Yenon Levi hittades mördad 1988.
- Therese Johannessen försvann 1988 och har inte hittats.
- Örjan Sellin försvann 1993 och har inte återfunnits.

Till dessa kommer två döda pojkar vars namn är kända men som inte har förekommit i samband med Quickutredningarna:

- ”Lars” hittades drunknad 1965 efter vad som antogs vara en olyckshändelse, Quick sa långt senare att han hade knuffat Lars i forsen för att döda honom.
- ”Lasarettspojken” hittades död på ett sjukhus 1969, det misstänktes inte något brott då men Quick sa långt senare att han hade kvävt pojken.

Quicks erkännanden på Sätters sjukhus började med att han vid ett tillfälle på eget initiativ sa att han kanske hade gjort något förfärligt. I psykoterapin på Säter berättade han sedan om det ena mordet efter det andra. Sjukhuset polisanmälde efter hand som man ansåg att det fanns skäl till det på grund av de misstankar som berättelserna väckte.

Polisutredningarna kom igång år 1993. Kriminalinspektör Seppo Penttinen i Sundsvall var förhørsledare och överåklagare Christer van der Kwast ansvarig åklagare. Penttinen och van der Kwast arbetade med brottsutredningarna mot Quick under ca åtta år. Åtskilliga andra poliser var engagerade. I fyra utredningar medverkade norska poliser och åklagare.

Rättegångarna och domarna

Under åren 1993–2001 dömdes Thomas Quick för åtta av morden efter sex olika rättegångar. Domstolarna kom fram till att bevisningen mot Quick var sådan att det inte fanns något rimligt tvivel om att han hade begått morden. Domarna var enhälliga. Bevisningen bestod i första hand av uppgifter som Quick lämnade tillsammans med sina erkännanden. Det var faktauppgifter som enligt domstolarna måste komma från gärningsmannen. Det rörde sig exempelvis om två sågar som hittades på mordplatser där Quick hade sagt att sågar borde finnas, en inristning i ett träd som polisen hittade sedan Quick berättat att han hade gjort en sådan, en kam och kvistar som Quick sagt att han hade lagt på en mördad flickas kropp och detaljerade korrekta beskrivningar av bostadsområden, vägar, kläder och kroppar. I en undersökning som gjordes om Bergwalls kunskaper om fakta kring två av morden visade han sig veta ungefär tio gånger så många okända detaljer som genomsnittspersonen i en kontrollgrupp.

Under hela processen fanns det skeptiker som menade att Quick hittade på, framför allt för att han ville göra sig berömd som seriemördare. De pekade på ledande frågor under förhören, fel som Quick gjorde när han berättade, hjälp som han fick ibland när han skulle hitta rätt till mordplatser osv. Risker för falska erkännanden togs upp till diskussion och bedömdes av domstolarna.

Efter den sista domen, år 2001, förklarade Thomas Quick att han inte var beredd att medverka i brottsutredningar om återstående mord. Den viktigaste anledningen, sa han, var att många misstrodde hans erkännanden och att detta gjorde det extra svårt för honom att berätta om de tunga upplevelser som morden innebar.

Thomas Quick dömdes för följande mord:

Charles Zelmanovits (död 1976, dom 1994)

Charles Zelmanovits var en 15-årig pojke från Piteå som försvann en natt i november 1976 efter en skoldans och hittades många år senare i en skog några kilometer från hemmet. Det som var avgörande för tingsrätten när den fällde Thomas Quick var framför allt att Quick erkände gärningen, att hans uppgifter om en medgärningsman fick stöd av det som var känt om mannen, att Quick hittade till fyndplatsen och tog en egen väg dit, att Quick vid besök på platsen kunde ange hur den döda kroppen hade lagts i mossan och att hans uppgifter om vilka kroppsdelar han tagit med sig stämde med att dessa kroppsdelar saknades.

Johan Asplund (död 1980, dom 2001)

Johan Asplund var 11 år gammal när han försvann från sitt hem i Sundsvall en morgon i november 1980. Det var en vanlig skoldag, men han kom inte till skolan och har aldrig återfunnits. Det som framför allt var avgörande för tingsrätten när den fällde Quick för mordet var att han erkände, att ett antal faktauppgifter som han lämnade om iakttagelser i det område där Johan Asplund bodde (Bosvedjan) stämde, att ingenting i utredningen talade emot hans uppgifter om att han varit i Bosvedjan och tagit med sig Johan därifrån, att hunden Zampo hade markerat på de platser där Quick uppgett att han hade hanterat Johan Asplunds kvarlevor, att en fosfatundersökning stämde med Quicks uppgifter om var han hade lämnat rester av Johans kropp och att Quick hade lämnat uppgifter som kunde stämma om ett födelsemärke på Johans kropp och om avvikelser på dennes könsorgan.

Trine Jensen (död 1981, dom 2000)

Trine Jensen var 17 år när hon försvann från centrala Oslo i augusti 1981. Hon hittades mördad en och en halv månad senare, i oktober 1981. Det som fällde avgörandet när tingsrätten dömde Thomas Quick för mordet på Trine Jensen var att han erkände, att inget fynd stred mot hans berättelse, att han hade lämnat uppgifter om sakförhållandena som enligt domstolen inte kunde ha kommit till hans kännedom på annat sätt än genom egna iakttagelser på plats, att ett test som hade gjorts vid Stockholms universitet utvisade att Quick haft tillgång till avsevärt fler faktauppgifter om mordet än som hade publicerats i tidningarna, att det intill Trine Jensens huvud påträffades ett band från hennes väska och att Quick berättade att han hade strypt henne med ett sådant band samt att Quick vid vallning utan större tvekan kunde vägleda bilen fram till den plats där Trine Jensen påträffades.

Gry Storvik (död 1985, dom 2000)

När Gry Storvik mördades i juni 1985 var hon 23 år gammal. Hon var prostituerad och hade befunnit sig inne i centrala Oslo kvällen före. En polispatrull hade sett henne strax efter midnatt. Det som var framför allt avgörande för att tingsrätten fällde Thomas Quick var att han erkände, att det inte fanns något i de objektiva fynd som redovisats i utredningen som stred mot innehållet i hans berättelse, att han hade lämnat uppgifter om sakförhållandena som inte kunde ha kommit till hans kännedom på annat sätt än genom egna iakttagelser på plats, att Quick lämnade flera riktiga uppgifter om den plats där Gry Storvik hittades och att dessa uppgifter hade varit okända från medierna, att skrapmärken på Gry Storviks rygg var förenliga med Quicks uppgift att han hade bakbundet henne med klockan kvar på armen och lagt henne på rygg, att hennes skador i övrigt och en kräkning i hennes hals var förenliga med Quicks uppgifter, att han berättade om ”blåmärken” på hennes kropp som stämde med likfläckar som kunde ha uppstått i enlighet med hans berättelse samt att ett test som hade gjorts vid Stockholms

universitet utvisade att Quick haft tillgång till avsevärt fler faktauppgifter än som hade publicerats i tidningarna.

Janny och Marinus Stegehuis (döda 1984, dom 1996)

Janny och Marinus Stegehuis var bosatta i Nederländerna. De var i Sverige på en semesterresa sommaren 1984. Janny var 34 år, Marinus 39. De kom den 12 juli på eftermiddagen till en plats vid sjön Appojaure nordväst om Porjus i Norrbotten, och de reste sitt tält där. Följande dag, den 13 juli, hittades de knivmördade i tältet. Det som framför allt var avgörande för tingsrätten när Thomas Quick fälldes för mordet var att han erkände gärningarna, att hans uppgift om att han hade vistats i Jokkmokk, i närheten av brottsplatsen, strax före brotten var tillförlitligen bekräftad genom vittnesuppgifter, att han långt före rekonstruktionen hade gjort en detaljerad skiss av tältplatsen och vägen till denna samt då också lämnade uppgifter om tältet och hur det hade lossats från marken m.m., att han under brottsutredningen spontant lämnade uppgifter om tillväga-gångssätt vid gärningarna och makarna Stegehuis skador som stämde väl med resultatet av obduktionen samt att han vid förhör och rekonstruktion kunde lämna uppgifter som i alla väsentliga delar stämde överens med de fynd och iakttagelser som gjordes vid brottsplatsundersökningen.

Yenon Levi (död 1988, dom 1997)

Yenon Levi var israelisk medborgare, 24 år gammal. Han kom till Sverige som turist i maj 1988 och påträffades mördad intill en skogsbilväg i Rörshyttan, drygt två mil norr om Hedemora i Dalarna, den 11 juni. Det som framför allt fällde avgörandet för domstolen när Thomas Quick fälldes för mordet var att han erkände, att hans berättelse var väl sammanhängande och fri från direkta motsägelser, att han hade kunnat fylla i sin berättelse med okända fakta som inte gick att kontrollera om han hade velat få den mer trovärdig, att han med ett stort mått av säkerhet pekade ut platsen där Yenon Levi hittades, att han beskrev Levis klädsel med hög grad av tillförlitlighet, att han nämnde en kniv av sameslöjd och att Yenon Levi hade berättat om en liknande kniv i ett brev till sin mamma, att Quick utan att uppgiften förekommit i medierna nämnde att den träpåk som användes vid mordet saknade bark och att hans beskrivning av Levis skador stämde väl överens med obduktionsresultaten, som var betydligt mer allmänt återgivna i medierna.

Therese Johannessen (död 1988, dom 1998)

På kvällen söndagen den 3 juli 1988 upptäckte Therese Johannessens mamma Inger-Lise att hennes flicka, som var 9 år gammal, var försvunnen. De bodde i området Fjell i Drammen i södra Norge. Flickan har inte återfunnits. Det som framför allt fällde avgörandet när Thomas Quick fälldes för mord på Therese Johannessen var att han erkände mordet, att det med hänsyn till de speciella uppgifter han lämnade om bostadsområdet Fjell inte rimligen kunde förhålla sig på något annat sätt än att Quick hade varit där vid tiden för eller i nära anslutning till Thereses försvinnande, att de uppgifter han lämnade (om bl.a. böjveckseksem och platsen där han berättade att han hade tagit flickan) med styrka talade för att han träffat Therese, att den Mazda-bil som enligt Quick användes vid färden till Drammen anmäldes krockad mindre än en vecka efter Thereses försvinnande, något som överensstämde med Quicks berättelse. Tingsrätten gjorde bedömningen att möjligheterna att Quick skulle ha kunnat få kännedom om sådana omständigheter som han hade berättat om och som inte hade förekommit i medierna var så gott som obefintliga.

Bevisningen och ursprungssannolikheten

Vid sidan av det som har återgetts ovan från domarna mot Thomas Quick kan följande nämnas om bevisningen och de omständigheter som i övrigt talade för att han hade begått mordet.

Inristningen

Vid en bergsformation, som såg ut på det sätt som Quick hade beskrivit, hittade man en inristning i en björk som han i förhör om mordet på Therese Johannessen sa sig ha gjort vid tillfället. Det var Quick som började tala om inristningen.

Sågbladet i Örjeskogen

Quick berättade att han hade använt en såg på Thereses kropp. Ett blad till en såg (en bågfil) anträffades där han hade berättat i ett förhör att den skulle finnas. Bladet hittades med metalldetektor dagen efter att han hade sagt var det skulle finnas.

Bålplatsen vid Ringentjärn

Thomas Quick pekade ut en specifik klippskrevla intill Ringentjärn, där han sa att han hade hanterat kroppsdelar efter Therese Johannessen. Vid teknisk undersökning anträffades kolrester och en avhuggen smal stam från en rönn där. Snittet på rönnen daterades till sommaren 1988, året då Therese försvann.

Hundarnas markeringar

På flera av de platser där Thomas Quick sa sig ha hanterat kropparna efter Therese Johannessen och Johan Asplund markerade liksökhundar. Det gick mestadels till så att Quick vallades i de olika områdena och pekade ut specifika platser. Senare togs hunden dit och markerade då genomgående vid de platser som Quick pekat ut, inte någon annanstans. Från bevissynpunkt var den avgörande frågan: Hur skulle Quick, om han bluffade, ha kunnat peka ut platser på marken där hunden strax senare skulle komma att markera?

Styckningsplatsen i Åvike

Quick visade vid vallningen var han hade styckat kroppen efter Johan Asplund, i Åvikeområdet ett par mil utanför Sundsvall. Platsen överensstämde väl med hur han i förväg hade beskrivit den, bl.a. att det skulle finnas en klippformation där.

Mörk pojke med tröja

Quick beskrev att han såg en mörk pojke skynda sig ut från en port intill den där Johan Asplund senare kom ut. I utredningen konstaterades att det på den angivna adressen hade funnits en pojke, Stefan Lövgren, som stämde väl med den beskrivning Quick hade lämnat. När Quick ombads att ge detaljer som visade att han hade varit på plats när Johan Asplund försvann berättade han att pojken hade en stickad tröja med ett

karakteristiskt mönster. Quick tecknade en skiss. Tröjan hittades och mönstret stämde väl med teckningen.

Blodet på Yenon Levis undertröja

Efter obduktionen och efter en första teknisk undersökning berättade Thomas Quick att han efter mordet på Yenon Levi hade kommit tillbaka och smekt kroppen innanför kläderna. Då ställdes en ny fråga till SKL om hur blodet hade avsatts på tröjan. I SKL:s utlåtande sägs: ”På insidan av brynjan E3 iakttogs blodlika besudlingar som delvis har avsatts vid smetande kontakt med föremål eller liknande som varit besudlat med inte helt stelnat blod.”

Vägen till Yenon Levis fyndplats

När man skulle köra till den plats där Yenon Levis kropp hittades anvisade Quick vägen med stor säkerhet och på eget initiativ. Man körde förbi rätt avtagsväg vid två tillfällen och Quick sa då ifrån att man skulle vända och köra tillbaka.

Vägen till Trine Jensens fyndplats

Vägnätet i Oslos utkanter var helt ombyggt vid vallningen, bl.a. med en ny sträckning av E 18. Quick påvisade den gamla utfarten. Därifrån lotsade han vallningsteamet fram till fyndplatsen. Några hundra meter innan bilen körde in på den vägsträcka som ledde fram till den plats där Trine Jensen hittades reagerade Quick med stark ångest när han såg vägkorsningen. De som var med i bilen sa att det var uppenbart att han visste var man skulle svänga av.

Sågen i Piteåskogen

Thomas Quick berättade att han hade styckat Charles Zelmanovits kropp med en såg och en kniv. Han kom inte ihåg vad som hände med sågen. En fintandad bågsåg hittades i det aktuella begränsade området, vid reträttvägen från fyndplatsen enligt Thomas Quicks beskrivning. Sågen hittades med metalldetektor och var täckt av mossa på ungefär samma sätt som kroppsdelarna.

Fyndplatsen i Piteåskogen

Quick hittade till den plats där Charles Zelmanovits hade återfunnits på ett påtagligt exakt sätt och tog en egen väg dit.

Cykeln i Jokkmokk

Quick berättade att han stal en cykel som han åkte runt på i och utanför Jokkmokk, och att det var fel på en växel. Det fanns bara en cykel som var anmäld stulen vid den tidpunkten. Den hade fel på en växel.

Gällivare centralstation

Quick berättade att han träffade konstnären Maj Doris Kristina Rimpi på Gällivare centralstation och att hon sa att hon hade haft en utställning i Stockholm. Hon sa under utredningen att hon träffade Bergwall någon gång och att det mycket väl kunde ha varit sommaren 1984. Hon var nästan säker på att det var på Centralstationen i Gällivare.

Hon kunde även ha nämnt en utställning i Stockholm eftersom hon hade en sådan i maj 1984.

Kammen och kvistarna

Thomas Quick sa att han hade lagt en kam och några kvistar på Trine Jensens kropp innan han lämnade henne. Det återfanns en kam och kvistar på hennes kropp när hon hittades.

Den röda bilen

Flera vittnen hade oberoende av varandra sett en röd mindre bil med en man och en kvinna som bråkade med varandra under färd. Bilen framfördes vingligt och ett vittne såg den stanna till på en p-ficka. Ett annat vittne hade sett mannen trycka ner kvinnan mot golvet. Quick sa att han hade använt en röd mindre bil vid mordet på Trine Jensen och att han stannade vid en parkeringsficka. Vid vallningen gjorde han spontant ett stopp just vid den parkeringsficka där vittnen hade sagt att den röda bilen hade stannat till. Vittnenas uppgifter stämde även tidsmässigt väl med Quicks berättelse.

Kunskapstestet

En grupp om tio personer fick ta del av pressklipp från olika svenska och norska tidningar. Uppdraget var att de skulle beskriva offren (Trine Jensen och Gry Storvik), hur gärningarna hade utförts, fyndplatsen samt skadebilden. De skulle tänka sig att de var gärningsmannen. Svaren jämfördes med de uppgifter som Quick hade lämnat under förhör. Resultatet visade att Quick hade lämnat avsevärt fler korrekta faktauppgifter än försökspersonerna, och även betydligt fler än som hade publicerats i tidningarna. Han kände till ca tio gånger fler okända fakta än försökspersonerna gjorde.

Cigarrettpaketet med könshåren

Polisen hittade ett cigarrettpaket med avklippta könshår från två personer gömda bakom en vägg i ett hus i Korsnäs utanför Falun där Thomas Quick tidigare hade bott. Cigarrettpaketet var från en tidpunkt som ligger efter den tid då han bodde i huset. Det gick inte att DNA-bestämma könshåren. De hittades med hjälp av en liksökhund. Man letade på platsen därför att Quick hade sagt i förhören att det kunde finnas något av intresse där.

Mycket begränsat stöd för tidningsläsning eller inläring i övrigt

Sture Bergwall säger att han lärde sig mycket om mordet genom att läsa tidningar, bl.a. vid besök på Stadsbiblioteket i Stockholm. (Först sa han att det var Kungliga biblioteket.) Men han har veterligen inte gjort något försök att få fram uppgifter som skulle kunna stödja detta. Till stor del gick de påstådda uppgifterna dessutom inte att få fram på Stadsbiblioteket.

Kvarblivelse

Thomas Quick skrev en bok, *Kvarblivelse*, som kom ut år 1998. Där väver han ihop berättelserna om de brott som han oomstritt hade begått och andra händelser i livet med berättelser – i många fall detaljerade – om de mord som han erkände. Det bör ha varit

svårt att dikta ihop berättelserna om morderna och presentera dem på det sätt som han gjorde.

Min bror Thomas Quick

I sin bok skriver Sten-Ove Bergwall att han kände på sig att det var Sture som hade mördat Johan Asplund när han fick höra att en man hade erkänt mordet. Detta mord var det första som Sture Bergwall erkände av de åtta som han dömdes för, och Sten-Ove Bergwall kunde därför inte ha påverkats av andra erkännanden.

Gåtan Thomas Quick

År 2002 kom Janne Mattsson ut med boken Gåtan Thomas Quick, som bygger på långa intervjuer med Quick. Det bör ha varit svårt för Quick att ljuga ihop de många detaljerade berättelser kring morderna som boken återger och som Janne Mattsson bedömde som utan tvivel tillförlitliga.

Morderna kunde mycket väl passa med Quicks diagnos

De mord som Quick erkände var av en särskild karaktär. Det var sålunda inte fråga om rånmord, uppgörelser bland kriminella, svartsjukemord e.d. Med ett par undantag var det – såvitt man hade anledning att tro – fråga om överfall på okända.

Den psykiatriska diagnosen

År 1970 uttalade läkaren i ett rättspsykiatriskt utlåtande att Thomas Quick var en sadistisk pedofil som var utomordentligt farlig för annans säkerhet. Vid en rättspsykiatrisk undersökning i mars 1991 fick Thomas Quick den kliniska diagnosen personlighetsstörning på borderlinenivå kombinerad med allvarlig impulskontrollstörning och sexuellt perverterat beteende med sadomasochistiska drag.

Nedlagda utredningar utan kvarvarande misstankar

Under de år då Quick var ute från Säter, 1976–91, skedde många mord som var ouppklarade när Quick började erkänna. Han erkände att han hade begått i varje fall fjorton mord under dessa år, därtill ett par mord före år 1976 som inte heller hade klarats upp. Det rörde sig om personer som var mördade eller försvunna sedan många år. Det fanns vid tidpunkten för åtalerna ingen misstänkt till något av morderna, och det finns med något undantag fortfarande inte någon rejält misstänkt.

Sannolikhetsberäkning

Den bevisning som fanns mot Sture Bergwall när han dömdes var sådan att sannolikheten för att han var skyldig till vart och ett av morderna var utomordentligt hög. Vid en uppskattning med den s.k. Bayes sats har jag kommit fram till följande sannolikheter för hans skuld.

Therese Johannessen: ca 99,99 % när hänsyn har tagits till sex bevis
 Johan Asplund: ca 99,99 % när hänsyn har tagits till fem bevis
 Charles Zelmanovits: ca 99,71 % när hänsyn har tagits till sex bevis
 Yonon Levi: ca 98,27 % när hänsyn har tagits till sex bevis

Gry Storvik: ca 99,21 % när hänsyn har tagits till sex bevis
 Trine Jensen: ca 99,93 % när hänsyn har tagits till fem bevis
 Janny och Marinus Stegehuis: ca 99,87 % när hänsyn har tagits till sex bevis

Beräkningarna är högst ungefärliga eftersom man själv måste bedöma värdet av de enskilda bevisen när man matar in dem i den matematiska formeln. Men man kan vara relativt säker på att bevisvärdena ligger på ungefär den nivå som jag har kommit fram till.

Via denna länk kan den som önskar komma till den promemoria på min hemsida (goranlambertz.se) där jag har räknat fram de nämnda sannolikheterna:
<http://goranlambertz.se/book-extra/berakningar-av-bevisvardet-i-samtliga-mal/>

De återtagna erkännandena och resningsprocessen

Den 18 september 2008, sju år efter den sista domen, tog Sture Bergwall tillbaka sina erkännanden. Det gjorde han första gången till journalisten Hannes Råstam, som hade arbetat en tid med Quickärendet. SVT sände tre dokumentärer av Råstam på temat att Bergwall hade dömts oskyldig. Bergwall fick en ny advokat, Thomas Olsson, som förberedde resningsansökningar.

Riksåklagaren tillsatte en ansvarig åklagare, överåklagaren Björn Ericson, som skulle bedöma fallen från ett åklagarperspektiv.

Ericson och några andra åklagare gick igenom bevisningen och bedömde att frågan om Sture Bergwalls skuld måste prövas på nytt. Det blev resning och målen skickades tillbaka till respektive tingsrätt.

Nya åklagare fick ta över. De ansåg att bevisningen mot Bergwall nu inte räckte för fällande dom och lade ned åtalerna. Det medförde att tingsrätterna – utan prövning – meddelade frikännande dom. Ingen domstol prövade alltså frågan huruvida bevisningen mot Bergwall var tillräcklig eller inte.

Åklagarna ställde inte några frågor till Bergwall efter hans återtagna erkännanden som gick ut på att försöka snärja honom eller verkligen testa hans nya inställning. Ett enda förhör hölls. De påståenden han gjorde om hur förhören, vallningarna och rekonstruktionerna hade gått till accepterades av de nya åklagarna utan att kontrolleras med de personer som hade varit med (främst van der Kwast och Penttinen). De hade i avgörande delar berättelser som helt skilde sig från Bergwalls.

Hannes Råstams bok

Boken *Fallet Thomas Quick – Att skapa en seriemördare* var avslutningen på Hannes Råstams långa arbete med Quickärendet, ett arbete som också inrymde bl.a. tre dokumentärer för SVT. Råstams dokumentärer och bok betydde kanske allra mest för den uppfattning som uppstod, att en rättsskandal hade inträffat.

Den som granskar boken närmare mot fakta kan konstatera att den innehåller ett antal fel och allvarliga vilseledanden. Råstam hade exempelvis inte ringt ett telefonsamtal som han påstod att han ringt, och han hade inte fått ett påstått fel från rättegångarna

bekräftat. Han hade inte fått låna videoband från norsk polis som han påstod. Hans beskrivning av en brottsrekonstruktion är uppenbart vilseledande, vilket den som ser filmen från rekonstruktionen kan konstatera. Råstam framställer uppgifter från Sture Bergwall som nyheter fast de varit kända för polis och åklagare sedan länge. Han hävdar att det fanns undangömda förhörprotokoll som i själva verket inte alls var undangömda. Han påstår att dessa protokoll har ett helt annat innehåll än de faktiskt har. Han redovisar en rad olika bevis på ett tydligt vilseledande sätt. Och han glömmer eller ignorerar de viktigaste bevisen.

Dan Josefssons bok och psykoterapins roll

I november 2013 publicerades Dan Josefssons bok *Mannen som slutade ljuga – Berättelsen om Sture Bergwall och kvinnan som skapade Thomas Quick*. Josefssons huvudtes i boken är att ”teorin om bortträngda minnen” spelade stor roll för de erkännanden som Sture Bergwall (Thomas Quick) avgav.

Som framgår av domarna mot Thomas Quick saknade dock eventuella bortträngda minnen all betydelse i rättegångarna. Quick dömdes för att bevisningen ansågs räcka för slutsatsen att det var ställt utom rimligt tvivel att han var skyldig.

Men den avgörande och avslöjande frågan är: Hur kan påståendet att Thomas Quick *ljög ihop* sina berättelser om morderna förenas med påståendet att det som han berättade var *minnen*? Josefssons svar på den frågan är att det avgörande var att utredarna trodde på teorin om bortträngda minnen.

Den som läser Josefssons bok noterar ett antal viktiga fel och vilseledanden. Som ett exempel kan nämnas att Josefsson hävdar att ”det enda som utmärkte Thomas Quicks påstådda mord var att det inte fanns några gemensamma drag”. En s.k. brottsmönstermätning visar det motsatta. Det är lätt att förstå. För sex av de åtta morderna hade tydliga sexuella övertoner. Samtliga handlingar var överfallsmord på personer som Quick inte kände. I sex fall av åtta berättade Quick att han hade letat efter någon att förgräpa sig på, och i tre fall styckade han kroppen. I alla de åtta fallen lämnade han kropparna eller delar av dem på relativt ödsliga platser. Och alla morderna innehöll sadistiskt eller starkt överdrivet våld.

Hur en villfarelse kan uppstå

Det är intressant att reflektera kring frågan hur föreställningen om en stor rättsskandal uppkom trots att Quick hade fällts för de åtta morderna av eniga domstolar som konstaterade att hans skuld var ställd utom rimligt tvivel. Att en sådan föreställning kan få det genomslag som den fick, trots de fakta som fanns relativt lätt tillgängliga för de flesta, måste ha en förklaring. Jag nämner i *Quickologi* tjugo faktorer som kan ha inverkat (i boken är de mer utvecklade än här nedan):

1. En bakgrund med ganska rimliga misstankar om allvarliga fel i brottsutredningen.
2. Kraftfulla opinionsbildare som odlade misstankarna (främst Jan Guillou och Leif GW Persson).

3. Ett väl förberett avslöjande; Råstams suggestiva tv-dokumentär där Bergwall ”erkände att han hela tiden hade ljugit om sin skuld”.
4. Övertygande, starkt vinklade och delvis bedrägliga böcker av Hannes Råstam och Dan Josefsson.
5. En omfattande publicitet där tidningar, radio och tv tog till sig Guillous, Perssons, Råstams och Josefssons berättelser.
6. Stöd från personer med stor trovärdighet, som t.ex. Anne Ramberg, Hans-Gunnar Axberger, Peter Wolodarski, Göran Greider och Maciej Zaremba.
7. Betydande ensidighet i mediebevakningen.
8. Hårda verbala attacker mot personer som hävdade att den påstådda rättsskandalen var en villfarelse. Angreppen kan ha skrämt bort personer som annars kanske hade varit beredda att gå mot strömmen.
9. Osanningar eller oklarheter som blev till sanningar. Det var historien med ”Norgepojarna”, det ”vattentäta alibit” för mordet på Therese Johannessen, påståendet att Quick hade erkänt mordet på Helén Nilsson, ”nyheten” om konfirmationen 1964, påståendet att det saknades tekniska bevis, besöken på Kungliga Biblioteket och Stockholms stadsbibliotek, och mycket annat.
10. Resningsprocessen, som fick många att tro att domstolarna hade slagit fast att bevisningen mot Bergwall inte räckte för fällande dom. Somliga trodde rentav att domstolarna hade slagit fast att han var oskyldig.
11. Påståendet att s.k. bortträngda minnen spelade in när Thomas Quick fälldes, ett påstående som accepterades i vida kretsar.
12. Tystnaden från personer som hela tiden visste att det inte hade slagits fast att Quick var oskyldig, men som avstod från att säga något fastän en föreställning om detta spred sig.
13. Okunskap hos bl.a. många journalister om det rättsliga förfarandet och om bevisningens betydelse, en okunskap som fördes vidare till många i allmänheten.
14. Benägenheten att bortse från det sannolika, exempelvis att allt talar för att den som döms enhälligt för åtta mord inte är oskyldig till alla.
15. Ett beroende mellan myndigheter och medier, där starka mediepersonligheter kan få makt över myndigheters beslut.
16. Konformism; om många tänker och tycker på ett visst sätt har andra en tendens att följa efter, ibland ganska okritiskt.
17. Bristande tid och intresse hos många och ett intellektuellt motstånd mot att ordentligt pröva om det kunde förhålla sig på ett annat sätt.
18. Prestige, obehaget i att ha fel, ovilja att ompröva. Många hade låst fast sig i den etablerade uppfattningen och drev den hårt. Det fick bl.a. till följd att medierna inte

ställde någon av de många frågor som fanns att ställa till exempelvis resningsåklagarna och några av opinionsbildarna.

19. Kritiken mot dem som sa emot klubbade fast. Många människor utgick från att det måste vara fel med tanke på hur stark och omfattande kritiken var. Så småningom tröttnade människor på att höra invändningarna, och på debatten.

20. Populariteten hos föreställningen om rättsskandalen. Många gillade inte alls tanken att det skulle röra sig om en myt.

Efteråt har följande tillkommit:

21. De ställningstaganden som den s.k. Bergwallkommissionen och motsvarande norska utredning gjorde 2015 innebar för många en bekräftelse på att det var en rättsskandal när Thomas Quick åtalades och dömdes. Men båda utredningarna hade som utgångspunkt att Thomas Quick var oskyldig. De gjorde till synes alla sina bedömningar utifrån den utgångspunkten, utan att överväga hur rimlig den var. Bergwallkommissionens rapport är enligt min uppfattning en präktig utredningsskandal.

Slutord

Quickärendet har tagit ganska stor del av min tid från 2006 och framåt och särskilt från 2012 då Hannes Råstams bok kom och jag gav mig in i debatten på allvar. Sedan jag insåg 2012 att bevisningen mot Sture Bergwall är så stark att det inte finns något som helst tvivel om hans skuld har jag arbetat enormt mycket med ärendet. Att skriva Quickologi tog ett år (2014), och debatten och mitt skrivande i övrigt har varit omfattande.

För mig är Quickärendet det mest egendomliga som har hänt. Det finns inte något tvivel om Bergwalls skuld. Och ändå håller ”alla” fast vid rättsskandalen. Hur är det möjligt? Varför vill alla dom som måste förstå hålla fast vid det som ju för många blir en livslögn? Det kan väl inte vara så svårt att bara erkänna att man tog fel?

Trots att det finns väldigt mycket frustration och enormt många frågetecken förenade med annars kloka människors syn på Quickärendet har fenomenet för mig blivit till ett av mina främsta glädjeämnen. Det låter väl konstigt, men det har blivit en så stor tillfredsställelse att vara en av de få som säger som det faktiskt är i ett av Sveriges allra största rättsärenden någonsin. Om jag ska säga något som jag är stolt över (fast jag inte gillar att säga att jag är stolt över mig själv), så är det Quickärendet. Där har jag stått pall trots ett enormt tungt motstånd. Det är rejält tillfredsställande.

17 *Palmemordet*

Mitt eget engagemang

Sveriges statsminister Olof Palme mördades sent på kvällen den 28 februari 1986. Det var en omvälvande händelse som på olika sätt har levt kvar i många svenskers liv. För min del var jag utredningssekreterare i Justitiedepartementet när mordet inträffade och jag arbetade i samma byggnad som Olof Palme, Rosenbad mitt i Stockholm. Statsministerns kansli låg på näst översta våningen, nr 4, medan Justitiedepartementet låg på våningarna därunder, 2 och 3, och utredningarna höll till överst i huset, på plan 5. Jag hade träffat Olof Palme ett par gånger, dels när han besökte Linköping och jag var aktiv i Katedralskolans SSU-förening, dels i hissen i Rosenbad.

På måndagsmorgonen efter mordet var allt annorlunda i Rosenbad. Vi som arbetade överst i huset och tog trapporna upp passerade Statsrådsberedningen på vägen. Jag minns hur jag såg bl.a. min kamrat från Tolkskolan Klas Eklund stå där i en tyst klunga. Klas var ekonomiskt sakkunnig i Statsrådsberedningen.

Som alla andra i Sverige har jag förstås undrat vem som mördade Palme och varför. Ibland har jag engagerat mig i saken lite extra. Som JK fick jag t.ex. diverse framstötter om vad som borde göras och genom åren har jag läst så gott som alla böcker som har skrivits om mordet och mordutredningen. Under några år var jag också med i en informell grupp som träffades med jämna mellanrum på någon restaurang i Stockholm och diskuterade frågor kring mordet. I gruppen ingick Inga-Britt Ahlenius, som satt med i den Granskningskommission som granskade utredningen och lade fram sitt betänkande 1999. Där ingick också författarna Gunnar Wall, Lars Borgnäs och Lena Andersson, som alla hade skrivit och/eller skulle komma att skriva böcker om Palmemordet. Jag lärde mig mycket av alla fyra och var nog under några år nästan så insatt som man kunde vara.

Vid något tillfälle skrev jag tillsammans med ett antal andra personer en debattartikel, ett ”upprop”, för att få till stånd in ordentlig utredning om det s.k. polisspåret. Granskningskommissionen hade kritiserat Palmeutredningen för att detta spår var kraftigt försummat, och vi tyckte man gjorde alldeles för lite för att då, om än sent, ta tag i den saken.

Efter att mordutredningen lagts ner den 10 juni 2020 skrev jag också en artikel i Svenska Dagbladet tillsammans med Per-Johan Eliasson Teesalu till stöd för chefsåklagare Krister Peterssons nedläggningsbeslut. Då var jag övertygad om att beslutet var riktigt, för det var så mycket som talade för att Stig Engström hade begått mordet. Efteråt har jag ändrat mig, framför allt i ljuset av det som Gunnar Wall skrivit i sin bok *Rättsskandalen Olof Palme – Mordet, syndabocken och hemligheterna* (2023). Där visar han att det är mycket som talar för att Engström var kvar på mordplatsen efter mordet, något som vid nedläggningsbeslutet framställdes som näst intill otänkbart.

Jag kanske är för lättövertygad, men under andra perioder har jag varit övertygad om att de just då mest misstänkta begick mordet. Jag trodde t.ex. länge att Christer Pettersson var gärningsman; det kunde bara inte vara så att Lisbeth Palme pekade ut honom så bestämt om hon inte var säker på sin sak och också hade rätt i det som hon var säker på. När jag läste Jan Stocklassas bok *Stieg Larssons arkiv: nyckeln till Palmemordet* var jag nästan helt övertygad om att Sydafrikaspåret bar på sanningen om mordet. Och ännu

mer övertygad om det blev jag när jag såg tv-serien *Palmemordet – den stora mörkläggningen* (2023). Det kunde bara inte finnas så många tillfälligheter som pekade mot en mördare från den sydafrikanska säkerhetstjänsten, troligen med viss inblandning av svenska Palmehatare. Då och då har jag varit nästan säker på att det var en svensk konspiration som låg bakom mordet, bl.a. då Inga-Britt Ahlenius skrev en debattartikel och hävdade att den hemliga organisationen Stay behind var ansvarig. Jag tyckte att hennes tankar och resonemang var mycket övertygande.

Senast läste jag Jon Jordås bok *Den sista boken om Palmemordet*. Utifrån hans argumentation ansåg jag att väldigt mycket talade för att Christer Andersson var gärningsman. Han hade haft en revolver av ”den rätta typen”, han hade inte lämnat in den till polisen när man efterlyste alla vapen av ett visst angivet slag, till vilket Christer Anderssons revolver hörde. Och Mårten Palme hade gjort en teckning av en man som han hade sett och reagerat för utanför biografen Grand före mordet, en teckning som i mycket påminde om Christer Andersson. Men mot misstankarna talar att det inte finns något som med styrka talar för att Christer Andersson befann sig på mordplatsen, inte heller i övrigt något som kopplar honom på något mera direkt sätt till mordet.

Varför skriva om Palmemordet här?

Det som får mig att ta med en kort redovisning och diskussion om Palmemordet i mina memoarer beror på främst tre saker. Den första är att jag har sysslat en del med det, som jag har beskrivit ovan. Den andra är att jag tycker att Palmeutredningens ledning har skött sitt uppdrag på ett ibland orimligt dåligt sätt. Detta är väl i och för sig inte någon särskilt spännande uppfattning, alla lär hålla med om den. Men jag vill framhålla den arrogans som jag anser har präglat ledningen under i varje fall delar av arbetet. Jag frågade t.ex. Palmeutredningen i ett mejl för några år sedan om den ansåg att polisspåret dåmera var färdigutrett. Svaret från den som då var huvudansvarig, Kerstin Skarp, var att ”det är hemligt”.

Den tredje anledningen till att jag har med Palmemordet i mina memoarer är att enligt min uppfattning utredningen om ett statsministermord inte över huvud taget får läggas ner innan man har funnit mördaren eller har en så säker uppfattning om vem det var att man kan säga att det inte går att komma längre i utredningen. Så ansåg nog också Palmeutredningens ledning att man borde se på saken innan det beslöts år 2020 att utredningen skulle läggas ner med hänvisning till misstankarna mot Stig Engström. Och då tyckte jag själv att det var ett riktigt beslut med en riktig motivering. Men om man sedan kan konstatera att slutsatsen inte höll, för att bevisningen mot den misstänkte i själva verket var mycket svagare än man ansåg, då måste utredningen återupptas. Det är inte rimligt att det inte i dag arbetas med frågan om vem som begick mordet. Jag förstår att man kan tycka att utredningen tar för mycket tid och resurser och att man f.n. inte ser någon möjlighet att komma framåt. Men dessa skäl är inte tillräckliga. Palmeutredningen bör återupptas efter en ny prövning av om misstankarna mot Stig Engström är så starka att de motiverar en nedläggning.

Värdet av bevisningen

Inte minst med hänsyn till de misstankar och mer eller mindre starka övertygelser jag själv har haft i olika skeden bestämde jag mig för att försöka bedöma bevisningen på ett någorlunda systematiskt sätt. Som jag nämnt angående Quickärendet har jag funnit att

bevisvärdet kan beräknas på ett relativt bra sätt matematiskt om man bemödar sig om att vara både noggrann och hederlig. Det är väldigt vanligt att människor "tror" saker om vem som är skyldig till ett brott, mindre vanligt att man försöker bedöma det ungefär så som domare ska göra, och ännu mindre vanligt att man försöker räkna på sannolikheten för skuld.

Jag testade misstankarna mot fem olika tänkbara mördare på detta sätt. Jag försökte bedöma de olika bevisen mot dessa fem så omsorgsfullt jag kunde utan att det tog orimligt mycket tid. Och jag räknade sedan på bevisvärdet med Bayes sats, som rent matematiskt inte är ifrågasatt och som "bara" lider av den bristen att man kan ha olika uppfattningar om värdet av ett bevis. Denna brist är dock betydligt mindre än den brist som består i att den *samlade* bevisningen är ännu svårare att värdera. För det finns inget sätt att kvantifiera den, det enda man kan hänvisa till är om det kan bedömas råda något *rimligt tvivel* om skulden vid en sammanvägning av alla bevis. Om detta kan det förvisso råda stor oenighet. Och vad värre är: Att man är enig behöver inte betyda att man har rätt. Det är lätt att bli övertygad om den misstänktes skuld av den bevisning som finns. Men ofta tänker man då inte på att bevisningen kan finnas även om den misstänkte är oskyldig (s.k. "falskt positivt" resultat av övervägandena). Och än mindre tänker man på att den s.k. ursprungssannolikheten (sannolikheten för skuld innan man har tagit hänsyn till någon bevisning) kan vara mycket liten och göra att sannolikheten för skuld – även om bevisningen ser stark ut – kan vara ganska liten.

När jag försökte beräkna sannolikheten för skuld för de fem huvudspåren kom jag fram till följande.

Christer Pettersson	4 %
Stig Engström	10 %
Christer Andersson	4,5 %
Sydafrikaspåret	29 %
Annan konspiration	20 %

Lägger man ihop dessa siffror blir summan 67,5 %, vilket då står för sannolikheten för att det är något av dessa spår som är det rätta. Knappt 30 % alltså för att inget av spåren stämmer.

Självfallet är det inte sannolikt över huvud taget att någon som inte begick mordet faktiskt begick det. Men beräkningarna utgår från att man inte vet, utan bara har bevisen och styrkan i dem att hålla sig till.

Jag kan väl avsluta med att nämna vilka siffror jag kommer fram till om jag bara gissar utifrån vad jag vet om bevisningen. Då tror jag ungefär så här:

Christer Pettersson	5 %
Stig Engström	10 %
Christer Andersson	20 %
Sydafrikaspåret	30 %
Annan konspiration	30 %
Totalt	95 %

Det är alltså framför allt spåret Christer Andersson som jag bedömer vara underskattat vid en beräkning med Bayes sats. I viss mån gäller det också en "annan konspiration", alltså "polisspåret", Stay behind eller något av det slaget.

Det viktigaste är dock enligt min mening att Palmeutredningen återupptas och att man arbetar vidare oförtrutet med alla de misstankar som kan finnas. Och särskilt att man undersöker om det kan ha rört sig om en konspiration bland svenskar som ansåg sig ha ett intresse att röja Olof Palme ur vägen. Där finns mycket att forska i, det visar inte minst den nyssnämnda boken av Gunnar Wall.

18 *da Costa-ärendet*

SVT:s dokumentär

När jag skriver detta har SVT just visat en dokumentär med namnet *Det svenska styckmordet*. Den handlar om mordet på den prostituerade heroinberoende 25-åringen Catrine da Costa i Stockholm sommaren 1984. Jag har nämnt detta mord och de rättsliga följderna av det i kapitlet Justitiekanslern, under rubriken *Tillsyn över myndigheterna* och underrubriken Styckmordsärendet. Där har jag också redovisat bakgrunden.

Dokumentären driver ståndpunkten att de båda läkare som förlorade sina legitimationer för att de ansågs ha styckat Catrine da Costa blev utsatta för ett justitiemord. Den bevisning som fördes fram emot läkarna saknade i själva verket enligt dokumentärfilmarna – Dan Josefsson och Johannes Hallbom – all bärkraft. I själva verket var det enligt Josefsson och Hallbom fråga om en klappjakt på läkarna utifrån en förutfattad mening att de var skyldiga.

Dokumentären ledde till en ny omfattande diskussion. De allra flesta gav starkt stöd åt ståndpunkten att läkarna blivit utsatta för ett justitiemord och måste få någon form av upprättelse. Andra pekade på brister i dokumentärens presentation av en del av bevisen. Det gällde särskilt presentationen av det kanske starkaste beviset, det s.k. fotohandlarparets vittnesmål, där dokumentären enligt kritikerna gav en alldeles felaktig bild av hustruns utpekande vid den första konfrontationen; den var mycket starkare än det framstod.

Kammarrättens dom

För egen del kände jag att jag efter alla år måste göra en förnyad genomgång av den bedömning som Kammarrätten i Stockholm gjorde av skuldfrågan när domstolen återkallade läkarnas legitimationer. Kammarrätten ansåg det ställt utom rimligt tvivel att de hade styckat kroppen. Hur det faktiskt var med skuldfrågan har jag aldrig riktigt förmått ta ställning till, jag har vacklat ungefär som när det gäller Palmemordet. Men det skulle i alla fall gå att göra en ny prövning av hållfastheten i kammarrättens dom. Det hade jag anledning att göra inte minst därför att jag sedan "förra gången" (2009, då jag slutade som JK) hade hunnit lära mig ganska mycket om bevisprövning som domare i Högsta domstolen och dessutom i samband med Quickärendet hunnit lära mig hur man använder Bayes sats.

Så jag gick igenom kammarrättens dom igen, lite ordentligare än jag hade gjort när den meddelades den 31 maj 1991. Då tyckte jag att den kändes lite svag men accepterade den ändå i princip. Det var en omfattande och välskriven dom, och kanske fick man trots allt acceptera domstolens bedömning av det var styrkt att läkarna hade styckat kroppen. Mina funderingar fortsatte, men jag kom inte mycket längre. Som jag skrivit tidigare var jag utsatt för ett formligt bombardemang av telefonsamtal, synpunkter och kritik från min gamle familjerättsprofessor Anders Agell. Men då var det lätt att hålla honom ifrån sig utifrån känslan att han nog hade tappat lite grand av sitt omdöme.

Vid min nya genomgång av kammarrättens dom var jag nästan chockerad. Bedömningarna håller absolut inte. Man kan inte värdera bevisning på det sätt som

domstolen gjorde. Låt mig ge några exempel som jag återger i stort sett ordagrant från en artikel i nättidningen Parabol som jag skrev i januari 2025 och som publicerades i februari. Nedanstående rubriker avser de huvudsakliga bevisen i målet.

Fotohandlarparet

Två makar som hade en fotoaffär berättade att en man hade lämnat in och senare hämtat ut fotografier på en styckad kropp. Hustrun pekade med viss säkerhet ut Thomas Allgén som den som hämtat bilderna. Hennes utpekande fick stöd av maken och ett annat vittne som varit i affären.

Angående fotohandlarparet var kammarrättens slutsatser dessa:

”Att de bilder som makarna såg föreställde kvarlevorna efter Catrine da Costa anser kammarrätten med hänsyn till Arne Schröders [fotohandlarmaken, min anmärkning] beskrivning ställt utom varje rimligt tvivel.” – ”Kammarrätten finner på grund av det anförda att vittnenas utsagor i denna del är så samstämmiga och säkra att ett misstag framstår som helt uteslutet. Det är därför styrkt att Thomas Allgén den 21 juni 1984 lämnade in och hämtade ut bilder som visade Catrine da Costas styckade kropp och att han kände till vad som fanns på bilderna.”

Kammarrätten fastställer alltså, i praktiken helt och hållet på grundval av makarna Schröders och kundens vittnesmål, att Allgén är skyldig. Det gör man utan att det här eller någon annanstans i domen över huvud taget diskuteras t.ex.

- hur sannolikt det var att Allgén skulle avslöja bilderna så som man antog
- hur stor sannolikheten som utgångspunkt var för att Allgén ö.h.t. deltog i brottet
- vilken sannolikheten var för att Allgén begick brottet inför sin dotter
- hur sannolikt det var att Allgén skulle ha gömt kroppsdelarna så som skett
- vilken betydelse det hade att fotohandlaren först sa att mannen var fetlagd
- om läkarna hade tillräckligt med tid för att mörda da Costa och stycka kroppen
- hur sannolikt det var att de styckade kroppen så som påstods trots upptäcktsrisk
- om vittnena kunde vara påverkade av den omfattande publiciteten
- om vittnena kunde vara påverkade av en önskan att ha sett det de sa
- om vittnena kunde vara påverkade av en vilja att hjälpa till
- om vittnena kunde vara påverkade av den övertygelse många hade
- om vart och ett av vittnena kunde vara påverkad av vad de andra båda sa
- om vittnena kände till i förväg hur Allgén såg ut
- vilken betydelse det hade att Allgén aldrig sa något som talade för hans skuld

Jag menar att detta är helt oacceptabelt. Det rörde sig om en så pass extrem bevisvärderingssituation att det inte kan räcka med tre samstämmiga vittnen från samma tillfälle för att i praktiken slå fast att någon har mördat eller i varje fall styckat en död kropp.

Damen med hunden

En kvinna berättade att hon hade sett två män och ett barn i en barnvagn vid rättsläkarstationen när hon var ute och gick med sin hund. Hon var något osäker på tidpunkten men sa att det hade varit en pingsthelg. Det gjorde att tidpunkten kunde stämma väl.

Angående damen med hunden drog kammarrätten följande slutsatser: ”Kammarrätten finner alltså genom Ingeborg Olssons vittnesmål klarlagt att Thomas Allgéns och Teet Härms bekantskap vidmakthållits så sent som pingsten 1984 och att Thomas Allgén befunnit sig i närheten av rättsläkarstationen under pingsten 1984. Av det nu anförda framgår att kammarrätten funnit det utrett att klagandena inte lämnat sanningsenliga uppgifter om sin bekantskap med varandra.”

Kammarrätten ansåg alltså att kvinnans vittnesmål var fullt bevis för att läkarna hade ljugit om sin bekantskap och att de befunnit sig på platsen vid den aktuella tiden. Det gjorde man fastän hon hörde av sig först flera år efter händelsen, år under vilka det hade varit en omfattande publicitet kring mordet, och utan att hon först kunde säga när händelsen hade ägt rum. Det är inte acceptabelt att dra så långtgående slutsatser av ett vittnesmål och bl.a. inte pröva risken för att vittnet har låtit sig påverkas att ”förbättra” sin berättelse under tryck från opinionen. Att på det sätt som kammarrätten gjorde se detta som ett hundraprocentigt bevis för att läkarna ljugit är orimligt.

Polisvittnet

En kvinnlig polis sa att hon hade sett Teet Härm tillsammans med Catrine da Costa på tunnelbanan. Om detta stämde kunde det inte vara riktigt som Teet Härm sa, att han inte hade träffat da Costa.

Angående detta vittne fann kammarrätten identifieringen av de båda personerna och därmed bekantskapen mellan Teet Härm och Catrine da Costa ”säkerställd” genom detta vittne.

Denna bedömning – ”säkerställd” = bevisad – gjorde man trots att uppgifterna från vittnet kom först fyra år i efterhand och utan att man ö.h.t. berörde frågan om hennes tillförlitlighet, särskilt om hon kunde ha hittat på uppgifterna för att ”hjälpa till i utredningen” eller misstagit sig. Och man gjorde det trots att hon kände till utredningen väl sedan tidigare.

Att säga att identifieringen och bekantskapen är ”säkerställd” genom vittnesmålet är absolut inte godtagbart. Man måste så gott som alltid lämna något utrymme för misstag eller påverkan när det gäller vittnen.

Dagboksvittnet

En kvinna som var bekant med Catrine da Costa sa att Catrine hade berättat om kontakter med två läkare, varav den ene hade en dotter, och att de hade tillgång till ett "dödsrum va de nu e Bårhus?". Detta hade hon skrivit i sin dagbok, som hon läste ur inför kammarrätten.

När det gällde detta vittne fann kammarrätten inte anledning att ifrågasätta dagbokens autenticitet. Det framstår som en helt orimlig bedömning, inte minst mot bakgrund av att kvinnan hade hört av sig flera år tidigare, direkt efter att Catrine da Costas kropp hade hittats, och då tipsat polisen om en sexköpare som hade kört runt med Catrine och utan att vittnet då sa något om läkarna eller dagboken.

Jovan Rajs och kollegan

Teet Härms chef på rättsläkarstationen hette Jovan Rajs och var docent, sedermera professor. Det var han som gjorde obduktionen av kroppsdelarna och också han som i viss mån satte polisen på spåret att det kunde vara en läkare som hade styckat kroppen. Han och en kollega sa att man kunde se att styckningen var professionellt utförd.

Kammarrätten skrev så här i frågan om betydelsen av vad Jovan Rajs och kollegan hade uttalat om att den som hade gjort styckningen var professionell: ”Genom det som Jovan Rajs och Anders Wykman upplyst finner kammarrätten det klarlagt att gärningsmannen/-männen besitter ingående kunskaper i åtminstone anatomi samt allmänna kunskaper i kirurgi eller ortopedi. Att Teet Härm och Thomas Allgén tillsammans hade sådana kunskaper är helt klart.”

Tidigare i domen redovisar kammarrätten vad det s.k. rättsliga rådet sagt i frågan: ”Rättsliga rådet har i yttrandet till JO sammanfattningsvis anfört att vid genomgång av obduktionsprotokollet, fotografierna och de bevarade skelettdelarna av Catrine da Costas kropp inget har framkommit som visar att ingreppen måste ha gjorts av en person med kunskaper inom kirurgi, ortopedi, anatomi eller obduktionsteknik. Med beaktande av tillgängliga litteraturuppgifter och rättsliga rådets medicinska ledamöters personliga erfarenheter vidhåller rättsliga rådet, att rådet inte kan instämma i Jovan Rajs – och ännu mindre i Anders Wykmans – yttrande angående kunskaperna eller färdigheterna hos den eller dem som styckat Catrine da Costas kropp.”

Mot bakgrund av rättsliga rådets yttrande framstår kammarrättens bedömning som orimlig. I en bedömning av skuld bör domstolen normalt, vid tvekan, välja den slutsats som är förmånligast för den anklagade, inte den strängaste. Vilken kunskap hade kammarrätten för att gå emot rättsliga rådet på det bestämda sätt som man gjorde?

Tids- och riskaspekterna

Den kanske viktigaste omständigheten till stöd för att läkarna var oskyldiga var tidsaspekten och upptäcktsrisken. Om läkarna var skyldiga måste mordet och styckningen ha skett under en ganska kort stund på annandag pingsts förmiddag, den 11 juni 1984. Enligt vittnen gav sig Thomas Allgén av hemifrån med dottern på morgonen efter frukosten, medan Teet Härm var hemma igen strax efter lunchtid samma dag. Två vittnen träffade Härm på rättsläkarstationen någon gång mellan kl. 11.30 och 13.30, ett tredje vittne någon gång mellan kl. 08.30 och 09.30. Läkarna bör därför ha haft högst ca två timmar på sig att träffa Catrine da Costa, mörda henne (rimligen efter ett visst föregående händelseförlopp) och stycka hennes kropp i närvaro av Allgéns dotter innan denne lämnade rättsläkarstationen med flickan. Någon måste också ha städad upp efter styckningen. Inte minst med hänsyn till att personer fanns på rättsläkarstationen både före det dåd som skulle ha förekommit och efter, hade de också upptäcktsrisken att ta hänsyn till.

Kammarrätten säger om detta: ”Omvänt gäller att bevisning som går ut på att de på annandagen inte varit eller endast kortare tid varit på rättsläkarstationen inte befriar klagandena från den misstanke som socialstyrelsen riktar mot dem. I detta hänseende har åberopats förhör med Irene Härm, Ingrid Lundgren, Ingeborg Olsson, Bengt Werner, Jovan Rajs och Dina Rajs. Mot bakgrund av denna slutsats finner kammarrätten inte skäl att nu pröva dessa utsagor.”

Detta är enligt min uppfattning oansvarigt och orimligt. Det minsta man kunde ha begärt av kammarrätten är att den hade redovisat ett tänkbart scenario för brottet, räknat

på tiden och bedömt rimligheten. Man hade också bort diskutera betydelsen av riskerna för att det kunde dyka upp människor på rättsläkarstationen medan styckningen pågick. Frågan var ju om det fanns något rimligt tvivel om läkarnas skuld.

Det samlade bevisvärdet

Som jag har nämnt både beträffande Quickärendet och Palmemordet finns det ett sätt att matematiskt beräkna sannolikheten för skuld. Det sker genom en formel som kallas Bayes sats. Den används inte av domstolarna i dag, *dels* för att den är krånglig och svår att förstå, *dels* för att den som räknar måste bedöma värdet av de olika bevisen och motbevisen innan de förs in i beräkningen *och dels* slutligen för att beviskravet i brottmål enligt praxis är ”bortom rimligt tvivel”, vilket tolkas så att domaren – en person – ska bedöma vad som är ”rimligt” och vad som är ”ett rimligt tvivel”.

Åtminstone i tveksamma fall är det dock bra att för rättssäkerhetens skull kontrollera sin bevisvärdering mot formeln. Det beror på *att* vissa bevis allmänt sett är lätta att övervärdera, *att* man kan tendera att bortse från den s.k. ursprungssannolikheten (hur sannolikt är det som utgångspunkt att personen är skyldig, dvs. om man bortser från all bevisning?) *och att* man tenderar att underskatta sannolikheten för att ett bevis föreligger trots att personen är oskyldig (s.k. ”falskt positiva” utfall).

Utan att nu gå in på hur beräkningen görs vill jag nämna att jag efter min genomgång av kammarrättens dom räknade på sannolikheten för läkarnas skuld. Jag anser mig ha varit relativt ”generös” mot den som hävdar skuld när jag matade in de olika värdena i formeln. Och jag kom då fram till att sannolikheten för att läkarna är skyldiga enligt min beräkning är ca 1,2 %. Man brukar lite slarvigt och förenklat säga att det fordras ungefär 98 % sannolikhet för att anse att skulden är ”ställd utom rimligt tvivel”.

Var det ett justitiemord?

Enligt min uppfattning var kammarrättens bevisvärdering helt oacceptabel. Jag tyckte redan när jag läste domen första gången att den var alldeles för ensidig och sträng. I ljuset av vad jag därefter har lärt mig om bevisvärdering, och efter en förnyad genomgång av domen, måste jag nu förstärka min kritik. Det var helt orimligt att ta ifrån läkarna deras legitimationer på grundval av den bevisning som fanns och den bevisvärdering som gjordes.

Jag vågar än i dag inte säga något alldeles bestämt i skuldfrågan. Det fanns ju trots allt en del som talade för läkarnas skuld. Men om det samlade bevisvärdet är så lågt som det faktiskt är, då finns det knappast anledning att tro något annat än att de är oskyldiga.

Var det då ett *justitiemord* att slå fast att läkarna var skyldiga? Jag tycker att man ska reservera det begreppet för fall där någon döms oskyldig. Med den tveksamhet som trots allt kvarstår tycker jag det rätta är att säga att det *sannolikt* var ett justitiemord, och i så fall ett oförlåtligt sådant. Myndigheter och domstolar höll inte måttet.

Många väljer ändå att argumentera ungefär så här: Det är orimligt att tänka sig att de tre vittnena i fotohandeln skulle ha misstagit sig när de var så säkra som de var på att det var Allgén som hade varit där. Det finns inte någon anledning att räkna med att vittnena

t.ex. låtit sig påverkas av stämningarna i samhället på ett sådant sätt att de sa sig vara mycket säkrare än de faktiskt var.

För min del anser jag att man absolut måste räkna med att människor kan låta sig påverkas starkt av stämningarna i samhället o.d. De kan mycket väl säga saker som inte stämmer. Och ibland drar de med sig domstolarna. Man behöver bara tänka på det sena 1600-talets häxprocesser för att förstå att detta kan ske.

Slutord

Jag kan inte låta bli att tänka på min gamle professor, han som klandrade bl.a. mig våldsamt för att inte ge läkarna en riktig chans till upprättelse. Anders Agell avled 2008 och var inte sig själv den sista tiden. Hur mycket som berodde på sjukdom och hur mycket som berodde på hans då Costa-engagemang kan jag inte bedöma. Men jag kan inte låta bli att beundra honom för att han gick in så hårt för att ge läkarna upprättelse. Han satte faktiskt hela sitt mycket goda rykte på spel. Människor började tala om honom som "hopplös" och en "pajas". Han var onekligen lite hopplös på slutet, men jag önskar att jag hade lyssnat lite mer på honom. Det låg inte i min hand att ge läkarna upprättelse, men kanske kunde jag med en mer noggrann genomgång av kammarrättens dom redan då ha dragit något avgörande strå till stacken.

Om de båda läkarna blev offer för ett justitiemord är det sannerligen oerhört tragiskt. De fick utan tvivel sina liv förstörda, även om de före katastrofen hade haft en ungdom och en begynnande karriär som var god. Det är enligt min mening oförlåtligt att rättsväsendet kan låta något sådant ske. Ansvar vilar tungt på de främst berörda. Många tappade huvudet.

Och Teet Härm och Thomas Allgén var inte ensamma om sin olycka. De hade föräldrar som fick uppleva den omänskliga klappjakten på deras söner. Det är mardrömslikt.

19 Kevinärendet

Bakgrund

Den 16 augusti 1998 hittades 4-åriga Kevin Hjalmarsson drunknad i Dottevik i Arvika. Ganska snart slog polis och åklagare fast att det var två småpojkar som låg bakom hans död, Christian och Robin. De var 7 resp. 5 år gamla när det hände, och självfallet straffades de inte. Men händelsen var mycket uppmärksam i medierna och i allas ögon var bröderna skyldiga till att ha orsakat Kevins död.

Många år senare gjordes en SVT-dokumentär om fallet. Dan Josefsson var främste ansvarig för dokumentären. I den framställdes det så att bröderna pressades att erkänna att de hade dödat Kevin fast de i själva verket inte hade gjort det. Det tillsattes en ny utredning ledd av chefsåklagaren Niclas Wargren. Där kom man så småningom fram till att bröderna inte kunde betraktas som skyldiga till Kevins död. Inte långt senare beslöt regeringen att tillerkänna Christian och Robin en miljon kronor var i ersättning för vad de hade fått utstå genom att det slogs fast att det var de som orsakade Kevins död.

Min anmälan

Jag anmälde dokumentären för Granskningsnämnden för Radio och TV. Det gjorde jag för att jag ansåg att dess framställning av polisutredningen var bedräglig. Jag angav bl.a. dessa tre exempel:

Ljög Rolf Sandberg om att pojkarna hade erkänt?

Enligt dokumentären var bevisningen mot bröderna konstruerad. Förhørsledaren Rolf Sandberg ljög när han påstod att bröderna hade erkänt.

I verkligheten sa den ena brodern (Christian), här något förkortat: Robin höll foten mot halsen. Då orkade inte Kevin andas. Och: Jo, för han orkade inte andas riktigt, för han orkade inte andas och så började han, så började han inte andas, så då dog han och så bar vi honom dit. Och: Han sa med en konstig röst att han inte orkade, jag orkar inte andas sa han.

Och i verkligheten sa den andra brodern (Robin), här något förkortat: (Försökte Kevin komma loss?) Nej. (Varför?) Han var redan död. (Hur kunde Christian nå ner till halsen?) Han satt på knä. (Varför tryckte han så mot Kevins hals tror du?) Vet inte jag. (Vem är det som gör så att Kevin hamnar på rygg?) Det var Christian det. (Det var något mer ni gjorde mot hans hals också?) Ja, men det var Christian, han satt på halsen. (Det var någon som höll sin fot mot hans hals, kan det ha varit du?) Nej, det var Christian. (Vad sa Kevin när du klämde på hans hals?) Inget. (Varför gjorde han inte det tror du?) Han var redan död då.

Fel av polisen att åberopa att pappan sagt att Christian berättat om Kevin?

Enligt dokumentären tyckte sig pappan en natt *i mitten av oktober* minnas, när han hade fått narkotikaklassat sömnmedel, att C på mordnatten kom in och berättade om Kevin. Enligt dokumentären bör polisen klandras för att ha använt den sortens uppgifter som ett argument för att bröderna var vid vattnet när Kevin dog. – I dokumentären sägs

”pojarna har inte sagt något om detta tidigare”. Därvid syftar man på frågan om de hade sagt att de var nere vid vattnet när Kevin dog.

I verkligheten hade pappan redan i *två förhör i september* sagt att han ”numera” var nästan säker resp. kände igen att Christian hade sagt redan första kvällen att pojarna hade sett Kevin ligga och flyta i vattnet. På fråga från polisen om varför han inte berättat detta tidigare svarade han att han måste ha förträngt det.

Rätt att pojarna inte hade sagt att de var nere vid vattnet när Kevin dog?

I dokumentären sades följande angående vad bonusmamman E mindes om vad som hände samma kväll som Kevin dog: ”Först säger E (bonusmamman) att hon inte minns att Christian berättade något på mordnatten. Hon blev uppriven och gick till sist med på att han kanske hade sagt något. I dag tror E att hon blev förvirrad när hon blev utfrågad.” E säger: ”Jag gick nog med på nåt tyvärr. Det kanske var så då.” – I dokumentären sägs ”pojarna har inte sagt något om detta tidigare”. Därvid syftar man alltså på frågan om de hade sagt att de var nere vid vattnet när Kevin dog.

I verkligheten står i polisens anteckningar från förhöret med E den 24 augusti, åtta dagar efter händelsen, följande: ”E blev allt mer uppriven och sade sedan att hon behövde tänka. Efter en stund gick hon med på att Christian kanske sade något [...]. Som hon mindes saken kom Christian inrusande först. Robin var strax efter honom. [...] Hon ändrade sedan på detta och uppgav, att hon nu minns att alla barnen kom inrusande på en gång. [...] Hon vet att hon fick klart för sig att något hade hänt vid sjön och att det gällde Kevin. [...] Hon vet att hon hörde: ’Kevin ha stöpe i sjön.’ [...] – I anteckningar från förhör med E dagen efter, den 25 augusti, är det antecknat: ”Hon minns nu Christians yttrande. Han sa ’Kevin ligger i vattnet och flyter’.” – I flera senare förhör sa bonusmamman i princip detsamma. Den 2 september antecknade polisen t.ex. detta, som hade sagts när Christian samma dag kom in och berättade vad som hade hänt vid sjön: ”Hon uppgav att utan tvekan var det så att det framgick att Kevin låg i vattnet. Därom är det inget tvivel.”

Granskningsnämndens bedömning

I sitt friande beslut skrev Granskningsnämnden: ”Utifrån de uppgifter som förts fram i ärendet kan nämnden inte finna att framställningen var felaktig eller vilseledande eller att den utelämnade i sammanhanget väsentliga uppgifter.”

Min bedömning

För mig är det svårt att förstå hur man som granskande organ kan komma fram till att framställningen på de nämnda tre punkterna inte var felaktig eller vilseledande och inte heller utelämnade i sammanhanget väsentliga uppgifter.

Det var ju faktiskt så att båda pojarna sa att de hade varit där när Kevin dog och att någon av dem hade haft foten på halsen så att han dog. Ingen av dem erkände att *just han* hade orsakat Kevins död, men de sa faktiskt att en av dem hade gjort det. Det var därför *starkt vilseledande* och på gränsen till osant att påstå att Rolf Sandberg ljög när han sa att pojarna hade erkänt.

Och det var ju faktiskt så att pappan redan före det tillfälle då han hade fått i sig narkotikaklassat sömnmedel hade sagt i två förhör att han var nästan säker resp. kände

igen att Christian hade sagt redan första kvällen att pojkarna hade sett Kevin ligga och flyta i vattnet. Det var därför *starkt vilseledande* att i dokumentären säga att ”pojkarna har inte sagt något om detta tidigare” angående att de hade varit nere vid vattnet när Kevin dog.

Och det var ju faktiskt så att bonusmammans sa att hon mindes att alla barnen kom inrusande på en gång och att hon mindes att hon hörde ”Kevin ha stöpe i sjön” och att Christian sa att ”Kevin ligger i vattnet och flyter”. Det var därför *starkt vilseledande* att säga att ”pojkarna har inte sagt något om detta tidigare” angående att de hade varit nere vid vattnet när Kevin dog.

Slutord

Jag kan inte se annat än att Granskningsnämndens bedömning innebär att SVT har mycket stor frihet att vilseleda allmänheten i sina dokumentärfilmer.

En annan sak är att jag inte kan säga med tillnärmelsevis samma säkerhet här som i Quickärendet att bedömningen i skuldfrågan är fel. Man måste uppenbarligen vara mycket försiktig när man förhör barn, och det är möjligt att Christian och Robin pressades att erkänna något som ingen av dem hade gjort. Det är också naturligtvis möjligt att de kom ner till vattnet och såg Kevin ligga där *efter* att han hade dött.

Jag har inte någon invändning mot regeringens beslut att ge Christian och Robin ersättning *ex gratia* utifrån det som blev det slutliga utfallet i ärendet. Regeringen kunde inte gärna göra en annan bedömning än den som åklagaren gjorde.

20 *Dödshjälp*

Ska den som är obotligt sjuk och har kort tid kvar att leva kunna få hjälp att begå självmord?

Frågan väcker starka känslor och blir aktuell med jämna mellanrum. När den mycket välmeriterade läkaren Staffan Bergström hjälpte den svårt ALS-sjuka Per Maritz att dö år 2020 slutade det med att Bergström förlorade sin läkarlegitimation. Man menade att han hade ”visat sig uppenbart olämplig att utöva läkaryrket”.

Enligt min uppfattning är detta en orimlig bedömning. Det stod helt klart att Per Maritz ville dö, han var mycket svårt sjuk och den korta återstoden av hans liv skulle bli en plåga. Nu fick han hjälp genom att Staffan Bergström tillhandhöll det sömnmedel som han bad om och som behövdes. Per Maritz tog själv tablettorna. – Hur kan en läkare bli uppenbart olämplig att utöva sitt yrke genom att hjälpa en person att dö under sådana omständigheter?

Jag kände mig så provocerad av domen mot Staffan Bergström att jag bestämde mig för att skriva en bok om hur man kan gå till väga och hur man bör tänka om man vill hjälpa någon att dö som vill det och där det utan tvivel är mest barmhärtigt att hjälpa. Som icke-läkare kan man ge sådan hjälp utan att riskera något för egen del så länge man säkerställer att det är den döende som själv tar tablettorna eller på annat sätt vidtar den slutliga och avgörande åtgärden. Men när jag hade kommit ungefär halvvägs i mitt skrivande började jag känna lite tvekan och skrev till den kloke PC Jersild, som jag kände lite sedan tidigare och som har skrivit mycket som är väldigt bra om dödshjälp. Jag bad honom om råd; skulle jag skriva min bok färdig och försöka ge ut den eller inte? Hans råd var ganska bestämt: Gör det inte. En sådan bok kan uppfattas som en anvisning till deprimerade människor om hur de bäst kan ta sitt liv. Det vore inte bra. Jag beslöt att följa PC:s råd och lade ner projektet.

Debatten går vidare och alltfler länder inför en möjlighet till dödshjälp under vissa strikta förutsättningar. I USA finns sedan 1997 den s.k. Oregonmodellen. Där kan patienten få hjälp att dö under vissa klart fastställda villkor: Patienten ska vara över 18 år och beslutskapabel. Två läkare ska oberoende av varandra ha bedömt att patienten har kortare tid än sex månader kvar att leva. Om en läkare misstänker att patienten också är deprimerad, ska en psykolog bedöma om omdömet är fördunklat av depression. Det måste gå minst 15 dagar mellan patientens första begäran och att läkemedlet skrivs ut. Och det ska alltid vara patienten själv som tar läkemedlet.

I andra länder ställs något mindre rigorösa krav. Schweiz, Nederländerna och Belgien är exempel.

I Sverige var en stor majoritet av befolkningen för en rätt till dödshjälp när frågan ställdes för några år sedan. Men flera politiska partier är emot en sådan rätt, eller av andra skäl ovilliga att låta utreda frågan. Någon utredning har därför inte kommit till stånd i vårt land.

De *argument som anförs emot* en rätt för människor att få hjälp att avsluta sina liv är främst de här:

1. Där det finns god tillgång till palliativ vård finns inget behov av dödshjälp.
2. Dödshjälp kan leda till att förtroendet för vården minskar.

3. Det är omöjligt att helt säkert veta att patienten verkligen är dödssjuk.
4. Det är omöjligt att säkert veta att patienten verkligen vill dö.
5. Även om patienten verkligen vill dö är det inte säkert att denna vilja är bestående.
6. Det finns en risk att patienter ber om dödshjälp för att inte vara en börda.
7. Människosynen i samhället kan förändras om dödshjälp tillåts.
8. Om dödshjälp legaliseras kommer praxis att utvidgas till alltfler patientgrupper.
9. Dödshjälp innebär särskilda risker för sårbara grupper.
10. Dödshjälp kan misslyckas.
11. Dödshjälp är en börda för personalen.
12. Livet är okränkbart och därför är det alltid fel att avsluta ett människoliv.

Argumenten för en rätt till assisterat självmord är främst dessa:

1. Människor bör själva få bestämma när de ska dö.
2. Det finns situationer där palliativ vård inte räcker mot t.ex. smärta och ångest.
3. En sådan rätt kan höja livskvaliteten och känslan av värdighet i slutet av livet.
4. Det ger en trygghet att veta att man kan slippa ett svårt, kanske outhärdligt lidande.
5. Döden för den som får hjälp kan göras helt smärtfri.
6. En sådan rätt kan för många göra att de slipper överväga ett kanske otäckt självmord.
7. Det finns ett starkt stöd i landet för en utvidgad rätt till dödshjälp.
8. I flera länder ses det som en mänsklig rättighet att kunna få hjälp att dö.

Alla dessa argument har betydelse och avvägningen mellan dem är ovanligt komplicerad. Om vi ska införa en möjlighet till dödshjälp i Sverige måste vi se till att det finns trygga garantier för att patienten verkligen vill dö. Det är det viktigaste av allt. Vi kan t.ex. kräva att minst två av varandra oberoende läkare intygar patientens verkliga vilja. Patienten måste självfallet kunna ändra sig när som helst, och det måste vara patienten som bestämmer när livet ska avslutas. Det bör också fordras att det är patienten som själv företar den avgörande handlingen. De som arbetar i sjukvården ska själva få bestämma om de vill medverka eller inte.

Genom en utredning kan vi få klarlagt om en ordning med dödshjälp kan göras helt trygg. Det kan vi få veta genom att studera erfarenheterna i t.ex. USA, Kanada, Australien och Schweiz.

Något ”sluttande plan” får det inte bli fråga om. Vi måste se till att garantierna för patientens bästa bevaras fullt ut. Lagstiftaren kan utan tvekan se till att det blir så.

Om vi kan känna oss trygga, då bör vi enligt min mening införa en ordning som innebär att vi tillgodoser viljan hos de personer som är säkra på att de vill dö. Kanske för att de lider svårt. Kanske för att de fruktar ett slut som innehåller outhärdliga plågor, eller som känns djupt ovärdigt. Kanske för att de helt enkelt vill bestämma själva när livet ska vara över.

Jag har deltagit i debatten om dödshjälp och även på plats i USA studerat den nämnda s.k. Oregonmodellen. Jag deltog också i en debattartikel i saken 2020 där 88 personer skrev att regeringen borde tillsätta en utredning.

Jag nämner denna fråga i min bok för att det är en av de politiska frågor som jag känner starkast för och en av de få som handlar om något annat än rättsväsendet där jag har deltagit i debatten. Jag anser att man i ett humant samhälle bör ha rätt att själv bestämma när man ska dö. Det är enligt min mening ett svek av den svenske lagstiftaren att inte åtminstone låta utreda ett system med dödshjälp. Mycket talar för att det finns en

viss politisk beröringsskräck kring ämnet på grund av dess natur. Det finns knappast några politiska vinster att göra på att öppna för en reform. Då är det, tycker jag, desto viktigare att politikerna visar mod.

21 *Söndagsbetraktelser och annat skrivande*

När jag gick i pension den 1 mars 2017 var min föresats att jag (vid sidan av fritiden) skulle ägna mig i princip bara åt att ”läsa, tänka, skriva och hjälpa”. Det räckte inte riktigt för mitt behov av stimulans, utan år 2023 började jag jobba lite grand också (se kapitel 15). Men i stort sett har jag hållit fast vid föresatsen. Och då är det framför allt skrivandet som har tagit mycket av min tid, och också gett mig mycket tillfredsställelse.

Före min pensionering hade jag skrivit två böcker (*Konsumentkrediter, en kommentar till konsumentkreditlagen* och *Quickologi*), ett antal bokkapitel och ett stort antal artiklar. Efter pensioneringen har det blivit fyra enkla böcker (*Berättelsen om vår familj, När sanningen inte räcker, Boken om Elsvig och Lasse Lamberthz* och *Mona St Cyr – ett liv i samhällets tjänst*, detta är den femte) och ett mindre antal artiklar (drygt 10). Det huvudsakliga skrivandet har bestått i noteringar helt för mig själv (främst dagbok), söndagsbetraktelser på min hemsida varje vecka (det började jag med 2015) och en del annat material som jag har publicerat på hemsidan med jämna eller ojämna mellanrum.

Söndagsbetraktelserna är oftast ungefär en sida långa, och det är genom dom som jag får utlopp för mitt behov av att sätta på pränt en massa tankar som dyker upp. Det handlar oftast om politik, juridik, filosofi, psykologi, böcker, filmer, resor, språk, vardagsproblem, mänskligt beteende och diverse annat som jag finner anledning att reflektera kring.

Jag skriver förstås för att delge andra mina tankar. Men om jag ska vara riktigt ärligt skriver jag också mycket för att tillfredsställa mitt ordningsbehov. När man skriver ner sina tankar blir de nästan alltid klarare och bättre. Något man tänkte håller inte riktigt när man ska skriva det eller läsa det. En formulering kan alltid göras om, så att tanken blir tydligare eller intressantare. Annat klarnar plötsligt. Eller man minns något man hade glömt.

Jag har stort utbyte av att skriva en kort text och sedan läsa igenom och peta i den ett antal gånger. Till sist är jag nöjd när jag läser, men då har jag ofta ändrat 50 % i den ursprungliga texten. Så gör förstås de flesta ”riktiga författare” också, och det är väl inte särskilt intressant att jag gör så. Men för mig är det intressant att lägga märke till vad som driver och skapar tillfredsställelse.

Vid varje årsskifte ägnar jag en söndagsbetraktelse åt det gångna ”rättsåret”. Med det avser jag händelser inom rättsväsendet och juridiken i Sverige som är värda att påminna om. De första fem eller sex genomgångarna av det slaget gjorde jag i Upsala Nya Tidning, när jag var kolumnist där åren 2010–2015. Och sedan har jag fortsatt på hemsidan, och då också haft lite mer textutrymme. Dessa betraktelser känns värdefulla för åtminstone mig själv eftersom de ger en god och ofta nästan fullständig överblick över ett viktigt område. De tar ganska lång tid att skriva, men det är det värt.

Som jag har nämnt i kapitlet om Quickärendet skriver jag också två gånger om året betraktelser om detta rättsärende och vad som möjligen har hänt sedan sist. Det gör jag mest för att påminna om vad som hände, för att ingen ”skyldig” ska komma undan den dom som de har gjort sig förtjänta av och för att ingen ”oskyldig” i onödan ska behöva skylta som ”skyldig”.

Jag har funderat över om jag skulle ha med en förteckning över samtliga mina publicerade skrifter i boken. Det skulle tillfredsställa mitt ordningssinne men i övrigt vara ganska ointressant. Så i varje fall i denna första upplaga av boken avstår jag från det.

Till sist tar jag med, mest som exempel och illustration, en av mina senare söndagsbetraktelser. Den handlar om mitt favoritämne, rätt och moral.

Söndagsbetraktelse nr 498

Man brukar ju säga att det inte är någon mening med att HA rätt om man inte FÅR rätt. Man har till exempel en fordran mot någon men kan inte bevisa det. Eller man har betalat sin skuld men har inte något kvitto eller annat som visar det. Då förlorar man sina pengar. Man FÅR inte rätt trots att man HAR rätt.

På senare tid har det hänt vid två tillfällen att personer som jag har försökt hjälpa förlorat i domstolen. Och det trots att det enligt min bedömning inte var någon tvekan om att de faktiskt hade lånat ut pengar resp. betalat sina skulder. De HADE rätt, men de FICK inte rätt.

Hur ska man tackla en sådan motgång, som inte bara känns som en orättvisa utan som faktiskt också är det? Jag tror man gör klokt i att tänka på en sak: Det är meningslöst att HA rätt om man inte FÅR rätt bara om det är pengarna (eller motsvarande) som är det viktiga. Men om man styrs av den MORALISKA rätten, då är det också viktigare att faktiskt HA rätt än att vinna. För då är man någon som inte ljuger eller bluffar, utan är hederlig.

Det där kan vara en ganska bra tröst när man förlorar en tvist eller drabbas av någon orättvisa. Att förstå att rättssystemet inte alltid är rättvist. Att juridiken måste vara lite fyrkantig ibland. Och att myndigheter och domstolar inte alltid träffar rätt.

Så man ska inte bli bitter eller alltför ledsen för att man inte FÅR den rätt som man vet sig HA.

Och det viktigaste är ju ändå att alltid försöka GÖRA rätt, den enda ledstjärna man behöver i livet.

22 *Medierna och den allmänna opinionen*

Jag gillar programmet ”Medierna”, som går kl. 11 på lördagsförmiddagarna i Sveriges Radio P1. Där granskas de traditionella medierna (radio, tv och tidningar) på ett oftast ganska hårdhänt och intressant sätt. Slarv och för snabba slutsatser avslöjas, liksom otillbörliga hänsyn och ovidkommande sakomständigheter.

Men det finns något som programmet ”Medierna” inte kan göra, eller i varje fall inte gör. Och det är att avslöja det som måhända är värre än slarv, snabba slutsatser, otillbörliga hänsyn och ovidkommande sakomständigheter. Nämligen konsensussamhället, och de majoritetskrav som medierna ”lyder” under och själv är en del av.

Det här tror jag är ett av de största samhällsproblemen i dag. Jag skrev först en bisats till den meningen, ”vid sidan av den bristande respekt för sanningen som tyvärr breder ut sig”. Men jag tog bort den bisatsen, eftersom det blir fel att säga ”vid sidan av”. För det är nog så att den bristande respekten för sanningen är *en del av* det problem som skapas av och innefattas i konsensussamhället och majoritetskraven.

Låt mig ge ett exempel från det som jag redan har skrivit om i boken och där jag även har varit inne på problemet: Quickärendet.

Av de journalister som förr eller senare förstod att Quickärendet inte är någon rättsskandal utan en villfarelse var det två som tog steget ut i ljuset och sa som det var. Det var Kristina Hultman och Yrsa Stenius. Efter att de tagit detta steg var de paria bland journalister. Kristina Hultman kunde inte längre få något jobb i mediebranschen, och Yrsa Stenius förlorade flera av sina journalistvänner. Båda blev baktalade och utfrysta.

Av de övriga journalister som förr eller senare har förstått att Quickärendet inte är någon rättsskandal utan en villfarelse är det två som har sagt till mig att de förstår hur det ligger till, men att de inte kan säga det utåt för att de då gör sig omöjliga i branschen. Så de har valt att ligga lågt och fortsatt arbeta som tidigare, utan att beröra Quick. Så kan man göra utan att behöva bli anklagad för bristande civilkurage, tycker jag. Det är för mycket begärt att man ska utsätta sig för det som Kristina Hultman och Yrsa Stenius gjorde. Det som är en effekt av konsensussamhället, att man inte ostraffat säger emot det som alla för närvarande tror på, eller i varje fall anser att man bör tro på.

Och det finns utan minsta tvivel åtskilliga journalister, jurister och andra som mycket väl förstår att Quickärendet faktiskt inte är någon rättsskandal utan en villfarelse, men som inte säger ett ord om det. För enklast är ju att bara dundra på, som Leif GW Persson, Hans-Gunnar Axberger, Christian Dahlman och Olle Häggström gör. Ingen kommer ju ändå på allvar att syna deras kort, annat än ganska undanskymt.

På ungefär samma sätt förhåller det sig med en del sanningar som inte bör ifrågasättas öppet. Som att det är legitimt att skylla den för att vara antisemit som kritiserar Israel hårt eller ställer sig på palestiniernas sida i mellanösternkonflikten. Som att inga kvinnor ljuger om sexuella övergrepp (vilket uppenbarligen en eller annan gör). Som att användandet av vissa språkliga uttryck visar att man är fördomsfull mot vissa minoriteter (vilket det uppenbarligen inte gör, däremot bör man använda ”rätt” uttryck av respekt). Och som att kvinnor är en bättre sort än män (vilket de nog i och för sig är).

Vad ska man göra åt detta? Är det ett problem som måste lösas?

Jag tycker att ett friskt samhälle ska tillåta alla meningsyttringar och ifrågasättanden. Åsikter som man ogillar bemöts dessutom effektivast genom starka motargument. Visserligen lever vi i dag i en värld där de sunda motargumenten inte sällan bemöts med axelryckningar, medan den mer eller mindre tillfälliga majoriteten får knutna nävar till medhåll (jfr Donald Trumps oförblommerade lögn). Men det bör inte hindra att vi i Sverige försöker skapa och upprätthålla en generös och öppen debatt.

Att medierna och den allmänna opinionen slår hårt mot oliktankande innebär faktiskt en allvarlig brist i yttrandefriheten och därmed den frihet som bör finnas i ett samhälle. Och så var det även när Sverigedemokraterna befann sig i en sådan samhällsposition att det var legitimt att vilja tysta dem.

23 *Jag och Gud*

Jag var tio år när jag sa till min pappa att jag nog faktiskt inte trodde på Gud. Han var troende, åtminstone formellt, och hans svar var att det gjorde honom ledsen att jag sa så. ”Tro på Gud, Göran, livet blir bättre då.”

Det där var en sak jag hade funderat mycket på. Alla hemma i Kisa verkade tro på den Gud som prästen pratade om i kyrkan. Men det var aldrig någon som hade sett honom och aldrig någon som hade fått något handfast tecken på att han fanns. Visserligen gick det små historier om underverk av olika slag, men jag kunde aldrig uppfatta något som talade för att Gud hade varit inblandad. Det fanns helt enkelt ingenting som tydde på att det fanns någon Gud. Jag hade gått och ruvat på detta länge innan jag sa det till pappa, som jag uppfattade som lite mer troende än mamma. Och jag måste få det sagt. Om pappa hade något gott motargument kanske han skulle komma med det, tänkte jag. Men han sa bara det där att livet blir bättre, och det var väl egentligen inte något argument för att tro?

Sedan dess har det varit självklart för mig att det inte finns någon Gud i himmelen, ingen personlighet som har makt över våra liv, ingen skapare, ingen som hör vår bön.

Men så blev KG Hammar ärkebiskop. Det var 1997 och jag var 47 år. Plötsligt förstod jag att ”tro” kunde vara någonting annat än jag hade trott. Man behövde inte tro på en farbror i himmelen, utan det som var verkligt viktigt var Jesus budskap om kärleken till din nästa, om respekt och tolerans. Det hade jag ju alltid trott på och gillat, det var bara farbrorn i himmelen som jag inte kunde tro på. Och underverken, som jungfrufödseln och uppståndelsen. Men om underverken sa KG Hammar att dom behövde man inte tro på annat än som poesi. Bibelns texter är färgade av sin tid och av de människor som skrev den, sa KG Hammar. ”Det som inte kan övertyga vårt hjärta ska inte heller ha vår tillit och ännu mindre vår lydnad.”

Ja men detta kändes ju alldeles rätt. När jag lite senare engagerade mig i Katharinastiftelsen, som skapats av Margit Sahlin, en av våra två första kvinnliga präster, förstärktes känslan av att tron var något bra och riktigt. Direktorn Madeleine Åhlstedt sa att hennes tro innebar att hon trodde på ”kärlek, nåd och förlåtelse”, och när jag frågade KG Hammars efterträdare som ärkebiskop, Anders Wejryd, om detta sa han att det är ungefär så som han tror. Fantastiskt! Kärlek, nåd och förlåtelse. Det trodde ju jag också på!

Alltså var jag kristen trots allt. Jesus har alltid varit min idol, och jag har alltid tyckt att kärlek och förlåtelse är viktigast av allt. Det där med ”nåd” hade jag däremot inte riktigt förstått, men när Madeleine Åhlstedt förklarade att det är ungefär detsamma som ”barmhärtighet, spontan välvilja och en ambition att återupprätta bruna relationer”, ja då gillade jag även det.

I själva verket innehåller kristendomen med denna fria ”Jesustolkning” det absolut viktigaste i tillvaron. Man ska vara kärleksfull, man ska förlåta och man ska visa andra människor välvilja och barmhärtighet. Man ska vara en god, generös och empatisk människa helt enkelt. Egentligen säger det sig själv. Och det är så oerhört mycket lättare att ta till sig detta än beskedet att man ska tro på en Fader i himmelen. Denne Fader är en symbol för det goda, vår bild av det. Bildligt finns han ”i himmelen”, men inte fysiskt. Så skönt! Och så fint!

Och kanske är det inte bara vår Gud, utan alla gudar, som i grund och botten är kärlek, nåd och förlåtelse?

Om alla religioner kan förenas i ungefär samma budskap, då finns nog också kärnan till världsfreden i religionerna. Det borde religionernas företrädare träffas och prata om.

Tro på Gud, livet blir bättre då.

24 *Livets mening*

Vad är meningen med livet? Den frågan ställs återkommande och i olika sammanhang. Böcker skrivs och man vrider och vänder på frågeställningen. Vad menar man egentligen med "meningen med livet"? Vilken "mening" talar vi om? Är det mening = lycka? Eller är det den mening som handlar om att göra så mycket gott som möjligt? Eller kanske "mening på ett högre plan", det som någon eller något har ämnat för oss människor?

Jag ska inte krångla till det här. Utan jag ska utgå från *det som jag själv menar med frågeställningen*. Och det är inte vad någon eller något kan ha ämnat att vårt liv ska vara till för, utan i stället *hur vi bör leva våra liv på bästa sätt*.

Om man ställer frågan på det sättet tycker jag att den är relativt okomplicerad. För då har den två ganska tydliga komponenter. Den ena är hur vi ska göra och vara för att HA ett gott liv med lycka, stimulans, värde och tillfredsställelse. Och den andra komponenten är hur vi ska GÖRA gott, dvs. vara generösa, hjälpa, stötta, lyssna, trösta och stärka.

Med frågan "vad är meningen med livet?" menar jag alltså ungefär detsamma som "hur ska vi leva våra liv?"

Och den frågan är hyggligt lätt att besvara. Jag menar att det enda rimliga är att livet bör vara en kompromiss mellan å ena sidan det som är så gott som möjligt för en själv och å andra sidan det som innebär att man är en god kraft för andra. Man har bara ett liv, och då måste man rimligen ha rätt att försöka leva det så att man själv är lycklig, så att tillvaron är god. Men samtidigt kan det inte vara rätt att leva bara för sig själv, att inte alls tänka på andras behov.

Om man utgår från denna ganska enkla regel blir nästa fråga hur mycket som ska vara det ena och hur mycket det andra. Jag tror att det måste få bero på de förutsättningar man har i livet. För många är det tillräckligt att försöka klara sig själv någorlunda väl, att över huvud taget överleva på ett skapligt sätt. Av andra, med bättre förutsättningar som utgångspunkt, kan man kräva mer. En rimlig grundregel tycker jag kan vara att man ska ägna halva den vakna och fria tiden åt att tillfredsställa de egna behoven, den andra åt att vara en god kraft för andra människor.

Men vem lever så? Det finns nog dom som gör det, men de allra flesta lever nog i allt väsentligt för att hålla vardagen stången, skaffa mat på bordet, sköta jobbet och hålla ordning.

Okej, då är nog 50/50 för mycket begärt. Kanske 80/20? Nja, det är nog för svårt att sätta siffror på kompromissen. Jag tror att man får nöja sig med att säga att man bör leva sitt liv så att det är så gott som möjligt för en själv utan att man gör avkall på det andra som man bör vara, nämligen en god kraft för andra. Om man formulerar det så, då ställer man lite högre krav på den som föds med en silversked i munnen än på den som är handikappad eller fattig eller har dåliga förutsättningar på något annat sätt.

En slutsats är viktig om man vill hålla sig till denna relativt enkla livsregel, att leva sitt liv så att det är *så gott som möjligt för en själv utan avkall på försöken att vara en god kraft för andra*. Den slutsatsen är, för mig, att man inte bör tillåta sig att leva i lyx. Man får absolut lyxa till det ibland, men inte för mycket och inte för ofta. Om andra behöver

mina pengar väldigt mycket bättre än jag själv behöver dem, då bör jag dela med mig. Inte så att jag själv blir fattig, men så att avvägningen mellan min och andras lycka blir någorlunda rimlig.

Det finns många invändningar mot detta, och det finns annat av liknande slag att reflektera kring. Som t.ex. om man bör ge sig ut på långa flygresor fastän det är dåligt för miljön och klimatet. Utan att gå närmare in på detta tycker jag att ”kompromiss” är svaret även där.

Har jag själv följt dessa regler för livet? Nej, det har jag inte gjort. Jag har varit för självisk. Men jag har blivit mer och mer medveten om frågan, och det har också fått mig att bli lite mindre självisk med åren. Jag måste också medge att det har blivit lättare att vara osjälvisk sedan privatekonomin blev oproblematiske.

För mig är livet ganska lätt. En sak brottas jag dock med så här i elfte timmen. Jag har blivit sämre på förlåtelse.

Kronologi

17 februari 1950	föds
1950	familjen Lamberthz flyttar till Hemgården i Kisa
12 mars 1952	Susanne föds
8 april 1957	syster Ewa-Lotta föds
1958	familjen Lamberthz flyttar till Linnégatan 55 i Kisa
1960 – 67	tävlade i tennis
1962 – 66	seriespel och enstaka tävlingar i bordtennis
1963 – 68	spelade trumpet och bastuba i Kisa blåsorkester
1965 – 68	sekreterare i Kisa tennisklubb
1966 – 67	Ordförande i elevrådet på Värgårdsskolan i Kisa
1966 – 67	Ordförande i Kisa Skolidrottsförening
1967	realexamen i Kisa
1968 – 69	AFS-stipendiat i Hagerstown, Maryland, USA
1969 – 71	styrelseledamot SSU Katedral
1970 – 71	ordförande för Katedralskolans idrottsförening i Linköping
11 juni 1971	studentexamen på Katedralskolan i Linköping
1971 – 72	militärtjänst på Tolkskolan i Uppsala
1972	Mamma, pappa och Ewa-Lotta flyttar till Gammelgårdsgatan 29 i Kisa
15 april 1972	träffar Susanne
augusti 1972	börjar läsa juridik i Uppsala
28 augusti 1973	Petter föds
1974 – 1984	Spelar korpfboll i Blodstenens FF
11 juni 1976	jur.kand.

juli 1976 – maj 1978	tingsnotarie vid Uppsala tingsrätt
28 mars 1977	Karin föds
1978	fil.kand. vid Uppsala universitet (nationalekonomi, företagsekonomi, historia)
24 november 1978	mamma Elsvig dör av en tumör på hjärnan
maj 1979 – juni 1980	fiskalsaspirant Svea hovrätt, fiskal mars 1980
1980 – 88	ungdomsledare och tränare i fotboll, Upsala IF
1980 – 82	extra universitetslektor, Uppsala universitet
1982 – 84	utredningssekreterare Näringsförbuds- Kommittén
31 mars 1984	Vi flyttar till vårt nya hus i Norby, Uppsala
11 april 1986	pappa Lasse dör av plötsligt hjärtstopp
1983 – 2000	ungdomsledare och tränare i bordtennis, Årsta BTK
1984 – 87	utredningssekreterare Kommissionslags- Kommittén
16 oktober 1985	Hanna föds
1987 – 88	tingsfiskal Uppsala tingsrätt
1987 – 97	skiljedomare i ca 10 skiljeförfaranden
april 1988	adjungerad ledamot i Svea hovrätt
april 1989	hovrättsassessor
augusti 1989	rättssakkunnig och senare kansliråd i Justitiedepartementet
1992	boken ”Kommentar till konsumentkreditlagen” med Anders Eriksson
1992 – 2003	internationellt lagtiftningsarbete i Uncitral, Haagkonferensen för internationellt privaträtt, Europarådet, Nordiska ministerrådet och EU
1994	departementsråd (enhetschef) Justitiedepartementet
1997	rättschef för civilrätt, Justitiedepartementet
2000 – 10	medlem i styrelsen för Svensk Juristtidning

2001	justitiekansler
2008 – 12	ordförande i Yttrandefrihetskommittén
2009	justitieråd, Högsta domstolen
2009 – 15	ordförande i Svenska Fotbollförbundets appellationsnämnd
2010 – 12	ordförande i Utredningen om tvångsäktenskap och barnäktenskap
2010 – 15	kolumnist i Upsala Nya Tidning
2010 – 17	ordförande i FAR:s disciplinnämnd
2011	blir mentor åt Sunita Memetovic
2012	debatten om Quickärendet tar fart
2012 – 16	styrelseledamot Prins Eugens Waldemarsudde
2012 – 18	styrelseledamot i Uppsalajuristernas Alumnistiftelse
2013 – 16	medlem av Etikrådet vid Karolinska Institutet
2015	boken ”Quickologi” kommer ut
1 mars 2017	pensioneras
juli 2017	Susanne får diagnosen bukspottkörtelcancer
2017 – 18	skriver boken ”Berättelsen om vår familj” tillsammans med Susanne
31 januari 2018	syster Kerstin dör
14 september 2018	Susanne avlider
10 februari 2019	barnbarnet Sally föds
november 2020	boken ”Berättelsen om Elsvig och Lasse Lamberthz” tillsammans med syster Ewa-Lotta
8 mars 2021	anhålls misstänkt för våldtäkt, häktas senare (ange dag)
23 mars 2021	förundersökningen läggs ner
30 april 2021	barnbarnet Idde föds
augusti 2021	boken ”När sanningen inte räcker” kommer ut

25 januari 2023 börjar arbeta 20 % på DER Juridik i Stockholm som mentor och rådgivare

2023 – 24 boken ”Mona Saint Cyr – ett liv i samhällets tjänst” tillsammans med Mona

Efterord

Det här är den första upplagan av denna bok. Det gick förhållandevis lätt att skriva sig igenom den, och det kändes roligt och trevligt för det allra mesta. Frustrationen väller upp ibland, men inte värre än att jag oftast kan le åt det som hänt.

I nästa upplaga ska jag berätta lite mer på några punkter där jag gick ganska snabbt förbi nu. Och jag ska läsa mina gamla dagböcker, något som säkert leder till hågkomster om saker som jag kommer att vilja ha med.

Jag måste säga att jag är väldigt glad att jag bestämde mig för att skriva, och att i stort sett skriva sådant som jag själv vill minnas. Att inte skriva för publicering ger på det sättet en väldigt trevlig frihet, för man behöver inte tänka på att göra texten intressant för någon annan än en själv och kanske övriga närmast berörda.